

દર્શિકા અને આશ્રમ પ્રકાશન

બ્રહ્મ

સંપાદક : શ્રી રત્નભાઈ ચૌહાણ - લીલારા

દર્શિકા

धर्मः
आ

જન્મ: ૪-૮-૧૯૮૮

પૂજય શ્રીમાયા

[દેહસ્તાગ: ૨૩-૭-૧૯૭૬]

હરિઃ ઊ

લવનમર્મ

પૂજય શ્રીમાધાના પત્રોમાંથી
મધુસંચય

સંપાદક

શ્રી રતિલાલ નાનુભાઈ ચૌહાણુ
શ્રીમતી મહિષેન રતિલાલ ચૌહાણુ

હરિઃ ઊ આશ્રમ પ્રકાશન

● प्रकाशक :

कुशारभाई रतिभाई चौहाण

८४, नेडेलीन फ्राईव

रशी भीड़ Rushey Mead)

लीस्टर (U.K.)

⑥ हरि: उम्म आशम, सूरत

● प्रथम आवृत्ति : सने १६६५ प्रत १०००

● द्वितीय आवृत्ति : सने १६८५ प्रत १०००

पृष्ठ संख्या : $l + ११६ = १२४$ (जाल इमी)

● किंभत : ३. ५-०० (पांच इपिया)

● ग्राहितस्थान :

(१) हरि: उम्म आशम, चो. एा. ७४,
नडियाद-३८१९००१

(२) हरि: उम्म आशम, सूरत-३८५००५

⑦ मुद्रक :

ग्रवीण्युचंद्र नटवरलाल गामी,

प्रथम प्रिन्टर्स,

११/अ, विजय कोलेनी,

सरदार पटेल कोलेनी पासे,

उस्मानपुरा, अमदाबाद-३८००१३.

સમર્પણાંજલિ

સુ. પિતાજી નાનુભાઈ મકનજી ચૌહાણ
 માતુશ્રી એનકેરખેન નાનુભાઈ ચૌહાણ
 એમની અતિશય ગરીબીમાં પણ અમને
 કૃળવણી આપી. અને અમારા જીવનમાં જે
 સંસ્કાર સીંચેલા... તેમની પુનિત યાદમાં-
 સેવામાં—સમરણાર્થ—સમર્પણ

લિ. રત્નલાલ નાનુભાઈ ચૌહાણ.

૮૪. નેક્લીન ફ્રાઇન

રશી મીડ (Rushey Mead)

લોસ્ટર (U. K.)

તા. ૨૫-૧૧-૮૫

લીસ્ટર (U. K.)

निवेदन

પૂજય શ્રીમાટાએ મિત્ર સાધકોને લગ્ભેલા પત્રો જુદાં
 જુદાં પુસ્તકોમાં છપાયેલા છે. તેમાંથી સફેદ શ્રી ચીમનલાઈ
 મહાજને વીસેક વર્ષ ઉપર “જીવન અરમર” શીર્ષક હેઠળ
 આ પુસ્તિકા છપાવેલી ને તે ટૂંક સમયમાં જ અપ્રાચ્ય
 અની ગણેલી. શ્રી ચીમનલાઈને આ પુસ્તિકા ખૂબ પ્રિય
 હતી. જયાં જયાં પરગામ જય ત્યાં ત્યાં સાથે રાખતા.
 પાંચેક વર્ષ ઉપર તેએ અમેરિકા ગણેલા. ત્યાંથી પાછા
 ઝરતાં ડીંગલંડમાં લીસ્ટર ગામે શ્રી નીછાલાઈ સોલંકીને
 મહયા. (શ્રી નીછાલાઈ પૂજય શ્રીમાટાના એક કાળે નવ-
 સારીમાં વિદ્યાર્થી ૧૯૩૨-૩૩માં હતા ને પછી પરદેશ
 ગણેલા ને હાલ લીસ્ટરમાં વર્ષોથી રહે છે) ત્યાં પૂજયશ્રી
 માટાના પુસ્તકોનો ઘણો સારો સનિષ્ઠ પ્રચાર કરવા ઉપરાંત
 હરિઃ ઊં આશ્રમ માટે, પ્રાથમિક શાળાના ઓરડાએ માટે
 વર્ષોથી નાણાં જિધરાવીને આપેલાં છે. તે ઉપરાંત પોતાના
 આર્થિક ગંભીર ઉપરાંત પણ પૂજય શ્રી માટાનાં દળદાર ચાર
 પુસ્તકોની બીજી-ત્રીજી આવૃત્તિએ. પોતાના સંપૂર્ણ ખરચે
 છપાવી આશ્રમને આપેલ છે, કે માટે તેમનો અને તેમના
 સમસ્ત પરિવરના અમે હાર્દિકપણે ઘણાઘણા આલારી
 છીએ.

શ્રી મહાજને “જીવન જરમર” શ્રી નીધિલાઈને લેટ આપી. તેમને તે ખૂબજ ગમી ગઈ. તેઓ તેને છપાવવા ઘણું વખતથી ઉત્સુક હતા. ને તેમના પ્રયાસથી આજે “જીવનમર્મ”ના નવા શીર્ષક છેઠળ પ્રગટ થાય છે. તેનો અમને ઘણું આનંદ છે.

આ પુસ્તક છપાવવાનો તમામ ખર્ચ લીસ્ટર (U. K.) નિવાસી અને પૂજ્યશ્રીના રૂપ વર્ધથી સ્વજન બની રહેલા શ્રી રતિલાઈ એન. ચૌહાણ અને તેમના પરિવારે ખૂબ ભાવપૂર્વક આપ્યો છે. તેમનો ઘણું ઘણું આલાર માનીએ છીએ.

હરિ અં આશ્રમ
નડિયાદ
તા. ૨૬-૧૧-૮૫

હરિઃ અં આશ્રમ
દ્રોસ્ટી મંડળ
નડિયાદ-સુરત

અનુક્રમણિકા

વિષય	પૃષ્ઠ.
૧. વિશાળતા	૧
૨. ખંત	૪
૩. દુઃખમાંથી જ્ઞાન	૭
૪. અદ્ધા	૧૧
૫. ત્યાગ અને સોગ	૧૮
૬. સંયમ	૨૩
૭. જીવનની સુખેળ લાવના	૩૧
૮. માતૃપૂજાનું રહસ્ય	૩૮
૯. એક સાધી.....	૪૨
૧૦. જીવન : એક સળંગ સાધના	૪૬
૧૧. જીવ-ઝીવ કુરુક્ષેત્ર	૫૪
૧૨. નારીજીવનની મહત્ત્વા	૬૪
૧૩. શરણાગતિ	૭૪
૧૪. સંસ્કારનું વિજ્ઞાન	૭૮
૧૫. મનનો રંગ	૮૭
૧૬. મન ખુદ્ધિની મર્યાદા	૯૧
૧૭. ભારગ-ભરજીવાને।	૯૮
૧૮. એકનિષ્ઠા	૧૦૬

सेवाकार्यनी यथार्थता

मारी तो हृदयनी प्रार्थना छे डे, आपणे अधा ने जीवो सेवाना क्षेत्रमां पडेलां थाए एवा जीवो पण कर्मनुं रहस्य, कर्मनुं महत्व, ने कर्म करवानी कणा। वजेशने विषे, कर्म करवाथा करीने ज्ञवनमां विकासनी योग्यता प्रकटे, ते रीते कर्मने समझाए, ते धृष्टि धृष्टि जूरनुं छे. कर्मने आचरती पणे ज्ञवनविकासने योग्य प्रकारनी ज्ञवंत ज्ञावना ज्ञवती राखी शकाय, तो ते पण एक ज्ञवंत कणा छे. सेवाना कर्माथा पणे ज्ञवननों के भीजना ज्ञवननों विकास थतो डाई ने डाई रीते न अनुभवी शकाये, तो पणी कर्म गमे तेहसुं उत्तम होय, तो पण ते यथार्थ नथी ज. सेवानां कर्म शेने भाटे? ऐना थडी करी आपणा ज्ञवनमांना रागदेष मोणा पडे, ज्ञवनमांनी आपणी निमनगामी वृत्तिआनी पकडमांथा सुक्त बनतां जर्दाए; ज्ञवनमां शांति, समता, तटस्थता, प्रसन्नता, धीरज, विवेक आदि गुणोानी प्रेरणात्मक ज्ञवती संचालनपण्यानी शक्ति ते ते कर्म आचरती वेणाए प्रकटती जती आपणे अनुभवी शकीए, तो तो तेवां कर्म यथार्थ प्रकारनां छे. कर्मांथा कर्मनुं उत्तम योग्य ज्ञान पणे प्रकटतुं अनुभवी शकातुं होवुं ज्ञेईश. ज्ञवनने भाटे कर्म छे; कर्म, भाव कर्मने भाटे नथा. कर्म कंध काई भीजना उद्घार काजे नथी. कर्म तो चेताना ज्ञवनना उद्घार काजे छे, तेवी ज्ञावना प्रधानतः कर्मना आचरणां ज्ञानपूर्वक आपणामां ज्ञवंत प्रकटेली होवी ज्ञेईश. सेवाना क्षेत्रमां पडेला आपणे अधा जीवो वर्षोनां वर्षों सुधी तेमां पडेला थाए तेवा जीवोमांथी एवा डेटला छे डे ज्ञेए होये हाथ मुझीने कहे डे तेए रागदेषथी मोणा पडेला छे? कर्म करतां करतां उपर जण्यावेला छे एवा गुणोानी शक्ति डेटलाए प्रकटेली चेतानामां अनुभवेली छे? वणी सेवानुं कर्म ते गांधीजुए जतावेला

માર્ગભાંતું જ ડોઈ ને ડોઈ એક પ્રકારનું કર્મ કરતા હોઈએ તો જ તે કર્મ સેવાનું ગણ્યાય એવું તો કશું જ નથી. ને કર્મ આપણા જીવનની સાચી સેવા કરી શકે તેવું હોય, તો તેવા કર્મથી બીજાંની પણ સેવા થઈ શકતાની છે. મારો હેતુ સેવા ન કરવાપણુંને। નથી. તે તો કરવી જોઈએ; પણ સેવા શેને માટે, કયા હેતુને માટે, તેવા નેના કરવાપણાના ઉદ્દેશનું જીવનભગતું જીવનભાન આપણામાં ખૂરી રીતે પ્રકટેલું હોવું જોઈશે. જીવનને વધારે ઉદ્દાત, વધારે ઉચ્ચતમ કક્ષાનું પ્રકટાવવા કાને તેવાં કર્મ છે. જીવનમાંનાં જીવપ્રકારનાં વલણો ટળાં કરે, એટલે કે દંડાહિ વૃત્તિ તદ્દન મેળા પડચાં કરે, દંડ જ આંતે તો હઢી જય, તેવો જીવતોભગતો હેતુ ને તેનું જીવનભગતું પ્રત્યેક કર્મ આચરતી વેળાએ આપણને રણ્યકાર ને પડકાર હેતાં જીવનભાન પ્રકટેલાં હોવાં જોઈશે.

સેવાનાં કર્મ તો સહુ ડોઈએ કરવાનાં હોય છે; તેમાંથી જીવનવિકાસની ભાવના પ્રકટાવવા ધ્યાચતા જીવે તો, સહી થતાં રહેતાં કર્મ જીવનભક્તિપૂર્વકનાં જીવનભાન સાથે પ્રભુપ્રીત્યથે જ કર્યાં કરવાનાં હોય છે. ભલે પછી તે કર્મમાં ચેતાની વ્યક્તિ સમાચેલી હોય કે બીજી જીવો સંકળાયેલા હોય,

આપણાં કર્મથી કરી ને જીવનમાંના રાગદેષ મેળા પાડી શકાય ને બીજાંને તેમ કરવામાં ભદ્રદિપ પ્રલુદૃપાથી ને નીવડી શક્યાં, ને કર્મભાત્રને મૂળ હેતુ જીવનને ડોઈ ને ડોઈ રીત જાંચે તારવાપણામાં રહેલો છે, તેના વિના કર્મનો કશો જીવતો હેતુ જ ન હોઈ શકે, એવી સમજણ ને તે પ્રમાણેનું જીવનવર્તન પ્રકટાવી શકાય—તો એવાં કર્મ યશભાવે કરવા—કરાવવામાં ને આપણે જરાતરા પણ એની કૃપાથી ઉપયોગી નીવડી શક્યાં હોઈએ તો શું તેવાં કર્મ ‘સેવા’ નથી?

(પૂજ્ય શ્રીમેટ્ટા લિખિત ‘જીવનપોકાર’માંથી ઉદ્ધૃત પૃ. ૨૪૫-૨૪૭).

વિશાળતા

દરિઃ ઉં

કરાંચી, ૧૯૭૬

શુભજની ખનો

આપણે બધી વરતુઓને અમુક દિશિથી જોઈ એ છીએ.
પ્રત્યેકને પોતાની અંતિમ સ્વતંત્ર દિશિ હોય છે. દરેક
પોતાના અનુભવમાં આવતી સર્વ સ્થિતિમાં સુખ પ્રાપ્ત કરવા
મયે છે એનો અર્થ એ છે કે સાંઠું ને નરસું ઓળખવાની
દિશિ આપણી પાસે પડેલી છે. જે આપણું વિકાસના
જ દિશિ આપણું કેળવવી હોય, તો તો પછી સાંઠું જોવાની
જ દિશિ કેળવવાની રહી. નરસું જણુંતાં, તેને જ્યાલમાં ન
આણુંતાં, એને આપણી વિચારસૂચિમાં પ્રવેશ જ ન કરવા
હોવો એ જ આપણે માટે શ્રેયસ્કર છે. આ દિશિ જેટલી
વિશાળ ખને તેટલી જીવનની સંવાદિતા વધે છે, ને
પારમાર્થિકતા અને તે જ પ્રમાણુમાં સમલાવવૃત્તિ કેળવાય છે.

સહિષ્ણુતાના લાલ

કોઈ પણું પ્રકારના મત કે વિચાર પ્રત્યે સહિષ્ણુતા
કેળવવાથી જ આપણી દિશિમાં વિશાળતા આવે છે આપણાથી
તફન વિડુદ્ધ વિચાર કે આચારવાળાઓ પ્રત્યે પણ સહિષ્ણુ
રહીએ કે રહેવાનો સતત પ્રેમપૂર્વક પ્રયત્ન કર્યા જ કરતા
જી.મર્મ ૧

હોઈએ તો આપણી તટસ્થતા વધે છે. આમ થતાં થતાં કોઈપણ પરિસ્થિતિમાં આ રીતે તટસ્થતા જળવી રાખવાનું બળ મળે છે, ત્યારે જીવન ખૂબ વિશાળ બને છે. એમાંથી જે રસનિષ્પત્તિ થાય છે, એને લીધે જીવનમાં આનંદ, જીવિં, ભાવ, ચેતના, વેગ વગેરે આપોઆપ આપણુંને મળ્યાં જ કરતાં રહે છે, સ્કૃયાં જ કરે છે ને હંમેશાં આપણુંને એક પ્રકારનો અલમસ્તપણાનો નશો રહ્યા કરે છે.

આપણો ધર્મ

જગતમાં બધું આપણા ધાર્યા પ્રમાણે થાય એવો આચેડ શા સાચુ હોવો જોઈએ? અજાણતાં (સંસ્કારમાં એવી વૃત્તિ મળેલી હોવાને લીધે) આપણુંમાં સંકુચિતતાની વૃત્તિ રહેલી હોય છે; પણ જે આપણે આપણું સતત પૃથક્કરણ કરતા રહેતા હોઈએ તો આપણુંને ખબર પડત્યા વિના ન રહે કે કચોંક આપણે ઝાટકાઈએ છીએ. આપણે વિચારેલું ને આપણું જ માનેલું બધાં માટે ઉપકારક છે એવી માન્યતાના મૂળમાં સંકુચિતતાનું જેર રહેલું છે. આપણો ધર્મ આપણી જતને એળાખી લઈને, ‘શોધીને’—તેને સપ્રમાણતાથી અનુસરવાનો છે. તેમ કરી શકીશું ત્યારે જીવ, જગત ને ધૃશ્યર વિષેની પાર વિનાની જુલબુલામળીમાંથી આપણે જીગરી જઈશું. સ્વધર્મના યથાર્થ પાલનમાંથી સાચી વિશાળતા જન્મે છે.

સ્વ-અર્થમાં જ સર્વ-અર્થ

એ કિનારાને સ્પર્શીને નહીનું નીર આગંડ વહ્યા કરે છે. આવા સ્પર્શ છતાં કિનારો જે તટસ્થતા જણવે છે, તેવી વૃત્તિ આપણે પણ સંસારના વહેણુને સ્પર્શવા છતાં અને તેમાં વહેવા છતાં રાખવી જોઈએ. સંસારનું વહેણું અવિરતપણે વહેતું રહ્યું છે, વહેતું રહેવાનું છે ને એને આપણી લેશ પણ પરવા નથી; તો પછી આપણે આપણી જ પરવા રાખવી એમાં ડહાપણ ને ચતુરાઈ છે. આને અર્થ એમ નથી કે જેને આપણે સ્વાર્થી કહીએ છીએ, આપ-મતકણી કહીએ છીએ તેવા થવાની સલાહ આ છે. જે ‘સ્વ’ ને બરાબર જિંડાળુમાંથી સમજુ શકે છે તે જ સ્વ’ ને ‘પર’ને લેદ અને ‘સ્વ’ ને ‘પર’ માનો અલેદ સમજુને અનુભવી શકે છે. તેથી તેનાં એકેઓક કાર્ય, વિચાર, વલણ વગેરે બધું જ જેમ ‘સ્વ-અર્થ’ને અંગે હોય છે તેમ ‘પર-અર્થ’ અર્થવા તો વધારે સાચું તો પરમ અર્થ માટે હોય છે. એટલે આપણા માર્ગ સમજુ નક્કી કરીને જે આપણે સંસારની બધી સ્થિતિ અને પરિસ્થિતિને સ્વીકારી કરીએ ને તે પ્રત્યે ચોંચ તટસ્થતાલયું કુશળ વર્તન રાખીએ તો ‘બધાં’ને-સર્વને આપણુંમાં સમાવી લઈ શકીએ.

એ રસનો સ્વાદ !

જે સર્વાણી ને સહિણ્ણું છે તે તો બધાંને વિનય-પૂર્વક સમજવાનો પ્રયત્ન કરે છે ને પરિણામે એનાં હૃદય

ને ખુદ્ધિ વિશાળ બને છે. વિશાળ દષ્ટિ વિનાની સાધુતા નિર્ણયક છે—એ ‘સાધુતા’ જ નથી. વિવેકખુદ્ધિ અને માનવતા ઉપરની જાંડી શ્રદ્ધાના ઝળ રૂપે જ માનવીમાં વિશાળતાની ભાવના પ્રકટે છે ને તે સાધુહૃદય થાય છે. સત્યને હંમેશાં દષ્ટિ સન્મુખ રાણીને વિવેકપૂર્ણ વિશાળતા કેટલી ડેણવી શકાય તેટલું જીવન વધારે ગ્રેમવાળું બને છે ને એવું જીવન જીવવામાં કંઈ ઓાર મજા આવે છે. એ રસનો સ્વાદ તો કોઈક વિરલા જ જાણે છે.

ખંત

કૃતિ: ઊં

કરાંચી, ૧૯૩૬

શાહુલવિકીર્ણિ

જેને ખંત નથી જરાય દિલમાં, ઉદ્ઘોગશાળી ન જે,
ના ઉત્સાહ કંઈ કરો! હૃદયમાં, ના ચીવરાઈ કરો;
એને રંગ ચઢે નહીં, દિલ નશો ના જામશો એહેને,
માથે કામ કીધેલ તે નવ થશે એવાનું પૂરું કહી.

એહોને કશું ન મળે

જેને ખંત નથી એટલે કે અમુક લક્ષ્ય સિદ્ધ કરવા
માટે તેની પાછળ ને પાછળ મંડચા રહેવાની ટેવ નથી,
તેવાને કશાની પણ પ્રાપ્તિ થવી હુલ્લાલ છે. એવાને સિદ્ધિ

મળે એવી આશા આકાશકુસુમવતું છે એમ કહેવામાં પણ
ભાગ્યે જ અતિશયોક્તિ ગણુાય. ખંત ન હોય તેનો અર્થ
જ એ કે એનામાં ઉત્સાહ નહિ હોય, ઉમંગ નહિ હોય.
આગસુની જેમ, એટીની માર્ક એ પોતાનું જીવન જેમતેમ
કરીને વિતાવ્યે જતો હશે.

ખંતથી જત્તમતા ઓળ ગુણો

જે જુસ્સો, જે અડગ સાહસ ને અથાગ પરિશ્રમ
કરવાની નિશ્ચયાત્મક વૃત્તિ પોતાનો સંકદ્ય પાર પાડવા
માટે માનવીમાં હોવી જ જોઈએ, તે વૃત્તિ અને તેના
આનુપંગ્વિ ગુણો જેનામાં ખંત નથી તેનામાં કહી વિકસી
શકવાના નથી. માણસે અમુક કામ પાર પાડવાનું લદેને
મનમાં વિચાર્યું હોય, અને તેની ચોગ્યતા તથા અનિવાર્યતા
લદેને એને બુદ્ધિથી સમજાઈ હોય, તો પણ એ હેતુને
સતત ઘ્યાતમાં રાણીને એના ધ્યેયની પ્રાપ્તિ માટે મરી
મીટવાની તમના તો એની ખંતની ભાગ્યનામાંથી જ જત્તમશે.
ખંતથી જે ચીવટાઈ એટલે કે કાળજી અને ધારેલું કામ
કોઈ પણ વિધન છતાં ન છાડી હેવાની અડગતા આવે છે
તેથી આપણું ગમે તેવી વિકટ પરિસ્થિતિમાં પણ હૂંઝ રહે
છે અને આપણું સાધ્યથી આપણે વિખૂટા-અળગા-પડી
જતા નથી.

જુંચ ઉકેલવાની સમજ ન શકિત

લાખે નિરાશાની રાખમાંથી પણ ખંત અમર
આશાનાં સોનેરી ડિરણ પ્રકટાવે છે. ખંતના ગુણની વૃત્તિ

એની પરાકાઢાએ જે આપણે કેળવી શકીએ, તો ગમે તેથું ભારે કર્તવ્ય ભદેને હોય પણ તે સિદ્ધ થયા વિના રહેશે જ નહિ. આપણને ત્યારે એટલું બણ મળ્યું હશે કે આપણા વિચારમાં પણ મજૂમતા આવી જશે, સગડગ નહિ રહે અને વિચાર કાર્યમાં આકાર લેતો થઈ શકશે. ખંતીલા માટે શું અશક્ય છે? વિશ્વામિત્ર ઋષિએ પોતે માનવી માટે શું અશક્ય છે? પોતાના સંકલ્પબળથી એક જુદી જ સૃષ્ટિ ઉત્પન્ન કરી હતી એમ કહેવાય છે. ખંતીલા માણુસ એક વાર જે નિશ્ચય કરશે, તેને પાર પાડ્યા સિવાય તેને જંપ નહિ વળે, ચેન નહિ પડે અને એ હરીઠામ એસી રહેશે જ નહિ. ખંતથી આપણામાં ઉત્સાહ, ઉલ્લાસ, જોમ, હિંમત, સાહસ-ની વૃત્તિ વગેરે અનેક ગુણોનો વિકાસ થાય છે. ખંતીલા-પણુથી-કશાક એક જ પાછળ મંડયા રહેવાની વૃત્તિથી-આપણને તે વસ્તુ પ્રાપ્ત કરી લેવા માટેની દર્શિ પ્રત્યેક ડગબે મળતી જાય છે. એમાં આવતી કે પડતી ગૂંચાને ઉકેલવાની સમજ પણ સાથે સાથે ખંતમાંથી આવે છે.

ખંતમાંથી દ્વિત્ય પ્રાપ્તિ

ખંતીલા મનુષ્ય સંન્દરો અને વસ્તુસ્થિતિ કે પરિસ્થિતિની પર વસે છે. એની પાંચો ગગનવિહારી બને છે. એની આશાની હુનિયામાં એ મહાલતો રહે છે. એ અને એનું કામ એમાં જ એનું સર્વસ્વ સમાચેલું એને લાગે છે. બીજા બધા તરફની દર્શિને એળું પોતાના જ કાર્યમાં પરોવી દીધી હોય

છે. એથી એની કાર્યવેધકતા અનેક ગણી વધી જાય છે. એની કલ્પનાદ્વિજિત પછી માત્ર કલ્પના જ નથી રહેતી, પણ વ્યવહારમાં રહીને હિંય ભૂમિકાને એ પોતાનામાં ઉદ્ઘલબવાચે છે, ને એમાંથી એ ડોઈ હૈવી બળ પ્રાપ્ત કરે છે, ને પાછુ એ બળનો સાધન તરીકે ઉપયોગ કરીને એ આગળ વધ્યો। જ જાય છે. ખંતનો સુગાર વિશ્વાસ છે, એનું હૃદય શ્રદ્ધા છે એના હાથપગ ચીવટાઈ છે ને એના પ્રાણું એ એની તમના છે. ખંત વિના તમના ટકી નથી, એમાં જેશ નથી આવતું. એકલી તમનાવૃત્તિ કલ્પનાને મૂર્ત્વ સ્વરૂપ આપી નહિ શકે, આદર્શને લુલાનમાં વણી નહિ શકે કે ઉતારી નહિ શકે. ખંતની પાંખ સતત ચિંતવન છે; ખંતનો આત્મા ધીરજ છે. ખંતવાળો માણુસ એક જ પગથિયું સર કરવાનો વિચાર રાખે છે ને તે શક્તિનો ઉપયોગ તે ણીજું પગથિયું-જે ત્યારે દ્વિજિત સમક્ષ આવી પડેલું હોય છે તે-મેળવવામાં કરે છે. ખંત વિનાનો પુરુષાર્થ, એ પુરુષાર્થ જ નથી. એમાં પ્રાણું જ ન હોઈ શકે. ખંતથી સર્વ કંઈ શક્ય છે.

દુ:ખમાંથી જ્ઞાન

ઉરિઃ ડાઁ

કરાંચી, ૧૯૩૮

ભાવનાનું ભારે બળ

કોઈ પણ બાબત પર અતિશય વિચાર થાય ને

તેમાંનું ડંડ પણ આચારમાં ભેતરે તેવું ન હોય, તે તે આપ્ણી વિચારસરણી જ ઘાતક છે. વિચારને પરિણામે આપણું આચારબળ વધે એ રીતે વિચાર કરવાની ટેવ પાડવામાં જ આપણી માણુસાઈ રહેલી છે. વિચારોમાં એવું પ્રાબદ્ધ હોય છે કે તે જીવનના આચારમાં ઘણેં ફેરફાર કરી મૂકે છે. વિચારોમાં રહેલી આવી શક્તિનું એક કારણ તેમાં લગેલી ભાવનાની શક્તિ છે. ભાવનાનું પ્રાબદ્ધ એટલું લારે છે કે જે સંસ્કારાથી ભાવના પોષાય ને જે સંસ્કારને ભાવના પોષે, તેનાથી માનવીનું આપું જીવન ઘડાતું જાય છે.

અસાંત્વિક વૃત્તિઓથી થતી હાનિ

એટલે સુખદુઃખને જીવનબામાં પણ સંસ્કાર મોટો ભાગ લઈવે છે. સંસ્કારને લીધે ઘડાયલી અસાંત્વિક વૃત્તિઓથી પોષાયલું જીવન હુઃખના માનસિક જંગવાત સમયે કેટલીક વાર પોતાનો નાશ કરવા સુધી પણ તૈયાર થઈ જાય છે. આ પ્રકારના વર્તનથી હુઃખ સહન કરવાની શક્તિ તો ક્ષીણ થાય છે જ, પણ તે ઉપરાંત જીવનમાં અસંતોષ, ઉદાસીનતા, અસમતા વગેરે આત્મધાતક તરફો પ્રવેશ કરે છે ને પરિણામે જીવન જીવવા જેવું નથી રહેતું.

હુઃખની લાગણીના ઉપાય

લાગણીના આધાતથી આપણો ઉત્સાહ ને જીવન જીવવાનો રસ મોળો ન પડી જાય એ ખાસ સંભાળવાનું છે. હુઃખમાં આપણે આપણી દશાને એટલી અસહ્ય ભણી

ગયેલી માની લઈએ છીએ કે, પછી આપણે આપણે આત્મવિદ્યાસ ગુમાવી બેસીએ છીએ ને જીવન વિષાદમય અનાવી દઈએ છીએ.

પણ દુઃખની લાગણી નિવારવાનો માર્ગ નોએ છે. હદ્રિયો પોતાના વિષયોને સ્પર્શો છે, ત્યારે તેમાંથી સુખ-દુઃખનાં પ્રતિબિંબ જાહેર વિના રહેતાં જ નથી. આ સમજણુને આપણે અંતરમાં ડાંડે ઉત્તારવાની જરૂર છે. આપણે આ વાતને માત્ર બુદ્ધિથી સમજુએ છીએ એટલું પૂરતું નથી. એને જે આપણે ભાવથી, લાગણીથી, સમજ લઈએ તેઓ પછી એમાં રસ નહિ લઈએ એટલું જ નહિ, પરંતુ સાક્ષીસાવ રાણી શકીશું. આમ થતાંથતાં પછીથી કોઈ પણ જાતની લાગણીએના હુમલા સમયે ટકી રહેવાની શક્તિ આપણુને લાધશે.

ભાવનાનું સતત રખણું કરો।

કોઈ પણ વાતને અંતરના ખૂબ ડાંડાણમાં સ્થિર કરી મૂકવાનો એક સચ્ચાટ માર્ગ તે ભાવનાનું સતત રખણું છે. આપણી દશિમાં, વાળીમાં, થાસેચ્છવાસમાં, પ્રત્યેક વિચારમાં, પ્રત્યેક કાર્યમાં (પછી તે ગમે તેવાં હોય) એ ભાવનાનું લાગણીપૂર્વક ઉત્કટપણાથી ભાવ સાથે સમરણ કર્યો જ કરો; પણ આમ થયા પહેલાં આપણે સંપૂર્ણ નામ બનવું જોઈએ. આ કરવાથી આ વૃત્તિ આવશે એમ થતાં આનંદની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થશે.

ભાવના-શુદ્ધિનાં લક્ષણો

વળી આપણા સમરણુમાં અસુક પરિણામ થશે એવી ભાવના ન હોવી કે ન રહેવી જોઈએ, માત્ર કે કરતા હોઈ એ તેમાં સર્વ કંઈમાં ને સર્વ કંઈ ક્રારા ઉપર જણુવેલી ભાવનાન! સમરણુમાં રત રહેવાચાં કરાય, તો એમાંથી જ કે રસ મળે તે જીવનવિકાસના માર્ગ આપણાં પગલાં પાડયાં કરે. આપણે આવું કરીએ છીએ એવી અહંતા પણ એમાં ન રહેલી હોય એટલી નમૃતાપૂર્વક અને ભાવના-પૂર્વક એ સમરણ થવું જોઈ એ.

શ.ડા. અને નિષ્ઠા

આવી સાધનાનાં એ પગથિયાં છે શ્રદ્ધા અને નિષ્ઠા. એ ભાવો કંઈ કેળવ્યા કેળવાતા નથી. એ તો સ્વયમેવ રહેલા છે ને પ્રત્યેકમાં છે, પણ એનું ચોણ્ય પરિશીલન થતાં એના અંકુરો ફૂટેલા હેખાયા કરશે. એ તો સ્વયં-પ્રકાશિત છે. જીવનમાં સાત્ત્વિક સંઘર્ષણુ ઊભું થાય છે ત્યારે ઝૂદ્ધયમંથત થાય છે; એવા મંથનમાંથી નવનીત લઈ લેવાનો કુમ જાણુવો અનિવાર્ય છે ને એ મથનારને આપો-આપ સૂજે છે જ. એની રીત બતાવ્યે કે સમજવ્યે સમજ શકાય એમ નથી; એ તો આપોઆપ ઊરો જ છે.

શ્રદ્ધા

હરિજન આશ્રમ, સાયરમતો. હરિ: ૩૫

૨૫-૩-'૪૨.

શ્રદ્ધાના પ્રકાર

શ્રદ્ધાના વણુ પ્રકાર હોય છે. આપણામાં ને સમજણું વધવા માંડે છે તેને શ્રદ્ધા પકડી રાખે છે. વળી તે સમજણુંને અનુભવમાં લઈ જવાને ચેતનારૂપી બળ પણ શ્રદ્ધા પ્રેરે છે. કેટલાકને માત્ર જડતાથી તે એમાં ને એમાં સાચવી રાખે છે; કેટલાકને તે તેજસ્વી બનાવે છે ને કેટલાકને તે વિચાર કરતા કરી મૂકી વધારે સાત્ત્વિક બનાવે છે. આ વણુ પ્રકારથી આપણું આપણું 'પોતાપણ' તહેન અળગું કરી નાણીશું, તો જ તે પોતાનું સાચું, ચેંચ કામ કરી શકશે. જેટલા પ્રમાણુમાં એમ ન થાય તેટલા પ્રમાણુમાં શ્રદ્ધા કાં તો કામ કરતી અટકી જશે કાં તો તેથી આગળ વધીને અશ્રદ્ધા પણ ઉત્પન્ન કરે એવો સંભવ થાય છે. વાપરતાં આવડે તો કામ આપે, અને નહિ તો નુકસાન કરે એ. જેમ કોઈ પણ શાસ્ત્ર માટે સાચું છે, તેમ શ્રદ્ધા માટે છે. શ્રદ્ધા એ આત્માનો રંગ છે એટલે એ (શ્રદ્ધા) આપોઆપ સ્કુરે તે ઉત્તમ; અનુભવ અને વિચાર વડે કરીને સ્થાયી સ્વરૂપ લે તે મધ્યમ; ને માત્ર જડતાએ કરીને આપણુંને જકડી રાખે તે કનિષ્ઠ.

જીવન-ઉક્ખારક શ્રદ્ધા

શ્રદ્ધા એ પુરુષાર્થીનું ખખ્તર છે, ખચાવને માટે

મોટામાં મોટી ઢાક છે. એ રક્ષણ થવાને માટેનું જ નહિ પણ રક્ષણ કરવાને માટેનું પણ શક્ય છે. જીવનમાં ચાલી રહેલા ચુદ્ધમાં આપણે જે એનો પળેપળ અને હક્કતાપૂર્વક ઉપયોગ નહિ કરાયે, તે સંચામમાં જુત મળતાં આપણને વાર લાગશે આત્માએ આત્માને ઓળખવો હોય તે શ્રદ્ધા એક એનું મોટામાં મોટું સાધન છે. શ્રદ્ધા માણુસને શ્વાસની ગરજ સારે છે. ચીલેથી ઓટકાઈ પડેલા ગાડાને નોધારાના આધાર જેવી તે છે. બારે વાંસ દૃષ્ટિ હોઈએ ત્યારે દૃષ્ટાને તારનારી તે પરમ કલ્યાણમયી માતા છે. નહીના જેસમાં વહી જતા પાણીની વચ્ચમાં આવી ગયેલા હોડીને માટે સામે પ્રવાહે જવા માટેનો સાતુરુળ પવન શ્રદ્ધા છે. પુરુષાર્થીના પ્રયતનહીપનું તે તેલ છે; તપ્તાહૃદયનું ને હાલમઠોલ મનનું તે શીતલ વિશ્રામસ્થાન છે; ચાલતાં શીખતા ભાળકની તે ચાલણગાડી છે; ભાળકને જીવન પાનાર માતાનું તે દૂધ છે; આંધળાની એકની એક સાથી જેવી તે લાકડી છે; ભૂલ્યા, આથડનારાએનો તે ધ્રુવતારી છે. એના વડે તે પોતાના માર્ગનું નિશાન સાચવી શકે છે ને આગળ વધે છે. ગમે તેવા સંલેગોમાં જે કદ્દી પણ શ્રદ્ધાને છોડતો નથી, તેના પર તે ન્યોધાવર થઈ ને પોતાના વરદ હસ્તે તેને સર્વ કંઈ આપે છે. એના ચરણમાં જે પોતાના સર્વસ્વનું અલિહાન હે છે, તેને યજ્ઞ પૂરો થતાં પોતે જતે દર્શન આપે છે.

સાધકની વાટખરી

આ તો બધી સાહિત્યની દર્શિએ શ્રદ્ધાની કલ્પના વધારે તાદ્દશ થાય એ રીતે લખ્યું છે, જેકે એમાંની હડીકતો સત્ય છે. શ્રદ્ધાના ગુણ જેટલા ગાઈ એ તેટલા ઓછા. શ્રદ્ધાના બળ વડે જ આપણે આ માર્ગમાં આગળ વધી શકવાના છીએ. જ્યારે જ્યારે વિમાસણુમાં આવી પડાય, જ્યારે જ્યારે હૃદય ઉપર ભાર રહે ને ગુંચવણુમાં પડાય, ત્યારે શ્રદ્ધા ઉપર જ આધાર રાખીને આપણાથી જીવી શકાય છે. અનેક નિરાશા મળતાં તથા મથુમણુની લુલલુલામણુની અંદર આ શ્રદ્ધા વિના ખીજું કોણ આપણને જીવંત રાખી શકે એમ છે ? સંપૂર્ણ શ્રદ્ધા થતાં શરણુભાવ આવી જ જય છે; અને શરણુભાવ ન જમે ત્યાં સુધી શ્રદ્ધા પણ પૂરી જમતી નથી, વિચાસ એ શ્રદ્ધાનું એક અંગ છે એમ કઢીએ તો જોટું નથી. એકલી શ્રદ્ધાની ભાવના સંપૂર્ણપણે આપણે જે કેળવીને ખીલવી શકીએ, તો સાધકના સર્વ ગુણો એમાં આપોઆપ કેળવાઈ જય છે. એટલે જ સંત-મહાત્માએ સાધકને વાટખરીમાં શ્રદ્ધાનું ભાથું આપેલું છે. આ શ્રદ્ધાધનની અમૂહ્યતાને લીધે જ તમને એક વાર કોઈ કવિનું લખાણું જે તે લખેલું કેઃ—

‘શ્રદ્ધા કેરી પણ ન ખૂટને વાટમાં વાટખરી?’
 ખીજું બધું થણે પણ હે ભગવાન ! અમારા પરમ પાથેયની વાટખરીની શ્રદ્ધા કઢી ન ખૂટવા હેણે.

શ્રદ્ધાની આંખ

શ્રદ્ધા અંતરને અજવાળું આપે છે, સમજણુંની આંખ હું છે, અનુભવનું ઝૂફ્ય એકે છે અને અપ્રત્યક્ષને પ્રત્યક્ષ કરે છે. શ્રદ્ધાથી નબળો બળવાન થાય છે; બળવાન શ્રદ્ધા-સાધક થાય છે; શ્રદ્ધરસાધક આત્મસાધક થાય છે ને આત્મસાધક ભગવાનમાં લળે છે. શ્રદ્ધારૂપી એક મહાન આશીર્વાદ ઈશ્વરે માણુસ ઉપર વરસાવેલો છે. ભગવાને જે શ્રદ્ધાની ગુણ-ભાવના માણુસનામાં ન મૂકી હોત તો તો જગતનો વહેલાર ચાલત કે ડેમ તે સમજબું સુશકેલ છે. શ્રદ્ધાથી અનેક ચમત્કારો થાય છે ને થયા છે; અનેક તકો અને સંપતો આપણું જીવનમાં મળતી હોય છે, પણ તે શ્રદ્ધા વિના સરકી જતી હોય છે. શ્રદ્ધા જ એક એવી ભાવના છે કે જે આપણને નવી દૃષ્ટિ, નવી સમજણું આપે છે. એકના એક જ પ્રસંગને શ્રદ્ધાવાળો માણુસ અસુધ રીતે જેશે ને શ્રદ્ધા વિનાનો બીજુ રીતે જેશે.

સાચી શ્રદ્ધા

શ્રદ્ધાવાળા થવા માટે આપણે આપણું ભતમતાંતરો, આપણી ગણુતરીએા, આપણા માપો, સમજણુંના ધોરણો ને આપણું આગ્રહેલા એ બધાંથી પર રહેવા અથવા તઠસ્થ રહેવા મથ્યા કરવું જેઈશે, તો જ સાચી શ્રદ્ધા કેળવાશે. શ્રદ્ધાથી જે કરવાનું હોય છે તે આપોઆપ સ્કુરે છે, જે સમજવાનું હોય છે તે સમજય છે, જે જેવાનું હોય છે તે આપોઆપ હેખાય છે ને જે અંતરમાં જીતરવાનું હોય છે

તે આપોઆપ જિતરે છે ત્યાં કશું વિચારવાનું રહેતું નથી. શ્રદ્ધાનો હુકમ મળતાં તે પ્રમાણે કરવાનું મળ થાય, તે કરવા માટે હિલમાં ખૂબખૂબ ઉમળકો આવે, તે થાય ત્યારે જ જાપાય એટલું અંદર ચેતન સ્કુર્યો કરે ને ચોતાનું કાર્ય કરાવીને જ તે ભાથામાં પાછી ઝર્ણાને એસે એવી કાર્યસાધક શ્રદ્ધા જ સાચી શ્રદ્ધા છે. શ્રદ્ધા તો આંધળાની આંચો પણ છે ને લાકડી પણ છે; કારણ કે આપણે બધાં એક રીતે તો જરૂર આંધળાં છીએ એથી આપણુને તે નવું નવું અતાવે છે ને ઢારે છે. શ્રદ્ધા જે ન હોય તો કોઈ પુરુષનું થાંને કે સાધકને સાધન કરવામાં મજા જ ન પડે. જેને તાલાવેલી લાગી છે, ખૂબ તમના જગેલી છે, એનામાં શ્રદ્ધા બળવાન થયેલી છે ને જીવતીજીગતી એઠેલી છે એમ સમજવું.

અક્ષાની હિન્દુ શક્તિ

જેમ જેમ શ્રદ્ધાનો અંશ વધતો જશે તેમ તેમ તે આપણુને સાધનામાં રસ ઉપાયવતી જશે, આપણુને તેમાં તહીલીન ખનાવતી જશે ને તેથી નવું નવું અનુભવાવતી જશે. વળી આપણું વિકાસનું કૂંડળું મોટું ને મોટું થતું જશે, આપણાં સમજણુનાં ઘારણો પણ બદલાતાં જશે, દરેક કાર્યના અને દરેક પ્રસંગના હેતુનાં દર્શન તે કરાવશે. પ્રત્યેક પ્રસંગમાંથી, કાર્યમાંથી, દશયમાંથી, વાતચીતમાંથી અથડામણમાંથી ને પરિસ્થિતિમાંથી આપણુને કંઈનું કંઈ નવું જાણવાનું શ્રદ્ધાથી મળ્યા કરશે. શ્રદ્ધા પ્રેરણુને પાંખ

હ છે ને એ પાંચોમાં ચેતનનું જેમ ભરે છે આમ, તે આપણુંને આકાશગંગામાં એટલે કે ચેતનાના ભાવમાં સતત નવડાવે છે. જેમ હિમાતયમાંથી જીતરીને ખીણો, ખાડા, ટેકરા ને કાદવવાળી જમીન ઉપર આવીને ગંગા અનેકને પાવન કરતી, ધનધાર્ય ઉપજાવતી, શીતળતા આપતી, મહિનતાને ધસડી લઈ જતી હરિયામાં લળી જાય છે, તેવી રીતે આપણુંમાં શ્રદ્ધા તેલું તેલું કરે છે. શ્રદ્ધા બંધ કરેલાં બારણાને ધક્કો મારીને ખુલ્લાં કરે છે, ન સમજતા સૂરને રાગમાં જેસાડે છે; મૂંગાને વાચા આપે છે ને લૂલાને પગવાળો કરે છે. આ કાંઈ માત્ર સ્થૂળ અર્થમાં જહિ પણ સૂક્મ અર્થમાં સમજવાનું છે. શ્રદ્ધાની શક્તિ કરા સાથે સરખાવી શકાય એમ નથી. શ્રદ્ધા એ શાસ્ત્રોનો પ્રાણ છે, સર્વ અનુભવોનો નિચોડ છે, ને મધ્યબિંહુ છે. મધ્યબિંહુ ન હોય તો વર્તુલ થઈ પણ કેવી રીતે શકે? હૃદયનું મધ્યબિંહુ શ્રદ્ધા છે. એમ તો માનવી માત્રનું, સાધક નથી હોતા તેનું પણ પ્રત્યેક કર્તવ્ય શ્રદ્ધાથી જ થતું હોય છે; માત્ર એની એમને ખરાર હોતી નથી.

શ્રદ્ધામયોऽયঃ পুরুষঃ । যো যচ্ছ্ৰদ্ধঃ স এব সঃ ॥

આ પુરુષ (આત્મા) શ્રદ્ધામય છે. જેવી જેની શ્રદ્ધા, તેવો તે હોય છે અથવા થાય છે. એટલે આપણે શ્રદ્ધાને વધારે ને વધારે વિકાસશીલ કરવાની છે. શ્રદ્ધા તો હમેશ જીવંત હોય છે. પરંતુ એનો સતત જ્ઞાનભક્તિયુક્ત ઉપયોગ કર્યો કરીશું તેમ તે વધારે તેજસ્વી અને ઉપયોગી નીવડવાની

છે શ્રદ્ધાનું બળ અનુભવે વધે છે અને પણી શ્રદ્ધા સર્વમાં લળી જાય છે. જેમ એક નાનકડી સૂક્ષ્મ ચિનગારી આપ્યા જગતને દવ લગાડી હે છે ને પોતે મહા-અનલ ઘની જાય છે. (તેમ શરૂઆતની સાધકની એક બિંદુ સમાનની શ્રદ્ધા છેવટે પરમાત્મલાવની અંદર પરિણામ પામે છે.) શ્રદ્ધા કલ્યાણુકારી માતા છે. એને પાટુ મારનાર તો ડોઈ અસાગી જ હોય. એની સેવા જ પરમ લાવે ને પરમ પ્રેરે ઉમળકાથી વારેવારે આપણુંથી થવી ઘટે. એને ઓળે જેણે માથું મૂક્યું તે સર્વ લાવે નિશ્ચિંત છે, તેનું સર્વ પ્રકારે કલ્યાણ જ થાય છે. તેને કશું એવાપણું રહેતું નથી. તે તો મેળવ્યા જ કરે છે ને પોતે મેળવીને ભીજાને આપ્યા કરે છે. ને ખરી ખૂબી તો એ છે કે એ આપતો હોય છે એવું લાન ને જ્ઞાન પણ એને થાય છે, ત્યારે જ સારી શ્રદ્ધાને પૂર્ણ ઉદ્ય થયો છે એમ આપણે સમજવું. શ્રદ્ધાનું એ છેલ્લામાં છેલ્લું માપ છે. કલ્યાણુકારિણી, પતિતપાવની ગંગા માતા-શ્રદ્ધા-આપણા ઝૂદ્યમાં લગવાન સતત વસાવે ને એનું આપણુંને સતત જથ્થત લાન કરવો !

રાઈનો પર્વત

આવું શ્રદ્ધાભળ શરૂઆતમાં નથી હોતું. શરૂઆતમાં તો સાધકની શ્રદ્ધા હવાના પાતળા થર જેવી હોય છે. તે જેમ જેમ જામતી જાય છે તેમ તેમ સધન થતી જાય છે; ને ત્યારે નિષ્ઠાનું સ્વરૂપ લે છે. નિષ્ઠાની સ્થિતિ એટલે પાકટ

શર્યેલી શ્રદ્ધા. શ્રદ્ધા વડે કરીને આપણી સાવના મૂર્તિસ્વરૂપ પછે છે. શ્રદ્ધાથી જરૂરી ચેતન પ્રકટે છે. ચેતનમાંથી ચેતના આવીને તેમાંથી રસનિષ્પત્તિ થાય છે. રસમાંથી પ્રેમભાવ અને પ્રેમભાવમાંથી ભાવમાં લય પામવાનું બને છે, અથવા તો લગવાનું ચંત્ર થવાય છે. એક નાની શી કિયા ચાલુ રાખવાથી કેટલું મહાન પરિણામ નીપળું શકે છે, એનાં અનેક દૃષ્ટાંતો જગતના વ્યવહારમાંથી પણ આપણું આંખ ઉઘાડી રાખીને જેતાં ભળી આવશે.

ત્યાગ અને લોગ

ત્યાગ કે દમન

આપણી સંસ્કૃતિમાં કે અનેક પ્રકારના ભતો ગ્રસર્યા તે બધા ત્યાગ અને લોગ એ એની વચ્ચેના ફાંટાએં છે. ત્યાગ અને લોગ એ અને પ્રેમભક્તિશાનયોગની લૂભિકા-વાળા જ હોલા ધરે. તો જ તે શોલે. જ્ઞાનભક્તિ વિનાનો ત્યાગ એ ત્યાગ નથી, પણ જીવનને એળે એળે કચરી નાખનાર અને જીવનની કુમળાશને હણી નાખનાર એક નકારામક તત્ત્વ છે. આપણી સંસ્કૃતિમાં દમન ઉપર જ ધર્ણા ઓક દ્વારેલો છે. તેથી કરીને જીવનના પ્રાણું જીલટા કચરાઈ ગયેલા છે. આપણી સંસ્કૃતિમાં સંયમને પૂરતું સ્થાન છે. પરંતુ સંયમ અને દમન - એ બન્નેમાં ધર્ણા તક્ષાવત છે.

દમनમાં તો બધાં કરણેનું ઝંધાઈ જવાનું બને છે. એ
બધાને ઝંધી નાખીને આગળ જવાનું પણ કેટલાકે કરેલું
છે. તેવી આગળની દશાએ પહોંચ્યા પછીથી તેમનાં મન,
બુદ્ધિ, અહુમું આહિ કરણેનાં જીવપ્રકારની વૃત્તિએ જાગેલી
હતી એમ કહેવાનો આશય નથી, પણ તે કરણેનાં અનુ-
ભવના નવચેતનથી કરીને નવપત્રવિત થયેલી ઉષમાથી
ગ્રેરિત જીવન ફૂલેલું - ફાલેલું જે બનેલું હોય છે તે તો
અપવાહની હડીકિત છે. વળી ત્યારે પણ દમનનો માર્ગ તે
એક જ માર્ગ ન હતો કે હાલ પણ નથી. દમનની જરૂર
છે ખરી, પણ જીનલક્ષ્મિપૂર્વકનાં ત્યાગ, અલિદાન ને
સાર્થકણુંની લાવનાએ કરીને જે થાય છે તેમાં, અને હાલમાં
જેને દમન માનવામાં આવે છે તેમાં, ઉત્તર અને દક્ષિણ
પ્રુષનો ઇરક છે. દમનથી બુદ્ધિ, પ્રાણ આહિ કુંઠિત થઈ
જાય છે. જેમ નસુંસક માનવીમાં કંઈ વાસના હોતી જ
નથી એમ નથી હોતું, તેમ દમનને વિષે પણ છે. એટલે
કરણેને કુંઠિત બનાવીને આગળ વધવાના માર્ગને આપણી
સંસ્કૃતિના અનુભવીએ નકારો છે. કેટલાક ધાર્મિક
સંપ્રદાયોમાં હજુ આ દમનનો માર્ગ પ્રચલિત છે, ને
દમનને તેની આત્માતિક અવસ્થાએ પહોંચાડેલો છે. પણ
તેમાંથી ઉત્તમ પ્રકારનો અનુભવ કેટલા જીવામાં પ્રકટયો
હશે તે એક સવાલ છે. દમનનો પ્રકાર જીવનને ડેરનું ડેર
રાએ છે યા તો સમૂળગું કચડી નાએ છે. જીવનવિકાસનો
એ ચોંચ માર્ગ નથી.

ભોગપ્રથાન સંપ્રદાયો

તેની સામી બાળુએ કેટલાક ખીજ સંપ્રદાયો આપણિ સંસ્કૃતિમાં પ્રકટેલા છે. જેઓ જીવનને સ્વીકારે છે ને ભોગપ્રથાન છે. એ ભોગ મૂળે તો હોવો ધેરે ગ્રેમલક્ષ્મિ-ચોગપૂર્વકની ભૂ મિકાવાળો, પરંતુ તેની તેવી સ્થિતિ ન રહેતાં તેવી સંપ્રદાયિક સંસ્કૃતિનું પણ પતન થયેલું છે. જીવનમાં ભોગને સ્થાન છે. અજ્ઞાનની દશામાં માત્ર ભોગ જ છે. જ્યારે જ્ઞાનની અવસ્થામાં યજ્ઞ કર્યો બાદ ને કંઈ રહે તેના ભોગને યથાર્થ ગણેલો છે. સંસારવ્યવહાર અને અજ્ઞાનની કલ્પાના ભોગ અને જ્ઞાનની દશામાં યજ્ઞ કર્યા પછી જે કંઈ બાકી રહે તેનો ભોગ-આ બંને પ્રકારના ભોગમાં આસમાન-જમીનને તરફાવત છે.

જીવનમાં ત્યાગ અને ભોગ બંને છે. પરંતુ આપણે જ્યારે જીવનને જોંચી કલ્પાને લઈ જવાને મથુરું છે, અને અજ્ઞાનની દશામાંથી જવાની પગલીયો પાડવી છે ત્યારે તેવી દશામાં આપણે વધારે ને વધારે ત્યાગ-ભાવનાવાળાં જ બન્યાં કરવું જોઈ શે. એ ત્યાગભાવના સંસારમાં અને સંસારના કર્ત્વોમાં કેવળવાની ઘણ્ણી તકે આપણુંને ભળે છે. આપણુંને જે આપણું દ્યેય પરતેની જવાબદારીનું જ્ઞાનભાન પ્રકટી ગયું હોય, તો એ જ્ઞાનભાન આપણામાં એકનિષ્ઠા પ્રકટાયા વિના રહી શકવાનું નથી તે નષ્ટી જાણુંને.

નિર્મિય સ્વીકાર

આ જીવે કાયરતાને કદ્દી પણ જીવનમાં સાથ હીથેલો નથી. તે કચાયે પણ કશાથી ભાગેઠૂ બન્યો નથી. તેણે કુટલાયે વધોના, એટલે કે લગભગ ત્રીસ વર્ષના મિત્રને ખરી વાત કહેવામાં કદ્દી પણ મચક આપેલ નથી. તેને તેથી જોડું લાગશે અથવા તો મને છાડી દેશે એવો લય કચાંય ખૂણુંચારે પણ રહેલો નથી. પ્રેમનો ભાવ જેટલો કોમળ છે તેણે કઠણું છે. જીવનવિકાસને કાજે કે સ્વજ્ઞનો પ્રભુકૃપાથી આ જીવ સાથે સંકળાયેલાં છે તેમના કોઈ અવગુણને આ જીવ ઉત્તેજન આપી શકે તેમ નથી. હા, તે કોઈ જીવના અવગુણને સ્વીકારી લે ખરો. જેમ સાધક ચોતાના હોયો સ્વીકારે છે, તે તેમને ચોણ રીતે મહારવાને કાજે, તેવી રીતે સ્વજ્ઞના અવગુણ સ્વીકારવાનો ધર્મ છે —પણ તેમાંથી તેમે તારવીને ચોણ સ્થળે મૂકવાને કાજે.

ભાષાતું પાંગળાપણું

જીવનનો ધર્મ સાંપ્રદાયિકતાનો નથી. એનો વાસ્તવિક ધર્મ તો વિસ્તારપણાનો છે. જીવનની સાધનાનો ધર્મ અને અર્થ એ માત્ર ભાષાના શફલાંડોળથી નથી મળી શકવાનો, એ તો તેવા પ્રકારનું જીવન જીવાથી જ મળી શકશે.

શફલથી કે એવા પ્રકારનાં કાગળનાં લખાણોથી આધ્યાત્મન આપવાની રીત એ જીવનવિકાસને સાચી રીતે ગ્રનારી રીત નથી. એથી તો જીલટું જીવન કે લાગણી

વધારે લૂલી લૂલી બને છે, ને શષ્ઠિની લાગળીમાં જ મન
રમ્યાં કરે છે. લાંખા તો જીવનને આકાર પમાડવાને
લૂલામાં લૂલું સાધન છે. જીવનને આકાર પમાડનાંથી સાચું
સાધન તો ભક્તિપ્રેમજ્ઞાનયોગપૂર્વકની તપશ્ચિયો છે. શષ્ઠમાં
અને શષ્ઠલાલિત્યમાં ને લાગળીમાં રાચનારો જીવ જીવન-
વિકાસને સાચી રીતે સાધી શકવાનો નથી. શષ્ઠના મૂળ
અર્થમાં તો તે ચેતનવાચક છે. પરંતુ આપણે બધાં જીવ-
કલ્પાનાં હોઈ આપણા બોલેતા શષ્ઠમાં ચેતનના અનુસવનો
ટંકાર નથી, તો રણુકાર તો કચાંથી જ હોય? એટલે
આદી આચાસન આપવામાં આ જીવ કહી માનતો નથી.
પ્રહાર આપવામાં તે જરૂર માને છે. જીવનના આદર્શની
જે જીવને તમના લાગેલી છે, તે તો તેવા પ્રકારના
પ્રહારમાં પોતાને જગવા માટેનો તે રણુકાર છે એમ પોતે
સમજ લે છે. પ્રહાર એ તો ઘડવા માટેનો હૃથ્યાડાનો ઘા
છે. કોઈ જાણી જોઈને પ્રહાર કરતું હોતું નથી. સંસાર-
વહેરવારમાં પણ કોઈ પ્રહાર કરે છે તો તે પ્રહારના
પ્રેરકપણુમાં કોઈ લાગળીનો અધાત-પ્રત્યાધાત હોય છે.
તો અજ્ઞાનમાં જેમ પ્રહારની પાછળ કોઈ લાગળીનો
અધાત હોય છે, તેમ જ્ઞાનની દશામાં તેવા પ્રહારની
પાછળ કોઈ હેતુ હોવો ઘટે. પણ હેતુના જ્ઞાનને કયો
જીવ જગાડે છે?

જીરતાની અગ્રય

કાગળીમાં જીવનની શિવસૂકીને વ્યકૃત કરવી એ

आवना पण्यु प्रखुकृपाथी भेणी पडती अनुभवुं छुः प्रखुनी कृपा थाय ने ए नवपद्धतिवित खने त्यारे तेम पण्यु थाय.

लुवनमां जर्मि प्रकटावीने तेने लुवती राखवी ने तेने वधारे चेतनवंती खनाववी ते कोई महान विश्व वीर आत्मानुं कुर्म छे. माटे मरद खनवानुं बिरुद राखवुं होय तो संग अने संघ कामना छे. बाकी तो ते खन्नेने वेगणेथी रामराम करवा ते ज चेाऱ्य छे.

संयम

हुरिन आश्रम, सारथमती

ता. ६-३-४२

सत्संगनी शेषिता

तमे पत्रमां लघ्युं छे के ‘आपणा सहवासमांथी केटलुं जाणवानुं न मज्युं तेटलुं वधारे तमारा ए पत्रमांथी मज्युं’ पण्यु भारे भन ए अलिन्हन नथी. जाणवानुं केटलुं सहवासथी भणे छे, तेटलुं क्षशाथी नथी मणतुं सहवासमांथी न भणे तो आपणा सहवास चेाऱ्य रीते नथी कुयो एम इवित थाय.

સંયમની સૂગ

ગયા કાગળમાં મૌન વિષે લખ્યું હતું. મૌનના જ્ઞાન-
ભક્તિપૂર્વકના સેવનથી સહજ સંયમ પ્રકટે છે,
ને તેના આંતરિક રહેસ્થ ને ખૂબીનાં આપણને દર્શન થાય
છે. પણ કોણું જાણે કેમ અત્યારની કેળવણીએ કે પણી
આપણાં માબાપોએ કે નવા જમાનાએ સંયમ પરત્વે
આપણાં સૂગ ઉત્પન્ન કરાવી હીધી છે. સંયમનું નામ
સાંભળતાં જ કોઈ જુદા જ પ્રકારની લાગણી આપણે
અનુભવી છીએ. જે ભાવના તરફ જીવનનો સ્વાભાવિક
ઓક હોવો જોઈતો હતો, તેનાથી અત્યારે પરિણામ તો
જીંદું છે. પણ તમને સંયમ વિષે લખીને લડકાવવાં નથી.
મારા મનમાં ને સમજણું સંયમનો અર્થ જુદા જ
પ્રકારનો છે. તમને ગમશો કે નહિ તે જણુતો નથી, પરંતુ
તમને એની કંઈક સમજણું પ્રકટે એમ તો ઈચ્છુ છું. તમને
આ વિષે લખું છું, કારણ કે તમારામાં કંઈક નવું જાણવા
પ્રત્યે ઉત્સુકતા છે, ને તેવી જિજાસા પણ છે.

સંયમનું કવચ

આપણું શરીર જેમ ચામડીથી બરાબર બંધ રહે છે
ને અંદરના જીવનદાયી પદાર્થો ટકી રહીને વધે છે, તેમ
ખીલતા જતા આંતરિક જીવનની આસપાસ જ્ઞાનાત્મક સંયમનું
કવચ અનિવાર્ય છે. આંતરિકપણે ધનિદ્રયોથી સેવાયતા
સંયમની ભાવનાથી રક્ષાયેલો આપણો આત્મા જીવનનો તે

વેળા સાચ્ચા મિત્ર બને છે. સંયમ વગરનો જીવ સંસારનાં અનેક આવરણોથી ઢંકાઈ ને અંધકારમય બને છે. એટલે જેમ શરીર ઉપર ચામડી છે, તેમ જે જીવ પોતાના ઉપર સંયમનું કલય ધારણ કરે છે, તેનું તેલેખળ એથી વધે છે ને જીવન સર્વાંગસુદર બને છે.

સંયમની સીમા

સંયમને જીવનમાં આત્મરક્ષક તરીકે સ્વીકાર્ય છતાં તેનો પાછો અતિરેક ન થઈ જાય, તે પણ સાથેસાથે આપણે જોવાનું છે. સંયમ-ધર્મની અવગણુના એ તો આત્મધાતક છે, તેમ તેનો ચોણ્ય સમજણું વિનાનો અતિરેક પણ જીવનવિધાતક નીવડે છે. સાદ્ય અર્થમાં સંયમ એટલે જીવનમાં આચરાઈ રહેલા ભાવેની સીમા, અથવા સમભાવની સીમા. ‘સમભાવની સીમા’ એટલા માટે કે સર્વ જીવો અને પોતાની પ્રત્યે સમભાવલયું વર્તન રાખનારને હંમેશાં એવી સીમાની જરૂર રહે છે. જ્યાંથી એ બહાર જઈને સમભાવી નહિ બની શકે. આ સમભાવની સીમા સાધુ પુરુષને જ માત્ર નહિ, પણ પ્રત્યેકને તેના જીવનવિકાસમાં અનિવાર્ય છે.

સંયમ એટલે.....

સંયમ એટલે પોતાના જીવનનું સંપૂર્ણપણે રક્ષણ કરવા ચોનયેલી આચારની દીવાલ. સંયમમાં પોતાની પ્રત્યે કઠોરમાં કઠોર થવાનું હોય છે, કેમકે તે વિના રક્ષણ

કરવાનો ખીંદે ડેઈ ભાર્ગ નથી. પરંતુ તે સાથે સાથે અંતરમાં રહીને અંતરમાંથી ણળ પ્રકટાવીને જીવનના પ્રત્યેક આચારવિચારની તે ચોકી પણ કરે છે.

સાચો સંયમ શૂષ્પો જ હોય

જીવનને સુરક્ષિત રાખીને પ્રાપ્ત થયેલી આત્મશક્તિને વિકસાવીને માનવજીવનની અંતિમ અભિલાષા પામવાની જેને તાલાવેલી જગ્યા છે, તેને માટે સંયમનું કવચ અત્યંત આવશ્યક છે. એ પોતાના પરતે ડેટલીક વાર ફૂર થશે; અનેક પ્રકારની વિષમય અસરમાંથી જીવનને ઉગાડી લેવાને માટે કઠોરમાં કઠોર આચારને અનુસરશે. આ પ્રમાણે સાચી પ્રમાણિકતાથી નેંક ધાનતાથી જે વર્તે છે, તેવાના જીવનના ખાલ્યાચારમાં જોના અંતરના સંયમની છાપ સરખી પણ તે નહિ પડવા હે, પાસેની વ્યક્તિનેથે પોતાના આંતરિક સંયમને ધ્વનિ નહિ સાંભળવા હે, એવો એ સાચો સંયમી છે. જે સંયમને વારવાર વ્યક્ત થવાપણું હોય છે તે સંયમ જ નથી. સંયમી જીવન આપમેં જ પોતાનાં જીવન અને શક્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. એવી એ સંયમની શક્તિ છે.

સંયમનું કાર્ય

સંયમનું પ્રધાન કાર્ય જીવનનું બધી પ્રવૃત્તિઓમાં સમતોલન પ્રકટાવવાનું અને લાવવાનું પણ છે. સર્વ ધ્યાને એવી રીતે ડેળવવામાં આવે કે બધી તે ચોંધ રીતે વર્તે.

આવી કેળવણી સંયમમાંથી જ મળે છે. જીવનવિકાસની દૃષ્ટિએ અને પ્રકારે, જે અનિષ્ટ એટલે કે તુકસાનકારક વરતુ હોય તે ઈદ્રિયેને ગમતી હોય છે, ને તેના તરફ આપણુને જાણેઅનાણેયે તે આકર્ષે છે. તેમાંથી ઈદ્રિયેનો રસ સફ્ફાબના ને સફ્ફવરતુ પરતે વાળી લેવાનું કોમળ તેમજ કઠણું કામ સંયમના વિવેકધર્મનું છે. ‘કોમળ’ એટલા માટે કે જીવન એ એટલું તો સુકોમળ ને સુલાયમ છે, કે તે કોઈપણ પ્રકારનો બળાત્કાર નહિ સહી શકે. એને એણેએળે વાળવા જતાં ઘણી વખત તે બટકી જય છે ને આખી જીવનશક્તિ વેડક્ષાઈને એળે જય છે. જીવનમાં સંયમની ભાવના કેળવવાને માટે આ હકીકિત ખાસ લક્ષ્યમાં રાખવા જેવી છે કે તેના આચારમાં લેશ પણ વિવેકશૂન્ય ન થઈ જવાય તે તપાસતાં રહેલું. ચોગ્ય પ્રકારની જ્ઞાનપૂર્વકની સંયમની કેળવણીમાંથી જીવન પરતે સફ્ફાબના પ્રકટયા કરે ને એવો ગ્રત્યક્ષ અનુભવ થતો રહે, તથા ઉત્તમ પ્રકારનાં રસ અને કળા જન્મતાં અનુભવાય તો જ જાણું કે આપણામાં સંયમની ભાવના યથાર્થપણે ઝગતી લાગે છે.

લાગણીનો સંયમ

જીવનમાં સતત વિવેકશક્તિ જાયત રહે એ માટે લાગણીઓના સંયમની ઘણી ઘણી આવશ્યકતા છે. લાગ-એને યથેચ્છપણે વ્યકૃત થબા હેવાથી તેમની શક્તિ ક્ષીણ થાય છે, ને જીવનવિકાસના કુમમાં તે નિરર્થક થઈ પડે છે. ઘણી વાર અસંયમી લાગણીઓ જીવનને કથળાવી મૂકે

છે. તેવું જીવનું આકરું થઈ પડે છે. કેટલીક વખત તેથી જીલદું લાગણ્ણીએનો જીલરો આનંદમાં વ્યક્ત થતો હોય ત્યારે એટલો બધો હોય છે કે બસ, એમાં તણ્ણાયાં કરાય છે. પરંતુ એ જ સાધ્ય નથી, એનું જ્ઞાનસાન વિવેકશક્તિની જાયા વિના થતું નથી. લાગણ્ણીએને સંયમમાં રાખીને તેમને ચોણ્ય રીતે બળવાન કરવાથી જ જીવનને તે ઉપકારક નીવડે છે. લાગણ્ણીએને ડેળવતાં પૂર્વે તેને ચોણ્ય કાર્યમાં જ પ્રવૃત્ત થવાનો અલ્યાસ પાડવો પડે છે. જીવનની કોઈ પણ શક્તિને સીમાબદ્ધ કર્યો સિવાય તો, તેને અસુક વિશેષ વસ્તુનો અલ્યાસ કરવી ન જ શકાય; એટલે લાગણ્ણીને પણ ચોણ્ય અલ્યાસ કરવતાં પહેલાં સીમાબદ્ધ કરવી અનિવાર્ય છે. આ સીમાબદ્ધન તે જ સંયમ.

લાગણ્ણીમાંથી ભાવના

લાગણ્ણી એટલે જીવનના બધા પ્રસંગેમાંથી જીવનનું બળ પ્રકટાવનાર, ચેતાવનાર ને વધારનાર ચેતનાશક્તિ. લાગણ્ણીના ક્ષણિક પ્રવાહમાંથી ધીમે ધીમે ભાવનાનું બળ એકત્રિત થઈ ને બધે છે. આમ ભાવનાના મૂળમાં લાગણ્ણી રહેલી છે. વિશુદ્ધ પરિસ્થિતિમાંથી જાયત થઈ ને ગ્રેરાયેલી લાગણ્ણીનો પ્રવાહ ડેળવાયેલો હોય છે, ને તેમાંથી જ સાચું ભાવનાનું બળ પ્રકટે છે.

લાગણ્ણી દ્વારા સમાધિ

અસંયમી લાગણ્ણીએના અતિરેકથી ભાવનાઓ અશુદ્ધ

અને છે, ને એમ જીવન ભાવનામય હોવા છતાં તે દૂંહિં
 અને છે, કારણું કે અશુદ્ધ વૃત્તિ વારંવાર પ્રકટ થવાથી તે
 ગ્રાદરની ભાવનાની મૂળ શક્તિ ને તેજસ્વિતાને પણ તે
 નખળી પાડે છે. અસંયમી લાગણી ને વૃત્તિના પ્રાકટચમાં
 નિર્બંધિતા જ પોષાય છે. દુઃખના પ્રસંગોમાં પણ લાગણીની
 કસોટી થાય છે. સુખના પ્રસંગોમાં લાગણીમાં અતિરેક
 થાય છે. લાગણી એટલું કોમળ તરત છે, કે એના ક્ષણિક
 સ્પર્શથી તે જન્મત થઈ જાય એવી હોય છે. બધામાં આવું
 ન પણ હોય. તેમ છતાં લાગણીને જન્મત કરે એવા પ્રસંગો
 સાંભળીને, જેઠને કે અનુભવતાં તે વેળાએ જે લાગણી
 પ્રકટે, એમાં જે આપણે સતત એકધારી જ્ઞાનપૂર્વકની
 જગૃતિ રાણી શક્તીએ તો તેમ કરવાથી અનાયાસે જ
 આપણે શક્તિ પ્રાપ્ત કરી શકીએ છીએ. પગમાં જણુઅણુટી-
 ની લાગણી તમે અનુભવી છે. ત્યારે જ્યતાં પણ નથી.
 પછી પગ પણાડીએ કે તેને ટાડા પાળીમાં મૂકીએ ત્યારે
 તે મટે છે. તેવી જણુઅણુટી લાગણીમાં જ્યારે તીવ્યતા પ્રકટે
 છે, ત્યારે જન્મે છે. તેમાં તે કણની જન્મેલી લાગણીના
 તેવા એકાશ બળનો જીવનના સાધયના માર્ગમાં જ્ઞાનપૂર્વક
 ઉપયોગ થવા દઈએ, તો તેમાંથી નહું બળ મળે છે. તમે
 મને ડેઢિક વાર આવી હીસે સ્તળધ થતો જેયો છે. એવી
 રીતની લાગણીને પૂજ્ય બાપુ ચોગ્ય નથી ગણુતા, પરંતુ
 આજે જ્યારે એવી ભાવનાનું પૃથક્કરણ કરવા એકો છું,
 ત્યારે લખું છું કે લાગણીના પ્રવાહને રોકી તેમાંથી જાગેલી.

શક્તિને ઉપરોગ ચિત્તને એકાથ કરવામાં, અને મન, પ્રાણ, આદિ કરણેલામાં ચેતનાશક્તિને જથ્યત કરીને તે બધાંના બળથી હૃદયની પ્રાર્થનામાં બળ જમાવવામાં અને તે રીતે તે ગ્રહ શક્તિને નોંતરવા અને બળ મેળવવાની તૈયારીમાં તે તે વેળાએ ચોની કૃપાથી પહેલો છોડું છું. એવી રીતે પ્રકટેલી લાગણીની સ્થિતિ થતાં એને પ્રભુકૃપાથી સાધન તરીકે વાપરી લઈ છું.

લાગણીમાંથી સંયમ

આ તો વિશ્વાંતર થયું, મારું કરશો. લાગણીની જિલ્લવણીથી સાત્ત્વિક હૃદયમાં વારંવાર બનતા પ્રસંગેલામાંથી જે પ્રત્યાધાત ડોઢે છે, તેથી આપણી શક્તિનું માપ આપણું જ નમે છે. લાગણીએની કેળવણી આ રીતે અત્યાંત જરૂરની અને અનિવાર્ય છે. અનેક પ્રસંગેના સંપર્કથી જ્ઞાનપૂર્વક ને જીવનવિકાસના હેતુને અથેર્ય જથ્યત થયેલી લાગણી પાસે અનાયાસે જ એવું માપ આવી જય છે, કે ચોતાને અસુક પ્રસંગમાં થયેલો અનુભવ અન્યને પણ એ રીતે થવાનો. લાગણીની જ્ઞાનપૂર્વકની કેળવણીમાંથી સમતા જીવનમાં પ્રકટયા કરે છે. આમ તમે નેશો કે સંયમ એ તો સાધુ પુરુષનો, સજજનનો શાણગાર છે, ને સંસારીનો જે કણીએ તો તારણુહાર છે.

જીવનની આ બાળુ પણ જુઓ

મને ઉપર બધું લખ્યું છે તે લખવું ગમતું નથી,

પણ ત્યારે લખવું પણ શું ? પત્ર લખવા એસતી વખતે જેહિં લખાશે, તેહિં હું તો લખ્યા કરીશ. મારે તો માત્ર તમને એટહિં છેદવાની કે લખવાની ઈચ્છા છે, કે જીવનનાં ઘણ્યાં ઘણ્યાં પાસાં હોય છે. તેમાંની આ બાજુ પણ જલ્દવા જેવી ને અનુભવ કરવા જેવી છે. એટહિં જે તમારું લક્ષ આકર્ષી શકાય તો આનંદ.

જીવનની સુમેળ ભાવના

સંસાર એ અનેક મથામણોનો, અનેક સંતાપોનો, અનેક મુશ્કેલીઓનો, ને અનેક પ્રકારની અથડામણોનો સમૂહદ્રષ્ટ સંચામ હોવા છતાં સંસારનું રચનાત્મક સ્વરૂપ તો પ્રેમભાવના વિસ્તાર કાળેનું જ છે. લગ્ન સમયે પુરુષના હાથમાં નાળિયેર આપવામાં આવે છે. સંસારમાંની આવતી રહેલી અનેક પ્રકારની જુદી જુદી સ્થિતિમાંની ગડલાંજે અને ગૂંચો અને આવરણોમાંથી જ્યારે સંસારના શુદ્ધતમ સાત્ત્વિક અંતઃકરણુમાં પ્રવેશ પામીએ છીએ, ત્યારે જ નાળિયેરના અમૃતનો આસ્વાદ પામી શકીએ છીએ; અને એ અમૃતમય આસ્વાદનો અનુભવ લેવાને કાળે તો સંસારની ઉપાધિઓ જીવનમાં મળતી હોય છે. એનાથી જે જીવ ત્રાસે છે, એનાથી જે જીવ ભાગે છે અને એની જે અવગણુના

કરે છે તે જીવ જીવવિકાસની ભાવનાને સમજયે। નથી એમ સમજાય.

સ્ત્રી-પુરુષની એકતા

સંસારમાં પુરુષ-પ્રકૃતિનો સુભેળ કંઈ એમનો એમ સાધી શકાતો નથી પુરુષ ને પ્રકૃતિ એ તો જીવનમાં જુદાં જુદાં સ્વરૂપે નથી; પરંતુ તે આપણા પોતામાં જ રહેલાં છે. બહારનું પુરુષ કે પ્રકૃતિનું સ્વરૂપ-એ તો આપણું પોતાનું જ વ્યક્તતત્વ છે. એમાં જે જીવ એવા વ્યક્તપણામાં પોતાને ન જોતાં ખીલને તેમ સમજે છે તે અજ્ઞાતી જર છે. એવી રીતે સ્ત્રી કે પુરુષ બંને જણાં એકખીલને જીવનમાં પૂરક થઈ શકે છે. એને ઘફ્લે જો તે બન્ને પરસ્પરમાં હોષારોપણ કરી એકખીલ પ્રતિ અન્યથાપણે વર્તવાનું કરે, તો ત્યાં તેવા સંસારરૂપી નાળિયેરમાં ભાગ ઉપરના આવરણામાં તેવા જીવો અટવાઈ પડવાના છે. સ્ત્રી પુરુષથી જિન્ન નથી કે પુરુષ સ્ત્રીથી જિન્ન નથી. જિન્નપણું સમજખું કે માનવું અયોધ્ય છે. જે જીવ કંઈક ભાવનાથી, સમજણુથી અને કંઈક ભાવનાને અમદાવાં મૂકીને સંસારને વરે છે, તેવા જીવ જે સંસારમાં સમન્વય સાધવાનો ચેતનાપૂર્વકનો જગૃતિસચો મનાઝુદ્યનો પ્રયાસ કરતો હોય તો તેવા જીવને કાને પરસ્પરનો સુભેળ થવો એ અશક્ય હક્કીકત નથી.

જાતે સુધરી બન્નેને સુધારો.

જીવનમાં જો ભાવના છે તો ભાવનાનો વિસ્તાર કરી

કેદ એક ક્ષેત્રમાં કેદ થઈને પુરાઈ રહી શકતો નથી. ભાવનાના વિસ્તારની પાંખના ફેઝાટને કચાંય મર્યાદા નથી કે હદ નથી. અને જે જીવમાં ભાવના છે, જે જીવને સ્વાવનાની સમજણું છે અને જે જીવ ભાવનાને સંસારમાં પ્રચાર કરવાને મધે છે. એવા જીવનું પ્રથમ લક્ષ્યણું તો યોતાનામાં અને યોતાનાંએમાં ભાવનાને સર્વ પ્રકારે અને સર્વભાવે સુમેળ પ્રગટાવવાનું છે. જે યોતે નથી કરી શકતો તે બીજાંને ઉદ્ઘોધવા જરૂર તે મિથ્યા છે. એવો સુધારાય કરી જગતમાં થઈ શકતો નથી. એવા સુધારાની બૂમેલા ખાલી મિથ્યા છે. સફ્રગત નર્મદાશાંકર કવિને એવો પ્રત્યક્ષ અનુભવ થતાં તે સુધારાના ક્ષેત્રમાંથી અંતરમુખ થઈ પરાઈ-મુખ થયેલા. તેથી સંસારમાં જેએ પરસ્પર મળેલાં છે, તેમનામાં પ્રેમભાવની પરાકાણાએ અંતરનો અંતરથી પરસ્પર ભાવનાનો સુમેળ ગ્રકટે એ તેવા સુધારકેનું પ્રથમ ધર્મ કર્તાંય છે.

પુરુષેનું અયોગ્ય વર્તન

શ્રીલુબનને ઉચ્ચય કદ્ધાએ લાવવાને અને શ્રીલુબનને સમજણની દથામાં જીવતું કરવાને આ કાળમાં જે અનેક રીતે પ્રયત્નેં કરવાના જગેલા છે, તે પણ-ખરું જોતાં તો તેની પાછળનો આર્તનાદ ને અંતઃકરણનો સાથ પણ-પુરુષ-જીવમાં જીવતોજગતા હજુ થયેલા નથી. અવિષ્યની ગ્રલ જીવંત સંસ્કારવાળી અને પ્રાણ-ચેતનવાળી અને શક્તિ-સામર્થ્યથી લર્પુર બને એહું જે આપણે ધર્યાયું હોઈ એ

તો આપણી માતા, પત્ની અને બહેનો સાથે આપણે જીવનમાં કુદી રીતે વર્તીએ છીએ તે પરથી એનું અનુમાન નીકળી શકે તેવું છે ઉચ્ચયમાં ઉચ્ચય ગણ્ણાતા અને તેવા કહેવાત્તા સમજમાં પણ લીએઓ પરતે પ્રેમયુક્તા સહકારભાર્યો સ્વલ્પાખ ને તેવું ચોગ્ય વર્તન હજી પુરુષજીવનું થયેલું અનુભવી શકતું નથી. લીએના જીવનને લાવનાના ક્ષેત્રમાં સર્વ્યપ્રકારે અને સર્વ ભાવે ચોગ્ય રીતે જન્માવવાનું જે બની શકે, તો જ ભવિષ્યની પ્રણ તેવા પ્રકારની બની શકે. જેવી માતાઓની અને તે લાવનાને સંસારનાં અનેક ક્ષેત્રોનાં પાસાંમાં અવતરણ કરાવીને ત્યાં ત્યાં કુશળ વર્તન કરવાની જેવી જીવનકળા જે માતાઓના જીવનમાં જીવતી બની છે, તેટલા પ્રમાણમાં તેવી માતાઓ જ પોતાનાં બાળકોનાં જીવનને ચોગ્ય રીતે ઘડી શકવાની છે. આપણે જે સ્વરાજને સાચવલું હોય, સ્વરાજ ને તેના ચોગ્ય સાચા હક્કીકિતપણું પ્રગટાવલું હોય, તો માતાઓના જીવનને તેવું બનાવ્યા વિના કદાચિ થઈ શકવાનું નથી. જીદ્ધિક રીતે ઉપરની સમજણ આપણે બધા પુરુષજીવો સમજતા હોવા છતાં તેવું ચોગ્ય પ્રકારનું કુશળ સમભાવયુક્ત વર્તન આપણા સંસારમાં આપણે આપણી જીવનસહચરી સાથે રાખી શકતા હોતા નથી, એ એક મોટામાં મોટી કમનસીખીની હક્કીકિત છે.

પત્ની ઉપર દૃષ્ટાંશુ

આપણે પુરુષો જીવનમાં બીજુ બહેનો પરતે આપણી લાવનાની રીતે વર્તવાને અથવા તો તેમ દેખાડવાને તત્પરતા-

વાળા હેઠાઈએ છીએ. તેમની સાથે સહુકાઈથી વતીએ પણ છીએ, એમાં કરી આજી ઉત્તમતા નથી, પરંતુ ધર-
જીવનના આડા, અવળા ને જીબા પ્રસંગોમાં જ્યારે
આપણાથી તેણું પ્રેમલાવચુક્ત વર્તન થાય તો જ તે યથા-
ર્થતાનું લક્ષણ છે. ધરમાં આપણે પ્રત્યેક બોલ આપણી ખી
પાળે જ જેમ જણેઅણે હિચ્છતા હોઈએ છીએ. અને
તેમ ન થતાં આપણા મનના થમોભિટરને પારે ચઢી જતે
પણ ધરણાના અતુલવમાં આવેદો છે. આપણે જે કહેણું હોય
તે જેટલા પ્રમાણમાં કહેતા હોઈએ છીએ તેટલા પ્રમાણમાં
ખીએઓ ને કહેવા જય તો તો કહાચ આપણે તે સહી પણ
શકતા નથી. ખીએઓના જીવનને જે આપણે વિકસાવવું હોય
તો રેમને ભૂલો કે હોષ કે પાપ કરવા સુધીની પણ છૂટ
આપણે સર્વપ્રકારના સંકેચ વિના આપવી જોઈશે.

કચડાયેલા સ્ત્રી

પૂજય ગાંધીજી કહેતા હતા કે આપણું સ્વરાજનું
બંધારણ એવું હોવું ધરે કે તેમાં માનવીને પાપ કરવાની
પણ છૂટ હોય. આજે હરિજને કચડાયેલા છે, તેવી ખૂમેં
આપણે ઘણી મારી; પરંતુ સમય અનાજીવનને જાંચે લાવવાને
કાજે જેની પરમ આવશ્યકતા છે, તે તો આપણું સ્ત્રીજીવન
જે ધણું જ કચડાયેલી લાવનામાં રગ્ઝાળાયેલું છે, તેમાંથી
તેને સુકૃત કરવીને જાંચે લાવવાની જરૂર છે. સ્ત્રીજીવનની
જવાબદારીએ પુરુષજીવને કુગાવી હતાં વાર લાગતી નથી.
ત્યાં તે પોતે સંપૂર્ણપણું કે શ્રાદેવતો અંશે એપરવા પણ

અની શકે છે અને તોછડાઈ પણ ઘતાવે છે. પણ જે તેણું કોઈ લી કરવા જય તો આપણે પુરુષો એને સહી શકતા નથી. એટણું જ નહિ પણ આપણો પિતો એટલો જિછળી જય છે કે ન પૂછો વાત. આવી આપણા સંસારની નક્કર હુકીકત છે.

હુવે દ્વારાયલાં ઉપર આવશે

શ્વીને જેનું-તેનું ખધાંનું જ કહ્યું કરવાપણું રહે છે. પુરુષ મન ઝાંચે તેમ વર્તીં શકે છે. એને માથે કોઈ ટોકનાસ નથી. આહુ પુરુષજીવનું નિરંકુશ વર્તન શ્વીજીવે ધણા કાળ સુધી સહ્યાં કચ્ચું છે. હવે કાળનાં લક્ષણો બદલાતાં જતાં હોય અને કાળનો ધર્મ પણ ફરતો હોય એહુ પ્રત્યક્ષ જણ્ણાય છે. કાળની ગતિ ‘ચકનેમિકુમેણુ’ થતી રહે છે. જેઓ એક કાળમાં નીચે હોય તે ઉપર આવે ને ઉપર હોય તે નીચે જય. કચડાયેલાંઓ, અવમાનિત થયેલાંઓ, વ્રસ્ત થયેલાંઓ, હુઃખ અને અવહેલના પામનારાંઓ અને નીચલા થરમાં રહેલા એવા જીવો હુવે ઉપર આવવા માંડવાના છે એ વાત પણ નક્કી છે. જે આમ જ હોય તો આપણે પુરુષજીવો આ કાળનાં લક્ષણુને જે નહિ પિછાની શકીએ તો આપણે પૂરેપૂરી પછાડ જાવાના છીએ. શ્વી-જીવનને જાંચે લાવવાની વાતો કરવી એ એક હુકીકત છે અને તેનું ચોતાના ધરમાં જ ભાવનાના સુમેળપણામાં સર્વ રીતે તેવું વર્તન કરવું એ બીજુ હુકીકત છે.

પત્ની સાથેનો વર્તાવ—એ જ લાવનાનું માપ

ઘણા સુધારડેં અને મનમાં લાવનાનો પવન રાખનારાનું ખરું માપ જે સમજહું હોય તો તેના ઘરમાં તેની સ્વી સાથેનું પરસ્પરનું વર્તન આપણું જે જેવા મળે તો ત્યાં ભાવનાનો કેવો રકાસ થતો હોય છે તેનું પ્રત્યક્ષ દર્શન થાય. જીવનને તપાવ્યા વિના, તપશ્વર્યા વિના, બલિદાન વિના અને તે કાજેના જ્ઞાનલાવયુક્ત સમર્પણની પરંપરા વિના કોઈનું પણ જીવન ઊંચું આવી શકવાનું નથી. તેથી આપણે બધા જે જીવનની ભાવનાને આપણા મનહૃદયથી ખરેખરી હકીકત રીતે સમજતા હોઈએ તો તેની ખરી કસોટી તો આપણા પોતાના ઘરજીવનમાં સાચેસાચી રહેલી છે. કોઈ પણ એક ઘરમાં જે જે મળેલા છીએ તેમની તેમની સાથે આપણા જીવનધ્યેયની ભાવના પ્રમાણેનું સુસેળશર્યું વર્તન પ્રગટાવવાને અને તે પ્રમાણેનું પ્રત્યક્ષ વર્તન અમલમાં આવતું જવાને આપણે જેટલા સચેત રહ્યા કરતા હોઈશું તેના જ પરથી આપણા જીવનની ભાવનાનું સાચું મૂલ્યાંકન થવાનું છે. આપણી મર્દાનગીને આજે પડકાર થયેલો છે. જીવની પ્રેમશીર્યની ભાવનાને પ્રકાશવાને આજે અણુસેલી તકો ને પ્રસંગો આપણું મળવાનો આ એક ઉત્તમ કાળ છે. પોતાનો ઉદ્ધાર કરવાનું રાખે છે તેવો જીવ વહેલો ઊગરી જવાનો છે તે નષ્ઠી જાણુશો, તેથી જેણે ઉદ્ધારની ભાવનાનો વિસ્તાર કરવો છે એવા જીવે પોતાને મળેલા શૈત્રમાં જ તેનો પ્રત્યક્ષ અમલ કરવાનો રહે છે. એવો જે

જીવ પૂરેપૂરો અમલ કરે છે કે કરવાનો પ્રયત્ય કરે છે, તેવા જીવની ભાવના કંઈ છાની પડી રહી શકતી નથી માટે આપણું તો આપણું પ્રથમ ધર્મકર્તાવ્ય, ને મળેલાં છીએ તેમાં, જીવની સુમેળ ભાવનાનો પ્રેમશૌર્યની ભાવનાથી, હૃદયની વિશાળ ઉદારતાથી, હૃદયની સહાનુભૂતિથી અમલ કરવાનો છે.

માતૃપૂજનું રહેસ્થ

માનાં જેટલાં પ્રેમભાવ ને શક્તિ પ્રગટપણે જગતમાં છે એટલાં કોઈનાં જ નથી. જેવી અમારી મા તેવા અમે. મા જ સ્થૂળ રીતે સૃષ્ટિને જન્માવે છે, પોષે છે, ને મૃત્યુ પમાડે છે. ‘જન્માવે છે ને પોષે છે’ એ વાત યુદ્ધિથી ગળે જિતરી શકે એવી છે. ‘પણ મૃત્યુ પમાડે છે’ તે ગળે જિતરી શકે એવી નથી. પણ માની ભાવના, સ્વીની ભાવના એ જ જગતને જીવનના કેમૃત્યુના પરિણામમાં લાવવાને કે રાખવાને ઇલિતાર્થ બનતી હોય એ પણ હકીકત છે. ઘર ને કુદુંઘમાં જી જાણ્યે-અનાણ્યે સ્વીની ભાવના જ સૂક્ષ્મ રીતે પ્રાબલ્ય ભાગવતી હોય છે; અંથે સ્વીનાની જરૂરી દેખાય છે, but she stoops to conquer—પણ એ નમે છે તે જીવા માટે; કારણ કે એ એનો નૈસર્જિક સ્વભાવ છે, એટલે માતાની ભક્તિને આપણા શાખમાં આટલું બધું મહત્વ છે. એનો હેતુ પણ

જ્ઞાનપૂર્વક છે. ને સમાજ સાચી રીતે માતાની લક્ષ્ણિતના આદર્શ જીવનવાળો હશે, તો તેનું વલણું માતા, બહેનો પ્રત્યે કે સ્ત્રી પ્રત્યે ડોઈ રૂપાંતર પ્રમાણેલું જ રહ્યા કરશે ને એથી કરીને માતા, બહેનો કે સ્ત્રીની સમજશક્તિને જીંચે આવવાપણું સહજપણે બનવાનું; ને એમનું એહું સમાજમાં વાસ્તવિકપણે જીંચું આવવાનું બને એમાં જ સમાજનો ઉદ્ઘાર રહેલો છે, એમના મનમાં, ચિત્તમાં, પ્રાણુમાં, ઝુદ્ધિમાં જેટલાં સફ્લભાવ, સફ્લવિચાર ને સફ્લવર્તન ડેળવાયેલાં હશે તે પ્રમાણે જ આપણે થવાના છીંગે એટલે ડોઈ પણ સાધકના આધ્યાત્મિક જીવનના માપનું એક પ્રત્યક્ષ લક્ષ્ણ તેની તેની માતા, બહેનો કે સ્ત્રી પરતેનું તેનું વલણું જીવતુંબગતું ડેવા પ્રકારનું છે, એ ઉપરથી એ પોતે પોતાના જીવનની કક્ષાનું માપ કાઢી શકવાનો છે; ડોઈની પણ આપણું પદ્ધતે સફ્લભાવની ઉત્કટ ભાવના જીવતીજગતી રહ્યા કરે તો એનો પ્રભાવ આપણાં જેટલાંથી આડાં જીલેલાં આવરણોને લેદીને પણ પડવાનો જ છે. ભલે એ ડોના લીધે થયું છે એની પ્રત્યક્ષ, જ્ઞાનપૂર્વક સમજ ન પડે, પણ એના સફ્લભાવની અસર થયા વિના રહી શકતી નથી. એટલે સમાજની દિષ્ટિ, વૃત્તિ ને વલણું મા, બહેન, સ્ત્રી પરતે જીવન કલ્યાણકારી દિષ્ટ-વૃત્તિવાળું ને તે સાથે સાથે સફ્લભાવવાળું રહ્યા કરે એ પણ એક ઉદ્દેશ કે હેતુ માની પૂજા કે સંપ્રદાય પાછળ હોવા સંસાવ છે. નેકે એના ખીજ એથી અતિરિક્તપણે પ્રત્યક્ષ લાલ નથી એમ નથી; પણ આ સીધે કે આડકતરે

લાલ સમાજને નાનોસૂનો નથી. એવા, માની ભક્તિ કરનારા સમાજની પ્રત્યક્ષ સેવા જ કરી રહેલા છે, પણ એવી ભક્તિનું ક્ષેત્ર કે મર્યાદા હાલ કદ્વી લીધેલી છે. તે ભક્તિ કરતાં કચાચે વધારે ઉદાર અને વિશાળ છે.

સહજ, સુલભ સાધના

વળી માનવજીવનમાં જેના પ્રત્યે વધારેમાં વધારે એમલાવ છે, એની ભાવનાની છાપ જીવન પર વધારે અટ ફર્જ ને ઊગી શકે; ને મા જેટલું જીવનને વહેલું ઉગાડી શકે, તેટલું બીજું કોઈ ના ઉગાડી શકે; સાધનાની રીતે તથા માનસશાસ્ત્રીય ભાવનાના પૃથ્વેકરણની રીતે જેતાં એ ભક્તિ, સમાજના આદ્ય ઋષિમુનિઓને સહજ, સુલભ લાગી હશે; ને માનવી જીવનની સ્થળ માની એ ભાવનાને એ રીતે એમણે sublimation (દિવ્ય રૂપાંતર) કરાવવાના જીતે પ્રયોગો આદરીને એની પ્રણાલિકા સિદ્ધ કરીને એમણે સમાજને ચરણે મૂડી હીધી. બીજી બધી સાધનાના પ્રકારો કરતાં માની સાધનાની ભાવના જીવનમાં જલદી મનથી grip (પકડ)માં આવી શકે તેવી છે, એટલે મા ક્ષારા જીવનને એના ઉત્કૃષ્ટ ભાવમાં પ્રકટાવવાની કણ આપણા શાખકારોને સૂરી આવી. ભાવનાના ક્ષેત્રમાં પ્રયોગો કરી કરીને એમણે જેટલું સંશોધન કર્યું છે તેટલું સંશોધન ભાવનાના ક્ષેત્રમાં હજુ કોઈ કરી શક્યું નથી. ભાવનાની સાથે એમણે જે જીલ કર્યા છે, એટલે એની સાથે તેઓ જીવનથી રમ્યા છે, ન એ રમતની પાછળ જીવનને કૃતાર્થ કરી દેવાની જે

પ્રણાલિકા એમને ઝના થતાં થતાં જડી, ને એ સંસ્કાર
એમણે પોતાના જીવન દ્વારા સમાજના જીવનમાં પ્રત્યક્ષ-
પણે રેડવાને। પ્રયત્ન કર્યો, એથી એ સંસ્કાર સમાજના
જીવનમાં પણ ફેલાયા। સમાજના માનસના થર જેવા જેવા
રહ્યા કરશે તેવા તેવા તે સંસ્કારના અર્થ-હેતુ સમજાતા
રહેવાના છે. પણ સમાજના માનસમાં એ સંસ્કાર પડેલા
છે, એ જ પ્રત્યક્ષ લાભિતી છે કે એ સંસ્કાર જે ખાલી
જાતી જ હોત તો તે ઉત્તરોત્તર કેટલાંચે વર્ષો થયાં હોવા
છતાં જીવતા ન રહી શક્યા હોત. એ સંસ્કાર પાછળ
એમના જીવનની ચેતનાશક્તિ રેડાતી હતી. તેથી જ તે
સમાજમાં પ્રસરી શક્યાં હતા તે વિના તેવું થવું લગભગ
અશક્ય બન્યું હોત. સમાજમાં એવા જીવતા કે સુડા
જેવા જણ્ણાતા સંસ્કારે પાછળ કેટલાંચે ઉત્કૃષ્ટ જીવનેનાં
સમર્પણ થયેલાં છે અને એમની એવી જીવન-રાખમાંથી
જ એવા સંસ્કાર-જીવન પાંગરવાની શક્યતા રહેલી છે.
એટલે કે ભાવનાને આપણે કેળવવાની છે, એને આપણા
જીવનમાં મૂર્તિમંત કરવાની છે, એની પાછળ સર્વ કર્મ-
વ્યવહાર કરતાં છતાં તે બધામાં એ જ ભાવનાનું સતત
એકધારું ભાવવાળું કેંદ્રિતપણે ચિંતનમનન થયાં કરે તો
જ એ ભાવના જીવનમાં આકાર લઈ શકવાની છે. સાધના
એ જીવનના સમયપણાને વિષય છે. એ રીતે જે આપણે
ભાવનાનું સેવન કરી શક્યા તો જ ભાવનાને જીવનમાં
પ્રત્યક્ષ કરી શકવાના છીએ.

એક સાધે.....

પ્રેમીઓનાં સ્મરણનો લહાવો

પરસ્પર યાદ થવું એ હર વખતે કેમ નહિ થતું હોય ? એ પ્રશ્ન તમે પૂછ્યો છે. મને તો તમારું સ્મરણ કેટલીયે વાર થાય છે. પણ તેથી કરી દરેક વખત તેમ લખવાનું જનતું પણ હોતું નથી. હું તો પ્રલુબુપાથી સ્વજનના સ્મરણને પ્રલુના સ્મરણભાવમાં તે તે વેળા સમયી હતો. હોઉં છું. બાકી ને લક્ષ્ણ-હૃદય પ્રેમના આર્ડ' ને આર્ત ભાવે સ્મરણ કરે તો તેવા સ્મરણનો પડવો પડે જ; તમે તા. ૨૩/૨૪-૩-૪૬ના રોજ તેવી રીતનું સ્મરણ ન કર્યું હોય, તો પણ કેમ પડવો પડવો એવો પાછો પ્રશ્ન થાય અરે; હું તો મૂઢ એટલું જાણું : ‘આપણા પરસ્પરના સ્મરણમાં, પ્રત્યેક તેવા થતા સ્મરણમાં આપણા હૃદયનો શુદ્ધ નિર્મળ પ્રેમભાવ જીવતો અન્યા કરે, તો તેવા સ્મરણનો લહાવો ને આનંદ કંઈ ચોાર છે !’

બાળજીવનના ઉછેરમાં માણાપનો વિશેષ ધર્મ પણ છે. તમારો વિનોદ જરૂર ગમે છે, મન હોય તો માળવે પણ જઈ શકાય છે. બાળકને કેળવવાનો આંતસ્થિક રસ જાગેવો હોય તો હીત તો આવડી જતી હોય છે.

સમર્પણભાવ શ્રીસગવાન પરત્વે જ પ્રેમલક્ષ્મિતશાનભાવે જીવે કેળવીને દઠાવવાનો છે.

પહેલાં તો સદગુરુલક્ષ્મિ

પરંતુ તે પહેલાં તો તેવા જીવનું જીવનનું ધ્યેય તે
પરત્વેનું ખરેખરું તાદાવેલીયુક્ત, અંખનાબાળું, પૂરેપૂરું,
કેળવાયેલું બની ગયેલું હોલું જેઈશે. એવો લાવ-શ્રી
ભગવાનનો લાવ-નિરાકાર હોલાથી લાવનાથી ધારણ કરવો
ધણો મુશ્કેલ પડે છે. તેથી આપણા હૃદયમાં જેના વિષે
શ્રદ્ધા પ્રકટેલી છે એવા સંત પરત્વે તે વાળવો સરળ
બને છે.

એક જ સંતની અક્ષિત

પરંતુ 'તે બધા સંતો પરત્વે શખવાનો છે, કે એક
પરત્વે?' એમ તમે જે લગ્ની પુછાવો છો, તેના જવાબમાં
લખવાનું કે એક પરત્વે. જે જીવનો એવો મન, પ્રાણ,
ચિત્ત, મતિ, અહમ્ આદિનો ને હૃદયનો સમર્પણલાવ
એક સંતમાં થઈ જતો હોય છે, ત્યારે એને ખીજ કોઈ
સંત કારા પણ એનામાં તેવો જ લાવ પ્રેરાતો હોય છે.

દેખકનો અનુભવ

આ જીવને શુરૂમહારાજના રથુણ શરીર વિના ખીજો
કરેથી પણ સાધનાનું શીખવાનું શ્રીપ્રલુદ્ધપાથી ખરી શકેલું
છે. કેટલીક વેળા તો એવું બનેલું છે કે ભાગ સામાન્ય
સંસારી જીવોનાં કોઈ કોઈ વાઠચોમાથી પણ તે તે વેળા
તે તે કાળ પૂરતું કેમ વર્તાવું ને શું કરવું તેનાં જ્ઞાન ને
સમજણ મળેલાં છે. તે વેળા આ જીવે મારા શુરૂમહારાજની

જીવન : એક સળંગ સાધના

અધકચરાંનો ભરો

આ સંસાર જીવનબિકાસ કાળેની સાધના માટેની કર્મયજ્ઞભૂમિકા છે. સાધના દિલમાં સાધના કરવા કાળેની જીવતીજાગતી પ્રચંડ ભાવના હૃદયમાં પ્રજ્ઞબળતી જે ન રહી શકી, તો સંસારના ચાલકરમાં આપણે કચાંધે અટવાઈ જવાનાં ને સંસારથી આપણે કચડાઈ જવાનાં. અધકચરાં ને અધવચલાં રહે છે તે તો કચાંધનાં રહી શકતાં નથી. જગતમાં તો એવા જીવની હાંસી જ થવાની. જગતને જાણુંયેઅજાણુંયે એવા જીવને કચરવાની એક પ્રકારે ભજા પણ પડે છે. એવા અધકચરા ને અધવચલા જીવ સંસારનાં કારમાં, હિસક, ને નિર્દ્દય આકુમળથી વધારે ફખાતા જય છે. નિરાશાના વમળમાં ગૂંઘવાઈ જઈને દૂણી મરતા હોય છે.

તેમાં એવા તો દ્યાર જ રહે

તેવી તો સાધકે હંમેશાં પોતાના અપાર પરમ બળથી અજૂમવાની જ્ઞાનપૂર્વકની તૈયારી સેવવાની રહે છે. પોતે એકલો છે, છતાં અટૂલો નથી, નોંધારો નથી—જે શ્રદ્ધાના મૂળમાં શ્રદ્ધાના વિષયમાં હૃદય પરોવી હીથું હશે તો. જેના વડે કરીને પોતાનો જીવનહીન્પ પ્રકટેલો હોય એમ તે માને છે, તેની પ્રેરણા-મદ્દ મેળવવાની કળા, હૃદયમાં હૃદયથી

પ્રાર્થના કરી કરીને, મેળવ્યાં કરીને ચોતે જીવનમાં સંસારની અટવીમાં-એકડો હોવા છતાં ખુમારી ને ટટારી અનુભવી શકે છે. એવા જીવો તો પોતાની હૃદયની પ્રત્યક્ષ ભાવનાથી જીવતાજગતા રહીને પોતાના કર્મના યજામાં મસ્ત રહ્યા કરે છે સંસાર એવાને અવગણુવામાં કશું બાકી નથી રાખ્યો. ચારે તરફથી જણે કે દાવાનળ પ્રકટચો હોય એવું પણ બને. પરંતુ જે જીવ શ્રીપ્રભુકૃપાભગની મદદથી પોતાના હૃદયની શ્રદ્ધાના બળ ઉપર અજૂમે છે, જે જીવ કોઈને પણ અવગણુવાનું કે ડોઈનાય પર એાછું કે માહું લગાડવાનું સમજતો નથી, તો પછી એ ડાનાથી વેવાઈ જવાનો છે ? એ તો એના જીવનની કસોટી અને પરીક્ષા થઈ રહેલી છે, ને તે પણ જીવનના ઘડતર કાઢેનાટે તે બધા કૃપા-પ્રસંગો છે, એમ સમજુને હૃદયમાં ગુલતાન રહ્યા કરવાનું સમજુને જ સમરવામાં હૃદયમાં ભાવથી એકાથ ને કેન્દ્રિત તે રહ્યા કરશે.

ભગવાન ત્યારે સાધના હાથમાં લે

એવી જીવતીજગતી જ્ઞાનબક્તિપૂર્વકની ભાવના જે જીવને જે-તે થયાં જતાં સકળ કર્મમાં રહ્યા જ કરે છે, તે જીવને કર્મથી ગભરાટ ભાગવાનો સંલવ જ કચાંથી રહી શકે ? અથવા તો તેને કર્મથી આવરાઈ જવાનો સંલવ કેમ કરી રહી શકે ? કર્મ તો એના દિલમાં જીવતોજગતો ચન્દ્રપુરુષ છે. આવા જીવનનો સાધનનો માર્ગ તો પરાકર્મીનો ને ખાંડાની ધાર પર ચાલનારનો છે. જે જીવ એને જેઠલી

શ્રદ્ધાપૂર્વક, લક્ષ્ણપૂર્વક, જ્ઞાનપૂર્વક હૃદયથી વળગે છે, તેટલાં પ્રમાણમાં સાધનાનો લાવ તેવા સાધકમાં છતો રહે છે; જ્યારે સમયપણે, એકાચરપણે, કંદ્રિતપણે, ને પોતાના શ્રીપ્રભુના અંતઃકરણથી સર્વ રીતે ને સર્વ લાવે એકે એક કરણથી (મન, બુદ્ધિ વગેરેથી) તે શરણાગતિને પામે છે, તેવી વેળા શ્રીમગવાન પોતે જ એને સંસારી લે છે. એવી જીવનની પળોમાં તે આપણો જીવતોનાગતો પ્રત્યક્ષ સાથી-દાર રહ્યા કેરતો હૃદયમાં હૃદયથી આપણે અનુભવ શકતાં હોઈ એ છીએ. આપણો માર્ગમાં કે કે કંઈ આડું અવળું, પડયું “પાથયું” આવી પડેલું હોય કે આવતું હોય તે તે બધાંમાંથી આપણો માર્ગ તે જટ મેડળો કરી આપે છે.

આપણી પ્રકૃતિ જ કસોટી કરે

એટલે સાધકે કસોટી કે પરીક્ષાના પ્રસંગોમાં શ્રી-ભગવાનને લરેંસે ટકી રહેવાનું હોય છે. ત્યાં જરા પણ ડગી ન જવાય કે હુચમચી ન જવાય; એ તો આપણો પરીક્ષાનો કાળ ગણ્યાય. એવી અમૂહ્ય પળોમાં ખમીરને પ્રકટાવવાનો ને આપણો હૃદયમાંના પ્રભુને છતો કરવાનો તે અમૂહ્ય અવસર છે. આપણામાંની પ્રકૃતિ તે કંઈ માત્ર આપણો એકલામાં જ રહેલી છે એવું કશું નથી, તે તો બધાંનામાં પડેલી છે. જ્યાં ત્યાંથી તે આપણુને, પોતાની પકડમાં ને રમતમાં રમ્યા કરીએ તે કારણે અનેક હલ્લાઓ મચાવવાની જ; અનેક સુસીભતો, સુશકેલીઓ, જિલ્લી કરવાની જ; તે પ્રકૃતિની બધી ચાલબાળ તો જીવનના ધ્યેય વિષેની

જીવતીજીગતી થતી જતી ભાવનાને છિન્નલિસ્ટન કરી નાખવા
કાણેની હોય છે. તેવો પ્રયત્ન તે કરતી રહેતી પણ હોય
છે. તેનાં નિમિત્ત બને છે બિચારાં આપણાં સ્વજનો. ત્યાં
એમના પર તે મનમાં શું લાવવાનું હોય ? એટલે એવી
વેળાએ તો તેમાં આપણે આપણી પોતાની પ્રકૃતિનાં દર્શન
કરી આપણા જીવનધ્યેયની ભાવના વધારે જાથ્યત ને
તેજસ્વી રહી શકે, તે કણે વધારેમાં વધારે સાવધ ને પૂરાં
દક્ષ રહીને જાગૃતિ સેવવાની રહે છે. આવી કસોટીના કાળે
જે જીવ દ્વારાઈ જાય છે, તે હંમેશને માટે જીવતો છતાં
મરી જતો હોય છે. પણ તે સ્થળ અર્થમાં નહિ, પણ
સૂક્ષ્મ અર્થમાં. તેવી વેળા જે જીવ હૃદયમાં હૃદયથી અડગ
રહી પોતાની જીવદ્શાનો પ્રતિકાર કરે છે, ઈન્કાર કરે છે
તે જીવ જુતે છે. એવી રીતે ચેતન 'એના જીવનમાં જીત
પામે છે. અંતે એવો જ આત્મા સકળ જગતને જીદ્ધ
સંહેશ આપી શકે છે. માટે આપણે તો સંસાર-વહેવારમાં
આપણાં દશ્ચિ, વૃત્તિ ને વલણું સહાય પળેપળ આકાશમાં
જ જીવતાં, ચોટેલાં રાજ્યાં કરીને વર્ત્યાં કરવાનું છે.

'તેરી ગઠઠીમેં લાગા ચોર, સુસાફ્રિર જગ જરા'

એ પ્રકારની રેકડ અત્યારે વાગી રહેલી છે. એમ
અનેક પ્રકારના ચોર-અસુરો જીવનમાં દાવાનળ પ્રગટાવવા
છતા થવાના છે. જે એની ચાલબાળમાં આપણે સપડાઈ
પડ્યાં ને લેરવાઈ પડ્યાં તો થર્ડ ચૂક્યું ! આપણે હવાળું
જ કાઢીશું.

પ્રાર્થનાની શક્તિ

સાધનાનો સનાતન માર્ગ તો સાંકડો છે, ઘણો ઘણો સાંકડો છે. શરૂશરૂમાં તો ઘણુા ઘણુા ગાઢ અંધકારથી ઝંધાયેલો પણ રહ્યા કરે છે. કંઈ જ સૂઅતું હોતું નથી. મૂંઝાયલાં મૂંઝાયેલાં રહ્યાં કરવું પડે છે. ચારે તરફથી લીંસ આવે છે. તેને કેમ પહોંચી વળવું, એની સાધકને કર્શી ગતાગમ તે વેળા જાગેલી હોતી નથી. પરંતુ જે સાધકની શ્રદ્ધા ચોતાના જીવનના ધ્યેયમાં અપાર છે, તેવો સાધક કંઈ માથે હાથ ધરી એસી રહી શકતો નથી. તે તો ચોતાના અંતરના પ્રલુની કૃપા-મદ્દ માટે તે કાળે અપાર વેહનાથી, ક્ષાટતા હૃદયથી પ્રાર્થના કર્યા કરે છે. પ્રાર્થનાનું બળ તો ને જાણે છે તે જાણે છે. જેમ ઘરમાં આગ લાગી હોય ને ચોતે તેમાં લેરવાઈ પડ્યાં હોઈએ, એમાંથી મુક્તા થવાને કાંજે જીવ ને અકથ્ય તરફાં મારે છે, તે વેળા ને આર્તનાદ પુકારે છે, તે લાવે તે (સાધક) પ્રાર્થના કર્યા કરતો હોય છે. એમ ને જીવ પ્રાર્થના કરે છે એને પ્રત્યક્ષ મદ્દ મહ્યા કરતી તે ચોતે અનુભવે છે. તેવી મદ્દ મળવાના ને જીવને અનુભવ થાય છે, તેવો જીવ તે પછીથી કરી ચોતાને એકલો, અટૂલો, એકલવાયો. માની જ નથી શકતો. તેથી કરી સંસારવહેવારમાં કર્મ એ તો જીવન-વિકાસ કાંજેનું ઘડવાનું સાધન છે, એમ સમજુ સમજુને તે તે પળે હૃદયમાં તે જાતનું જ્ઞાનસાન રાખીને તેને યજ્ઞ જાહીને તે તે બધું હરિને ચરણે જ્ઞાનસક્તિપૂર્વક સમર્પણ

કર્યાં કરવાનું છે. એવી પણે જ્યાં જ્યાં ગૂંચ, સુરકેલી,
ઉપાધિ લાગે, અડચણું પડે, ત્યાં ત્યાં મસ્તક ટટાર કરવું,
જીવનમાં ખુમારી પ્રકટાવવી, કહી પણ નભી ન પડવું, વધારે
પ્રકાશમાન અને તેજસ્વી બનવું, પોતાના જીવના પ્રાણ—
આધારને હૃદયમાં હૃદયથી જગાડી જગાડીને હૃદયની પ્રાર્થના
કરા એની કૃપામદ્દ મેળવ્યાં કરીને એ પરમકૃપાળુનો
પ્રત્યક્ષ સહારો મેળવવો. એમ થતાં આપણે સહાય નિરાંત-
વાળાં ને નિશ્ચિંતતાવાળાં રહી શકીશું.

એક પ્રસંગનો સહુપચોણ

ઘણા નાનપણુની વાત છે. ગરીબને સૌ ડોઈ છેડી
શકે, એને સૌ ડોઈ પજવી શકે ને ન ડોઈ એનું સમાજમાં
ધર્મધીરી. ભારા બાપને એક ભારે કુટેવ,—અદ્દીણું ખાવાની;
હુંકો તો ખરો જ, રાતે પણ પીવા જોઈએ. સરિયામ
રસ્તા ઉપર એક જ ઓરડીનું ઘર, અમારે રહેવા કાજે.
ચાર ભાઈ, માતાપિતા ને ભાસી, એટલાં રહેનારાં તેમાં
૫-૬ કૂટ આગળનો ઓાટલો ખરો. રોજ રાતે સિપાઈ-
લોક બાપ પાસે એસે-કરે, હુંકો પણ પીએ. એક દિવસ
દ્વેર મહેમાન આવેલા. તે રાતે જમાદાર હુંકો પીવા એડા,
ને પૂછે,

‘લગત ! ચેલું ડોણું સ્કુતું છે ?’

‘એ તો મહેમાન છે.’

‘તો થાણું પર ખબર કેમ નથી આપી ?’

આપે જવાખ વાહયો કે ‘મહેમાન આવ્યાની ખબર તો જે કોઈની છાય ચોર-ગુનેગારની હોય તેવા કોકે આપવાની હોય.’

જે જમાદાર ધર્ણી વાર રાતે ત્યાં એસે, ને હોકાપાણી કરે, તેણે જ જે ધમસાણ મચાવ્યું, ને બાપનું ભારે અપમાન કર્યું ને ધોલધાપટ કરી તે દૃશ્ય હજુ મન આગળ તરવરે છે. તે દિવસથી જીવનમાં એમ દફ નિર્ધાર થયો કે ‘જીવનમાં એવા બનવું કે જે-તે કોઈ આપણને નમતા આવે; એવું તેજસ્વી જીવન પ્રલુદુપાથી બનાવવું છે.’ એ વિચાર જગતાં જ વિચાર્યું; કે ‘આ ગામમાં ડોણ એવું છે કે જેને જે તે બધાં નમતાં હોય?’ ગામમાં જે જે બધા પ્રતિષ્ઠિત હતા તેઓ પણ ગામના મોટા અમલદારને સદામો ભરતા. તેથી તેવા થવાને વિચાર્યું. ‘એ કાને તો અંગ્રેજ ભણવું પડે; પણ સાધન કર્યાંથી લાવવું?’ વિચાર જગયો. ને નક્કી થર્યું એટલે બસ થર્યું. હૃદયની નિર્ધાર પામેલી વૃત્તિ કંઈ નમાલી હોતી નથી. એ તો આપણને ગતિમાં સુકાવે જ. ગુજરાતી સાત ચોપડી તો ભર્ણી ચૂક્યો હતો. અંગ્રેજ નિશાળ ગામમાં નવીસવી જ ઉઘટેલી. ઝી વડે એનો આધાર; પહેલવહેલાં માઝી તો ડોણ આપે? તેથી શાળામાં જેમ તેમ કરીને દાખલ થયો; આખી નિશાળનું મકાન વાળવાનું; ને તે કાને માસિક દોઢ રૂપિયો મળે. બધી જ પાટલીએ, ટેબલો, ખુરશીએ, પાટિયાં કરે લૂછવાનું ને સારુ રાખવાનું; કહી કહી નિશાળના પટા-

વાળાનું કામ પણ કરવાનું, ને ભણવામાં નંબર પ્રભુકૃપાથી પહેલો રહેતો. હવે એમ થયું કે આમ ભણુતાં તો ઘણું વધારે વર્ષ લાગે, તેથી જે પ્રભુકૃપાથી મીચાર ઘારણું ફૂફી શકાય તો તેટલાં વર્ષ બચે ખરાં. એવે પ્રસંગે શ્રીપ્રભુકૃપાએ એક નવા સુખ્ય શિક્ષક આવ્યા. તેમની સાથે અંતર્ગતપણે તે હેતુ દઢાવીને દિલમાં પ્રાર્થનાને ભાવ દઢાવી દઢાવીને તેમનો સંખંધ સાધ્યો. તેમને ઘેર જઉં-કરું, શાકખાક પણ લાવી દઉં. કૈંક ને કૈંક રીતે મહાંગાર બન્યા કરું. છોકરાને રમાડચાં કરું. તેમનાં પત્ની ભારા પર ઘણેલું પ્રેમભાવ રાખતાં, મને જે તે ખાવાનું આપ્યાં કરે. ઘરના હીકરાના જેવો હૃદયનો પ્રેમભાવ રાખતાં, એમ કરતાં કરતાં કુટુંખીજન જેવો થઈ ગયો ને ચાર ઘોરણ દ્વાર વર્ષમાં પૂરાં કર્યાં.

પ્રત્યેક પ્રસંગ ગુરુ

આ બધું લખવાનું કારણ તો એ કે જ્યારે દિલમાં કે કંઈ છે, તેની ભાવનાનો પ્રચંડ અભિન અળહળ કરતો બજ્યા કરતો હોય છે તેવી વેળા કામ તો ગમે તેટલાં મહયાં કરે તેની કંઈ કશી પડી હોતી નથી. માટે આપણે કાને તો સાધનાને માર્ગ જ વિકાસ ને પ્રકાશ છે. એ માર્ગ જ ચાલવામાં ને એ માર્ગનું જીવતુંજાગતું જીતાન-લાન રાખવામાં જીવનની કૃતાર્થતા છે એમ જાણવું, માનવું ને અનુભવવું. આ સાધનાનો માર્ગ છે સૂક્ષ્મ; સામાન્ય અયતનથી એ સમજુ પણ શકાતો નથી; તેથી સાધનામાર્ગમાં

જીવ કે ભથામણુ, અકળામણુ અતુલસે છે તે પણ અપાર છે. પરંતુ તેવી વેળા તે ચોતાના અંતરમાંના પ્રલુને જાયત કરે છે. તેની મદદ લેવાની કળા તે શીખી વેતો હોય છે. પ્રત્યેક પ્રસંગ એને મન ગુરુ છે. જેમ ગુરુ શીખવે છે, તેમ પ્રસંગ પણ શીખવવા કાને છે. તેથી પ્રસંગમાંથી શીખી લેવાની લાવના આપણે ઝડપમાં જીવતી કરવાની છે. એવાને કાને કશું જ સુશકેલ નથી. સમાજની ઘરેડમાં ને માન્યતાઓને ચીલે આપણે ચાલવાનું નથી. આપણો પંથ તો ન્યારો છે. સમાજની માન્યતાઓ જીવનને દુંધનારી છે. એ માન્યતાની ઘંટીમાં એકવાર જે પિસાઈ ગયાં તો ખલાસ. એવી માન્યતાઓના વાતાવરણમાં રહેવા છતાં આપણાં દશિ, વૃત્તિ ને વલણ આકાશમાંની ગતિને દુંધનારાં ન બની જય, એટલી તકેદારી સાધકે રાખ્યા જ કરવાની છે. એવું જે કરે તે જીવતો રહી શકે છે.

જીવ-રૂપી કુરુક્ષેત્ર

અજૂનને સાધક

અજૂનને જેમ સ્વજનો કુરુક્ષેત્રમાં સામે જિલાં છે, તેમ સાધકને પણ એવાં જ સ્વજનો ચુદ્ધમાં સામે આવીને જિલાં રહેવાનાં જ. એનાં સ્વજનો એટલે એનાં મન, બુદ્ધિ,

ચિત્ત, પ્રાણ ને અહુમૂળાં જીવસ્વભાવનાં વલણો, સજજાડ
થઈ ગયેલી ટેવો અને તે બધાંએ એની જીવનનદી પાઢેલો
પટ વગેરે. એમનો નાશ કરવાની તાકાત હશે—અને વિશાંહ,
સંતાપ, કલેશ કે હુઃખ વિના, એટલે કે તે પરિસ્થિતિનો
સ્વીકાર કરતી હૃદયની નિર્મણ આનંદની ભૂમિકા સાથે તે
કટિઅષ્ટ હશે—તો એનો એડો પાર થવાનો જ છે. જે
તેવી તૈયારી નહિ હોય, તો પણ જેણું શ્રીકૃષ્ણ લગભગના
હાથમાં પોતાના જીવનરથની લગામ સોંપી હઈ પોતાના
એકમાત્ર આધાર અને પોતાની સર્વ પ્રવૃત્તિઓના પ્રેરક,
સંચાલક અને નિયામક સૂત્રધાર તરીકે તેમને જીવનમાં
સર્વ ભાવે સ્વીકાર્યો છે, તેને શ્રીભગવાન કહી પણ છાડી
હેતા નથી; કારણ કે શ્રીભગવાનની પ્રેરણાથી ને અનુયાયીથી
તે પોતાનું ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવા ઉદ્ઘત થયેલો છે, એટલે તેવા
જીવને શ્રીભગવાન અધિવચ્ચ મૂકી શકતા નથી—એ હચું
તો પણ.

સાધકના જીવનની પારાશીશી

માનવીને પોતાનાં માની લીધેલાં આથડો, મતો,
ટેવો, માન્યતાએ, સમજણો, સંસ્કાર તથા એવાં અનેક
જાતનાં સ્વજનો પ્રત્યે આદર અને રાગ પણ હોય છે ને
તેમાંનાં કેટલાંક પ્રત્યે તો માહ અને મમતા પણ હોય છે.
એ બધાંચ જ્યાં લગી સાધકના જીવનમાંથી ખર્ચી ન જાય,
ત્યાં લગી તેનાં આવરણ હુર થઈ શકતાં નથી; ને તે હુર
ન થાય ત્યાં લગ્જા એ ધ્યેયને પણ વરી શકતો નથી.

એવાં એનાં આવરણે, તોડાવવાને કારણે એવા પ્રસંગ
પણ સાધકના જીવનમાં ભગવાનની કૃપાથી જીભા થાય છે.
તે વેળા તે શું પસંદ કરે છે ને કેવી રીતે વર્તે છે
ને કયા લાવે તે પ્રસંગને વધાવે છે, એના પરથી જ
એનું જીવનસત્ત્વ કેવા પ્રકારનું છે તે પરખાઈ આવે છે:

અર્જુનનો માહ

એવી જ રીતે અર્જુનને અત્યારે એવો પ્રક્રિયાનો
થયો છે. અર્જુન, ભીમ, આદિ માનતા હતા કે પોતાને
રાજ્યના હક્ક બાબતમાં અન્યાય થયો છે એટલું જ નહિ,
પણ રાજ્ય પર પોતાનો જ હક્ક છે. તે ઉપરાંત વળી કૌરવો
આદિ અધર્મથી રાજ્ય કરે છે, તેથી પ્રભના કલ્યાણમાં
પણ ધર્મભાવનાથી રાજ્ય કરી શકે એવો રાજ હોવો
નેર્ધાએ, એવું તેમના મનમાં હતું. આમ, જેનાથી સર્વ-
સાધારણ જનતાના જીવનનું કલ્યાણ છે ને પોતાનું પણ છે
એમ તેમને લાગ્યું હતું તેથી તેવું ધ્યેય પ્રાપ્ત કરવા તેઓ
અત્યાર સુધી સતત મચેલા રહ્યા હતા. હવે તેમના જીવન
આગળ અત્યારે કટોકટીની પળ આવેલી છે, તે જ વેળા
અર્જુનના મનમાં આત્મીય સ્વજનો પરત્વનો રાગ જાગી જોડે
છે. અજ્ઞાનની પરાકાષ્ઠા કચાં સુધી પહોંચતી હોય છે, એનું
ભાન એવી વેળાએ જ માનવીને થાય છે.

શ્રી ભગવાનને સારથી બનાવો

સાધકના જીવનમાં પણ એવી ભમદશા આવતી હોય

છે. ચોતે કચાં તો મેળાયું છે કે, કચાં તો સંપૂર્ણ તૈયારીવાળો ને તાકાતવાળો છે, એહું અંતઃકરણપૂર્વક માનતો હોવા છતાં એવી કટોકટીની પળો એના જીવનમાં આવે છે ત્યારે એનો ખ્રમ ભાંજે છે. એમાં જ શ્રીલગવાનની અપરંપાર કૃપા રહેલી છે. જે શ્રીલગવાનને શરણે રહ્યા કરે છે, કે શરણે રહેવાને સર્વાબાવે હૃદયથી તૈયાર રહ્યા કરે છે, એનો ખ્રમ ભાંગવાને શ્રીલગવાન એને મથાવવાના જ. એને એકની એક સલામત સ્થિતિમાં તે કહી પડી રહેવા હેશે નહીં. એને તો તે ઉથલાયા જ કરશે. જરૂર પડતાં મુશ્કેલીએનો દાવાનળ પણ પ્રકટાવશે. ચુદ્ધ એ તો લગવાનની કૃપાનું મૂર્તિમંત રવરૂપ છે. એહું જેને હૃદયમાં જ્ઞાન જગેતું છે, તે માનવી એવા કાળે શ્રીકૃપણ લગવાનને મૂકી તો શાનો હે, પણ જીલટો તે વધુ ને વધુ વળગતો જય છે અને માર્ગદર્શનની સહાય ખરા હૃદયથી યાચે છે. એવી કારમી વેળાએ, જીવનનાં નવાં દર્શાન પામવાની વેળાએ એને જ જે સતત પાસે રાખ્યા કરે છે અને આવી પહેલા ચુદ્ધનું સંચાલન કરવાનું એને જ જે મનહૃદયથી સોંઘા કરે છે, તેને શ્રીકૃપણ લગવાન હાથ પડી જિલો કરે છે ને સાચી દિવ્ય દસ્તિ પ્રાપ્ત કરાવે છે.

જીવન એહલે ચુદ્ધોની પરંપરા

અર્જુનને પણ એવાં અજ્ઞાન ને મોહ અત્યારે ઘેરી વળ્યાં છે. એને લીધે જ તે ભારે મૂંઅવણુમાં પડી જય છે. શ્રીલગવાન કૃપા કરીને બતાવે છે કે ‘અત્યા લલા આદમી !

તું નજર ફેરવ ! જ્યાં જ્યાં નજર પડશે ત્યાં ત્યાં ચુદ્ધ જ
ચાલી રહેલું છે. એક પણ પણ આ જગતમાં ચુદ્ધ વિના
ખાલી જતી નથી. સારુંય સંસારક્ષેત્ર એક પ્રકારનું ચુદ્ધ જ
છે એક જગ્યા પણ એવી નથી કે જ્યાં ચુદ્ધ ચાલી ન રહ્યું
હોય. ચુદ્ધની અનેક જાત અને અનેક રીત હોય છે. તેનાં
આંગ-ઉપાંગો પણ ધ્યાં હોય છે. જુદે જુદે ઠેકાણે ને જુદી
જુદી દિશામાં તથા જુદી જુદી જતના વાતાવરણમાં ચુદ્ધનો
તો માત્ર આકાર જ કરે છે, ને એમ સર્વકંઈ ચુદ્ધનાં
પરિણામોથી જ વિકાસ પામ્યા કરતું નજરે પડે છે. શરીરની
રક્ષા કરવા કાજે જ અનેક પ્રકારનાં પ્રાણીઓને જુદી જુદી
જતની પ્રતિકૂળ શક્તિઓ સાથે ચુદ્ધ કરવું પડે છે. માનવીના
મનમાં જે અનેક પ્રકાર અને રીતથી ચુદ્ધ ચાલ્યા કરે છે,
તેનો ને ઉપકા ચુદ્ધનો પ્રકાર તદ્દન જુદો જુદો છે અને તેનાં
લક્ષણો પણ જુદાં જુદાં હોય છે. એના કરતાં વળી દેશની
રક્ષા માટે જે લોકો ચુદ્ધ કરે છે, તે ચુદ્ધના આકાર અને
રંગ ઉપર જણાવેલાં અનેક પ્રકારનાં ચુદ્ધોથી વળી તદ્દન
જુદી જતના હોય છે, કિંતુ તે બધાં છે તો ચુદ્ધ જ.

પ્રકૃતિ જ ચુદ્ધમાં સૌને જોડે છે

એક સંસારી માનવી સંસારમાં પડચો પડચો પણ
અનિયાતો ચુદ્ધમાં રગહોળાતો હોય છે. તેના કરતાં જતિ
સમાજ કે દેશને કાજે જે માનવી ચુદ્ધ એવે છે, તે માનવી
સંસારની દૂંકી ભર્યાદાના બંધનથી તેટલા પ્રમાણમાં મોડેણો

થતો જાય છે. એનું દિલ્લિભિંહુ વધારે ઉદ્ધાર ને વિશાળ થતું જાય છે. પ્રત્યેક જીવ ને કાળે ને જે દેશમાં ને જાતનાં શક્તિસામર્થ્ય લઈ ને જેવી અવસ્થામાં સુકૃતેલો હોય છે, તે પ્રમાણે તેને ચુદ્ધ કરવું જ પડે છે. તે કદાચ બુદ્ધિથી, ધર્માથી, વિચારપૂર્વક ચુદ્ધ કરવાની ના પાડે, તો પણ શ્રીભગવાનની પ્રકૃતિ એને બળજબરીથી ચુદ્ધમાં જોડી હે છે; કારણ કે ચુદ્ધ એ ભગવાનની નિમિત્તપ્રકૃતિનું એક અંગ જ છે. વિશ્વની આદિ-અનાદિની રચનામાં જડાઈ ગયેલું, ભગવાનની અટળ યોજનાનું એ એક સુખ્ય અવિલાસય સ્વયંભૂ અંગ છે. એને કોઈ નકારી શકે નહિ. એમાં પડવું જ પડે છે.

જ્ઞાનપૂર્વક લડનાર તે છે

જીવને જ્યારે એનું ચુદ્ધમાં પડવાનું આવે છે ને તે પડે છે. ત્યારે એમાં જીવનવિકાસનો હેતુ તે જ્ઞાનપૂર્વક ધ્યાલમાં-ભાનમાં રાખી શકતો નથી. એવા પ્રસંગ ક્યા ઉદ્દેશથી જાપન્યો છે, એનો યોગ્ય વિવેક ને જીવ કરી શકતો નથી, તે તેમાં પડતો હોવા છતાં જીવન-ઉત્કર્ષના લાભમાં એનો યોગ્ય લાભ લઈ શકતો નથી. એવાને કમે તો અજ્ઞાનભર્યાં હુઃખ, કલેશ, અથડામણો, મૂંઝારો આદિ જ રહેવાનાં; પરંતુ જે જીવ એમાં પોતાનાં માની લીધેલાં એવાં સ્વજનેનોનો સંહાર થવાની અણીની વેળાએ એવા સંહારના અંતરનું હાર્દ જાણી લે છે, અને જે એમાં એવી રીતે ને એવી લાભનાએ તે પ્રસંગનો આનંદથી સ્વીકાર

કરે છે, તેવા જીવને તો તે પ્રસંગ તેના જીવનનું એક મહાપર્વ કે મહેત્સબ લાગ્યા વિના રહેવાનો નથી. એટલું જ નહિ, પણ એ તો શ્રીલગવાનની પોતાના પર એવી પ્રત્યક્ષ કૃપા થતી જોઈ, શ્રીલગવાન ઉપર વારી જઈ, એનાં ચરણું મળનો જ એકમાત્ર આશ્રય સ્વીકારી એનામય જ બનવામાં પોતાનો લક્ષ્ણાન-ચોગ સેવશે.

સાધકના મનની તે દશા પરિપૂર્ણ થઈ જતાં તે પછી તો બીજાં બધાંમાં પણ લગવાનની આસક્તિ ને ભાવના તે અનુભવશે. પણ જીવની તેવી દશા થયા પહેલાં તો સર્વ કોઈ સાથેની તેની આસક્તિ તૂટ્યા વિના કોઈ પણ જીવ લગવાનની આસક્તિમાં રહી કે ટકી શકવાનો નથી.

લગવાનના ચંત્ર થવાની રીત

અજૂન આગળ પણ તેવો પ્રક્ષ ભિસો થયો છે. અત્યાર સુધી દઢતાથી વળગી રહેલા ધ્યેયને તે લૂલી જાય છે. આત્મીય જનો પરતેની તેના છુદ્યમાંની આસક્તિ તે વેળા ચીસ પાડી જાડે છે. જીવનમાં આવી મળતા પ્રત્યેક પ્રસંગમાં જીવ કેને પ્રથમ પંક્તિનું મહત્વ આપવાનું પસંદ કરે છે, તેના પરથી તેની જીવ-ભાવનાની કક્ષા કેવા પ્રકારની છે તે પરખાઈ આવે છે. બીજે કોઈ સામાન્ય જીવ તે ઠેકાણે હોય તો તે તેમાં રૂખી જ જાય; કિંતુ જે અજૂને તો શ્રીકૃષ્ણ લગવાનને પોતાના મિત્ર ને સારથી કરેલા છે એને શ્રીલગવાન એવો કેમ રહેવા હે? વિશ્વની

અખાડ ચાલુ રખાવનારી સ્થળના હેતુના અંગભૂત વણ્ણાઈ ગયેલા તત્ત્વને કોઈ કોરાણે મૂકી શકે તેમ નથી, કે એને ફેરવી શકે તેમ પણ નથી; એટલે જ સંસારમાં ભળ્યા જતા એવા ચુદ્ધમાં જે જીવ તપશ્ચર્યાની લાવના, ભક્તિ-જ્ઞાન-યોગની લાવના ધારણાપૂર્વક ચેતનાભરી જગૃતિથી રાખી શકે છે તેવા જ જીવ સંસારને શ્રીકૃષ્ણ લગવાનની કૃપાથી તેના લીલાત્મક સ્વરૂપમાં ફેરવીને એમાં એના જ હેતુને સિદ્ધ કરવાને પોતે યંત્ર બની શકે છે.

તપશ્ચર્યાનો લાવ

‘સંસાર અનેક પ્રકારનાં ચુદ્ધોની પર’પરાનું ક્ષેત્ર છે. જીવને તેમાં જાણેઅજાણે પડવા જ કરવું પડે છે. તે જીવ એને તપશ્ચર્યાની લાવનાથી કેમ સ્વીકારી-વધાવી શકતો નહિ હોય? એ એક પ્રક્ષ ઉદ્ઘાને ખરો જ; પણ જેવા જેવા પ્રકારની સામની-શક્તિ જે જીવની હોય, એને એના જીવનચુદ્ધમાં તેવી રીતનો જ ચુદ્ધનો પ્રકાર લાગ્યા કરવાનો. તેથી બધા જીવો સંસારના એવા ચુદ્ધમાં તપશ્ચર્યાનો લાવ અનુભવવા સમર્થ નીવડત્તમનીઓ કિર્તું જેને જીવનની સાધના કરવી છે, એ કાજે જેણે હૃદયની લાવનાથી પ્રયત્નો આદરવા માંડવા છે, જેનામાં એવા સંસ્કાર છે, જેણે પોતાના જીવનમું એને જ એક માત્ર ધ્યેય કર્યું છે, એવા સાધકે તો એની કૃપાથી પ્રાપ્ત થતા આવા ચુદ્ધમાં તપશ્ચર્યાનો જ લાવ જીવતો રાખવો. માટે જીવની એવી લાવના સહજ-

મેળે હૃદયથી પ્રત્યેક પરિસ્થિતિમાં જીવતી રહ્યા કરે, તો સાધકનું મન જીવનધ્યેયમાં નિષ્ઠાવાળું છે એમ ગણી શકાય.

ભક્ત જ ક્ષાંકશૈ

પરિસ્થિતિ અથવા પ્રસંગો—એ પણ બધાં એક પ્રકારનાં ચુદ્ધ જ છે. પ્રત્યેક ચુદ્ધનો હેતુ પણ હોય છે. તે હેતુને જીવન-સાધનાને અનુકૂળ નીરખી અને તેવી જીવનાથી સ્વીકારી લઈ ને એને ક્ષાંકાવી શકે છે, તે જ પ્રભુનો ભક્ત બની શકે છે. એહું કરતાં જે કાયર બને છે, છતાં એવો ખુલ્લા હૃદયનો એકરાર પ્રભુના અરણુકમળમાં આડ્ર અને આર્ત ભક્તિલાવે કરે છે ને પોતાને ચોંઘ દર્શન ને શક્તિ આપવા ગદ્દગદલાવે પ્રાર્થના કર્યો કરે છે. એવાને શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કૃપા કરી પોતાનો હાથ આપી ઉઠાડે જ છે, એવા ધન્ય અનુસ્બૂત સાધકને થયા વિના રહેતા નથી. એવા સાધકને શ્રીભગવાન કે એનો ભાવ દ્વિલમાં સુપ્રતિષ્ઠિત બની જાય છે.

માનવીની લાચારી

ચુદ્ધની આવી અમેક પર્યાપરાએમાંથી જીવ પસાર થયા કરતો હોય છે. એમાંથી સ્વતંત્રપણે અલગ પડી વર્તવાની ડેઢની તાકાત નથી. છેક મૃત્યુની પણ પણ જીવ સ્વભાવતः મરણુની સામે ચુદ્ધ કરીને બચવાની ડાશિષ્યમાં જ રહેતો હોય છે અને આખરે મૃત્યુથી હાર પામીને પોતાની હાર કૃષ્ણલી એને મરબું પડે છે. જે શરીરને તે પોતે જીવદ્વિ

જ માનતો હતો, કેનો તે રાગી બની ગયો હતો, જે નામથી
જ જે થઈ ગયો હતો, એને પણ છોડવું પડે છે. પણ એમાંની
એની વાસના એને ભૂકી શકૃતી નથી. ત્યાં પણ એના કર્મો
તો ચુદ્ધ જ લખાયેલું છે. એમ જેવા જતાં આ સંસારમાં
રહીને ડોઈ પણ જીવ શ્રીલગવાનના એ અવિયળ અટળ
નિયમનું ઉદ્વાંધન કરવાને કદ્દી પણ શકૃતમાન થતો નથી.
સંસારના ક્ષેત્રમાં હો કે માનસિક ક્ષેત્રમાં હો કે પછી
દિવ્ય ભૂમિકાના ક્ષેત્ર પર હો, અથવા બીજા હરકોઈ ક્ષેત્રમાં
હો, પણ ત્યાં ચુદ્ધ તો હોવાનું જ, એને ચુદ્ધ એટલે જ
ખંડન એને મંડન. જીવને જે ન રૂચે અથવા તેનાથી સહન
ન કરી શકાય તેવાં પરિણામ ઉપનિષત્તું ક્ષેત્ર તે પણ ચુદ્ધ
છે. તેમાં વિચાર પરોવાતાં માનવીનું મન ક'પી જાઠે, તે
છતાં પૂરેપૂરું તે એમાંથી સુક્ત બની શકતું નથી. ત્યાં
કોઈનો પણ ગજ ચાલી શકતો નથી, એવી તેની
લાચારી છે.

સંસાર જ કુરુક્ષેત્ર

આમ હોવા છતાં આ કાળમાં બધાં સ્વતંત્રતાની
ઘૂમો મારે છે, સ્વતંત્રતાની વાત કરે છે, ત્યારે તે બધું
વિચિત્ર લાગે છે. કોની સ્વતંત્રતા એને શેનાથી સ્વતંત્રતા ?
એનો જીંડો વિચાર છેક મૂળ સુધી ડોઈ કરતું લાગતું
નથી. સંસારમાં સકળ પ્રકારનો ચુદ્ધો જેલવાનાં છે, એટલે
જ એ તો વજભૂમિ કે તપોભૂમિ કે કુરુક્ષેત્ર છે. એવી
રીતે એને એવી ભાવનાથી એને સ્વીકારવાથી એને એ

પ્રમાણે વર્ત્વાથી જ જીવનો ઉદ્ધાર છે. જ્યાં સુધી જીવિશું
ત્યાં સુધી જીવન રી કોઈ ભૂમિકા પર કોઈ મળું
પ્રકારનું ચુદ્ધ તો ચાલ્યા જ કરવાનું છે. સર્વકોઈ જીવ
પ્રકૃતિ-નિયુક્ત, સહજ, સૂક્ષ્મ, તીવ્ર એવી પ્રેરણાથી ચુદ્ધમાં
પ્રેરાયા જતો હોય છે, એનું પ્રયક્ષ આખેહું દર્શન
શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન કૃપા કરીને અર્જુનને બતાવે છે, ત્યારે
જ એને હૃદયથી એવી પ્રતીતિ થાય છે.

ઉપસંહાર

આમ ચુદ્ધ જે જીવનનું-સૃષ્ટિનું-તેની સર્વ પ્રકારની
કક્ષાઓમાં એકધારું વહેઠું રહેતું એક તત્ત્વ છે, તો પછી
જીવનને તેજસ્વી બનાવવા, જીવનનું ઇપાંતર થવા, એને
હૈવી બનાવવા ભક્તિજ્ઞાનયોગભાવે જે જીવ ચુદ્ધને સ્વીકારે
છે, તે જ જીવ જીવનને એની યોગ્યતામાં પ્રલુદૃપાથી ઝળાવી
શકવાનો છે. હતાશ થઈને નિશ્ચેતન ભાવથી એળેએળે જે
તેમાં ઘસડાયે જાય છે તેવા નિર્માલ્ય જીવ જીવનનો
સર્વનાશ વહેઠારે છે.

નારીજીવનની મહુત્તા

હરિ: અં

સાયલા, ૧૩-૮-'૪૬

જીવનવિકાસની દૃષ્ટિએ જીવનું જે સ્વી શરીર છે, તે
વધારે યોગ્યતાવાળું છે, એમ માંથું માનવું છે. મરદના

એળિયા કરતાં ખીનું એળિયું એ જીવનવિકાસની કક્ષાએ
નેતાં ચિદિયાતું છે, તે વાત મારે મન તો હકીકતની છે,
પછી લલે કોઈ માને કે ન માને તે સાથે પરવા નથી.
એનાં કારણો તો શી રીતે આપી શકાય? છતાં પણ
નેટલું સમજાય છે એટલું તે રીતે આપવા એની કૃપાથી
મથું છું.

સવિશેષ ગુણો

ખીના શરીરમાં જ સર્જનની કળા રહેલી છે.
નેનામાં સર્જનશક્તિ છે, તે પ્રભુની ચેતનાશક્તિની ધોતક
ચેતનારૂપે છે. તે સૃષ્ટિના લીલા-વિસ્તારમાં મહત્વનો ભાગ
ભજવે છે. તે શક્તિના સંસ્કારને પૃથ્વી પર જીવંત
ચેતનવંતો રાખ્યા કરે છે. તેની સહનશક્તિ પુરુષ કરતાં
અપાર છે, તેનાથી પ્રેમાર્દ્રતા, પ્રેમાર્ત્તતા, કોમળ લાવ,
માધુર્ય, માર્દવ, આઠર્ણશક્તિ, ત્યાગ, શ્રદ્ધા, આત્મ-
સમર્પણ આદિ અનેક ગુણો પુરુષ-જીવ કરતાં સ્પષ્ટપણે
વ્યકૃત થયા કરેલા છે, લલે પછી તે ગુણો એની ચોગ્ય
મર્યાદામાં સંકુચિત રહેતા હોય.

ખી-જીવમાં પણ અવગુણો ભર્યો પડયા નથી. એમ
નથી કહેવું. પણ સમયપણે વિચારતાં પુરુષ-શરીરવાળા જીવ
કરતાં ખી-શરીરવાળા જીવ વિકાસભાવનાની ગતિમાં વધારે
ચોગ્યતાવાળા છે. જે ધારણ કરે છે એ ધર્મનું અંગ ગણ્યાય
છે. ધર્મની ભાવનાને ખીએઓ જ આ પૃથ્વીમાં જીવતી

રાખ્યા કરેલી છે. પુરુષને જન્મ હેઠાં, એને ઉછેરનાર, પણ
એ જ છે.

મહાશક્તિ

આ અનંત સંસારથી તારનાર કે દુખાડનાર પણ
મા જ છે. ધર પણ સ્વીથી જ ચાલ્યા કરે છે. સંસારનું
પણ તેથું જ છે. પ્રકૃતિ જ પ્રધાનતઃ બળવતરપણે જીવમાં
પ્રવર્ત્યા કરતી હોય છે. પુરુષ તો અંતર્ગતપણે સાક્ષીરૂપે
પ્રવર્ત્તા હોય છે; એટલે સ્ત્રીશરીરવાળા જીવ, જીવનાદર્શમાં
ને મન ઘરેખણું લગાડી હૈ, તો એને એડો જલહી પાર
થઈ જાય. એ જેટલો વક્ષાદાર ને પ્રમાણિક રહી શકે
છે, તેટલા પ્રમાણમાં પુરુષ-શરીરવાળો જીવ રહી શકતો
નથી. એનામાં શરણુગતિ પણ જટ આવી શકે છે. એ
જીવ એકમાં જેટલું પોતાનું હિલ પરોવી શકે છે તેથિનું
પુરુષ-જીવ તેમ કરવા શક્તિમાન થઈ શકતો નથી, તે પણ
વિચારવા જેલું છે. સ્ત્રી-જીવમાં હૈવી પ્રકૃતિના શુણેં સવિશેષ
પ્રમાણમાં-એને સર્જન કરવાનું હોવાથી-હોય છે જેકે એને
પુરુષજીવને આધાર જરૂરી રહે છે, પણ તે તો માત્ર એક
સૂક્ષ્મ આધાર પૂરતો જ. બાકી તો બધું જે-તે એને જ
કરવાનું હોય છે. જે જગતને જન્માવે છે, પોષણ કરે છે
ને જગતનું રક્ષણ કરે છે એ મા-કે સ્ત્રી-જીવની શક્તિ તો
મહા અનંત છે. એ મહામાયા કોણે તો સર્વનાશ પણ
કરે ને કરાવે, ને રીજે તો સર્વ કંઈ મેળવી અપાવે કે
આપે, એવા સ્થળ પ્રત્યક્ષ દાખલા આપણે સંસારમાં જેયા છે.

સ્ત્રીજીવને મળેલું જોગિયું એ તો અક્ષિત કાને સર્વોત્તમ છે.) એ જેટલું અંતરના સત્ત્વને પ્રેમલાવે પ્રકટાવી શકે, એ એની કાને જેટલું વારી જઈ શકે, ન્યોધાવર થઈ જઈ શકે, એ જેટલાં શ્રદ્ધાવિધાસ એના પર પ્રકટાવી શકે, જેટલાં પ્રમાણમાં પુરુષ-જીવ કઢી પણું કરી શકવાનો નથી.

શાસ્ત્રોમાં ‘સ્ત્રી’ ની નિંદાનો અર્થ

તો પછી એમ થાય કે શ્રીમદ્ શંકરાચાર્ય આદિ પ્રાણીત શાસ્ત્રોમાં એને ખીલાં અગાઉનાં શાસ્ત્રોમાં સ્ત્રીની નિંદા કરેલી છે તેલું શું ? તે શું કપોલકલ્પિત હશે ? એને નીચ, અધમ ગણુનારા વિષે તો શું કહી શકાય ? શાસ્ત્રોમાં તેવાં વર્ણનો આવતાં હશે, પણ એમાં એનો હેતુ આપણે એણાણવો ઘટે. ગીતામાં ‘હું નારીએમાં સ્મૃતિ, મેધા, ધૂતિ વગેરે છુ’ એમ લખ્યું છે. તેમાં એમ ગુણોને જ સ્ત્રી કહી છે તે સુજય શાસ્ત્રોમાં સ્ત્રીજીવને નિંદો છે એહું કશું નથી, ત્યાં તો વૃત્તિને નિંદી છે. વૃત્તિમાં સ્ત્રીપણું કે પુરુષપણું કશું નથી. એમાં પ્રકૃતિની નીચલા થરની થતી વૃત્તિથી પરારૂપુભ થવા કાને એ બધું લખ્યું હોય એમ સંલાવે છે. ‘સ્ત્રીસ્વલાવ એટલે જ પ્રકૃતિ’ એવો અર્થ હું તો એનો ગણણં; ને તેવો સ્વલાવ પુરુષશરીર તેમજ સ્ત્રીશરીરવાળા, જન્મને જીવમાં રહેલો છે. એમ તો શરીરશાસ્ત્રની દણિએ પણ પ્રત્યેક પુરુષમાં સ્ત્રી છે ને સ્ત્રીમાં પુરુષ છે; એટલે ખરી રીતે તો કશું એકમેકથી અલગ છે એહું માનવામાં જ ભૂલ કે અજ્ઞાન રહેલાં છે.

તેવા જ્ઞાનસ્વરૂપ આત્માએ કોઈ જીવને તો નિંદ
જ નહીં, તેથી તેવા પરત્વેનો આપણું હૃદયને લક્ષિત-
આદર-ભાવ કરી પણું એછો થયો ન ઘટે કે અન્યથા રીતે
વિચારણું પણું ન ઘટે એવા સમર્થ એઝ પુરુષોનાં વચને
જ્યાં જ્યાં ખુદ્ધિથી કે આપણી સમજણુંમાં ન ઉત્તરી શકે,
ત્યાં આપણી સમજણુંની કક્ષા હજી તેમને યથાર્થ અર્થમાં
સમજવાને ઘૂંઠેલી નથી એમ માનવામાં આપણું કદ્યાણુનો
માર્ગ છે, એમ મનને દઢવણું. મહાત્માએનાં શું, કોઈના
પણું કથનનો રચનાત્મક અર્થ કરવાથી ગેરસમજૂત એછી
થાય ને આપણુંને ચોણ્ય સમાધાન મળે અને સંસ્કર છે કે
તેથી એના કથનનું હાઈ પકડાય, શ્રુતિ, સમૃતિ, શાસ્ત્ર એ
સર્વમાં જ્યાં મતલેદ હોય ત્યા મહાત્માએનાં, ઋષિઓનાં
કથનને પ્રથમ મહત્વ આપણી સંસ્કૃતિએ આપેલું છે. એવા
લોકનું કથન લારે અર્થવાળું અને ગૂઢ મહત્વથી ભરેલું હોય
�ે. એનો માત્ર સ્થૂળ અર્થ કરવા જતાં એમને અન્યાય
પણું કરી એસીએ.

પરમહંસ શ્રીરામકૃષ્ણ પોતાની સાધનાના ગાળામાં
અને પોતાના શિષ્યોની એવી સાધનાની કક્ષા હોવાથી
'કામિની-કાંચન' વિષે કેટલી અધી કડક, નકારાત્મક અર્થમાં
લઈ જઈ શકાય એટલી હંડ સુધીની, સમજ રાખતા ! પણ
નેચો એકમાત્ર લગ્વાનને પ્રાપ્ત કરવા કેદે જ મંડચા
રહેલા છે, એવા જીવાને સાધનાની તેવી તેવી પકડમાંથી પણું
શ્રીલગ્વાન કૃપા કરીને તેમને છાડાવે છે જ શ્રી રામકૃષ્ણ.

પરમહંસનો પહેલો શુરુ તો તેમનો સ્વીશદીર્ઘાળો જીવ
જ સાંપડયો.

મહાનુભાવેના ઉદ્ગારોમાં ભારે તથ્ય રહેલું હોય છે,
એને આપણાથી નકારાય નહિ. એટલે શ્રીશંકરાચાર્ય આહિ
મહાપુરુષોએ જે વચન ઉચ્ચારેલાં છે, એનો અર્થ આજે
જ રીતે કરીએ છીએ, તે રીતનો ન હોવાની પણ શક્યતા
પૂરેપૂરી છે; માટે આપણે તો એવા મહાનુભાવેનાં વચનો-
માંથી ઉત્તમમાં ઉત્તમ સાર અહણુ કરી શકાય એવો ઝૂદ્ધનો
લક્ષ્મિલયો સહભાવ ધારણુ કરવાનો અલ્યાસ ડેળવવાનો
છ તે જાણશોળ. એ જે મહાત્માઓ થઈ ગયા તે તેમણે
તો આપણા ધર્મની સંસ્કૃતિને જીવતી રાણી અને આપણને
તેઓ જે આપી ગયા છે, એનું ઋષુ તો આપણાથી વાળી
શકાય એમ નથી. એનું ઋષુ વાળવાનો એક માત્ર ઉત્તમ
અને સાચો ઉપાય તો તેવું જીવન બનાવીને તે ગ્રમાણે
અત્યક્ષ જ્ઞાનપૂર્વક વર્તવામાં રહેલો છે.

'મા' ની લક્ષ્ણ ને માહાત્મ્ય

પણ આપણાં બધાં જ શાસ્ત્રો સ્વી-જીવનના એક
પાસાની સુક્રતાંડી સ્તુતિ કરે છે, ને તેમાં કચાંય મતલેદ
નથી એમ મને તો લાગે છે, અને તે છે સ્વીનું મા તરીકેનું
સ્વરૂપ. આવી એકવાક્યતા વિના કારણની, વધારે પડતી
કે અચોષ્ય નથી. જગતમાં માનાં જેટલાં પ્રલાવ ને શક્તિ
પ્રકટપણે છે તેટલાં કોઈનાં જ નથી. જેવી અમારી મા તેવા
અમે. મા જ સ્થળ રીતે સૃષ્ટિને જન્માવે છે પોષે છે અને

મૃત્યુ પમાડે છે. 'જન્માવે છે' ને 'પોષે છે' એ હકીકત તો બુદ્ધિથી ગળે જિતરે તેવી છે, પણ 'મૃત્યુ પમાડે છે' તે ગળે જિતરે એવી નથી. પણ માની લાવના-ખીની લાવના-એ જ જગતને જીવન કે મૃત્યુના પરિણામમાં લાવવાને કે રાખવાને ઇલિતાર્થ અનતી હોય છે, એ પણ હકીકત જ છે.

ધરકુટુંબમાં પણ જાણેઅનાણે સ્વીની લાવના જ સૂક્ષ્મ રીતે પ્રાબદ્ધ લોગવંતી હોય છે. પુરુષ-જીવનું આધિપત્ય દેખીતું લલે હોય, પણ ખરી રીતે તો અંતર્ગતપણે સર્વ સંચાલન સ્વી-જીવના હાથમાં જ હોય છે. પુરુષ-જીવ તો નિમિત્તમાત્ર છે. કદાચ લલે સ્વી નમી જતી દેખાય પણ તે નમે છે તો તે જીતવા માટે, કાનણ કે એ એનો નૈસર્ગિક સ્વભાવ છે.

એટલે માતાની અક્ષિતનું આપણાં શાશ્વોમાં આટલું બધું મહત્વ છે, એનો હેતુ પણ જ્ઞાનપૂર્વક છે. જો સમાજ જ્ઞાનપૂર્વક, સાચી રીતે, માતાની અક્ષિતના આદર્શ જીવનવાળો હશે અથવા જીવનલિકાસના ડોઈ પણ જ્ઞાનાત્મક, આધ્યાત્મિક વલણુવાળો હશે, તો તેનું વલણુ માતા, બહેનો પરત્વે કે સ્વી પરત્વે ડોઈ ભંધ, રસ્ય, ઇપાંતર પમારેહું જ રહ્યા કરશે. બળી એથી કરીને માતા, બહેનો કે પત્નીની સમજશક્તિને ઊંચે આવવાપણું સહજપણે બનવાનું છે. એમનું સમાજમાં ને જીવનમાં વાસ્તવિકપણે ઊંચે આવવાનું બને એમાં જ સમાજનો સાચો ઉદ્ઘાર રહેલો છે. એમના મનમાં, ચિત્તમાં, પ્રાણુમાં, બુદ્ધિમાં, જેટલાં સહભાવ, સહવિચાર, સહવર્તન કેળવાયાં હશે તે પ્રમાણે જ અમે થવાના

છીએ. એટલે આમ કોઈ પણ જીવના આધ્યાત્મિક જીવનના આપનું એક પ્રત્યક્ષ વલણું તે તેનું માતા, બહેનો કે ખી પરતવેનું વલણું જીવતુંભાગતું કેવા પ્રકારનું રહ્યા કરે છે. એ પરથી એ ચોતે પોતાના જીવનવિકાસની કક્ષાનું માપ કાઢી શકવાનો છે.

કોઈની પણ આપણું પરતે સફલાવની ઉત્કટ ભાવના જીવતીભાગતી રહ્યા કરે, તે એનો પ્રસાવ આપણાં કેટલાંય આડાં ભિલેકાં આવનણોને લેદીને પણ પડવાનો જ છે. ભલે એ કોના લીધે થયું છે, એની પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનથી સમજણું ન પડે, પણ સ્વી-જીવના સફલાવની અસર જીવન ઉપર થયા વિના રહ્યી શકતી નથી તે હકીકત છે. એટલે સમાજનાં દૃષ્ટિ, વૃત્તિ ને વલણ, મા, બહેન, ખી પરતે જીવનને કદ્યાણુકારક ને સફલાવવાળાં રહ્યાં કરે એ પણ એક ઉદ્દેશ માની લક્ષ્ણ પાછળ હોવા સંભવ છે, જે કે અતિરિક્તપણે એના ખીંલ લાલ નથી એમ નથી. હૃદયની સાચી જ્ઞાન-પૂર્વકની માની લક્ષ્ણ કરનારાએ. સમાજની પ્રત્યક્ષ સેવા જ કરી રહેલા છે, પણ એવી લક્ષ્ણનું ક્ષેત્ર કે મર્યાદા હાલ માની લીધેલાં છે, તે લક્ષ્ણ કરતાં કચાંયે ઉદાર અને વિશાળ છે. લક્ષ્ણ જ્ઞાનપ્રેરક છે. લક્ષ્ણનું એ મુખ્ય લક્ષણ છે. જે લક્ષ્ણમાંથી પ્રત્યક્ષ જીવનબ્યવહારવર્તનનું ઉત્તમ પ્રકારનું જ્ઞાન ન પ્રકટે તે લક્ષ્ણ નથી. સર્વ પરતે નીતરતો સફલાવ લક્ષ્ણ અને નિષ્ઠામાંથી પ્રકટે છે. મા, બહેન, સ્વી પરતવેની એવી જ્ઞાનાત્મક લક્ષ્ણ સમય જીવનમાં

પ્રસરી શકે એવો હેતુ પણ માની અક્ષિતની પાછળના સંસ્કારોમાં રહેવો છે.

વળી માનવીજીવનમાં જેના પરતવે વધારેમાં વધારે પ્રેમલાવ છે, એની લાવનાની છાપ જીવન પર વધારે જટ દ્ધિને બીજી શકે છે; તેથી મા જેટલું જીવન ઉગાડી શકે, તેટલું બીજું ડોઈ ન ઉગાડી શકે. તેથી સાધનાની રીતે તથા માનસશાખીય લાવનાના પૃથ્વેરણની રીતે જોતાં માની અક્ષિત સમાજના આદ્ય ઋષિસુનિઓને સહજસુલભ લાગી હુશે. માનવી જીવનની સ્થળ માની લાવનાને એ રીતે દ્વિંદ્ય રૂપાંતર (અં. સંખ્યાભેટ) કરાવવાના જલે પ્રયોગો આદરીને, એની પ્રણાલિકા સિદ્ધ કરીને એમણે સમાજને ચરણે મૂકી હીધી. બીજી બધી સાધનાના પ્રકારો કરતાં માની સાધનાની લાવના જીવનમાં જલદી હૃદયથી સહેલાઈથી સમજણુંમાં આવી શકે તેવી છે. એટલે મા દ્વારા જીવનને એના ઉત્કૃષ્ટ લાવમાં પ્રકટાવવાની કળા આપણા શાખાકારોને સૂજી આવી. એમણે જેટલું લાવનાના ક્ષેત્રમાં જીવનથી પ્રયોગો કરી કરીને, સંશોધન કર્યું છે, તેટલું સંશોધન લાવનાના ક્ષેત્રમાં હજુ ડોઈ કરી શક્યું નથી.

સમાજના માનસના થર જેવા જેવા રહ્યા કરશે તેવા તેવા આત્મસમર્પણના સંસ્કારના અર્થ ને હેતુ સમન્જસ્તા રહેવાના છે; પણ સમાજના માનસમાં એ સંસ્કાર પડેલા છે; એ જ પ્રત્યક્ષ સાખ્તી છે કે એ સંસ્કાર જે ખાલી ખાલી જ હોત તો ઉત્તરોત્તર કેટલાંય વધેં થયાં હોવા

છતાં જીવતા ન રહી શકચા હોત. એ સંસ્કાર પાછળ
એમના જીવનની ચેતનાશક્તિ રેહાતી હતી. તેથી જ તે
સમાજમાં પ્રસરી શકચા હતા. તે વિન! તેથું લગભગ
અશક્ય બન્યું હોત. સમાજમાં એવા જીવતા કે મુડદા જેવા
જણ્ણાતા સંસ્કારો પાછળ કેટલાંએ ઉત્કૃષ્ટ જીવનોનાં સમર્પણ
થયેલાં છે અને એમની એવી જીવન-રાખમાંથી જ એવા
સંસ્કાર જીવનમાં પાંગરવાની શકચતા રહેલી છે.

એટલે જે ભાવનાને આપણે કેંચિતવાની છે, ને જેને
આપણા જીવનમાં મૂર્તિમંત કરવાની છે, એની પાછળ
સર્વ કર્મચયવહૂાર કરતાં છતાં તે બધાંમાં એ જ ભાવનાનું
સતત એકધારું ભાવવાળું કેંદ્રિતપણે ચિંતનમનન થયાં કરે,
એ જરૂરનું છે. તો જ એ ભાવના જીવનમાં આકાર લઈ
શકવાની છે. જીવનવિકાસ એ સમયપણુંનો વિષય છે અને
જીવનનાં સર્વ પાસાને તે પોતાનામાં સમાવી લે છે. એ
રીતે આપણે ભાવનાનું સેવન કરી શકીએ તો જ ભાવનાને
જીવનમાં પ્રત્યક્ષ કરી શકવાના છીએ.

તમારો ઝુદ્ધનો ગ્રેમલાવ અમારા ઝુદ્ધને સદાચ
ગ્રેરણ્ણાત્મકપણે જીવતું રાખ્યાં કરે છે. અમને આનંદ-ઉત્સાહ
આપે છે, એ અમારે માટે તો મોટામાં મોટું ધન છે.

શરણાગતિ

હરિઃ ૩૦ દિનિ, ૧૫-૨-૪૮

જ્ઞાનપૂર્વક આધીનતા

જે કોઈ જ્ઞાનપૂર્વક સંપૂર્ણપણે આધીન થવાનું સ્વીકારે છે, એને અનેક જાતના લાલો થયા વિના રહી શકતા નથી એના મનની પડેકી ટેવો એના આધીન થવાપણુંથિ બધી જતી રહેશે. મનના આચહેણ પણ રહેશે નહિ. પોતાની સમજ, પોતાની ગણુતરી, પોતાનું માય, પોતાનું સુખ, પોતાને અહુકાર, પોતાની ભુદ્ધિ ને પોતાનું મન,—એ બધાંચે આપણું જે સાચી રીતે આધીન થવાપણું રહે તો આપોઆપ ગળી જાય ને આપણે એ સ્થિતિમાંથી પસાર થઈ શકીએ તો આપણુંને જે આધ્યાત્મિક લાભ થાય, એની ગણુના તો સારી હુનિયાની મિલકાલથી પણ થઈ શકે એમ નથી. આધીન થવાપણુંમાં તો જીવનનો વિકાસ છે. જીવનનું કચડાવાપણું ત્યાં સુદ્ધે રહેલું નથી. એવા આધીન થવાપણુંમાં તો જીવના બંધનો એક પઢી એક ઝુલ્લાં થતાં જાય છે. જેને આત્માનું સુખ મેળવવું છે, એણું તો એવું આધીનપણું સ્વીકાર્યો વિના તે કઠી પ્રાપ્ત થઈ શકવાનું નથી. પરંતુ સંસારના ક્ષેત્રમાં જેને આધીનપણે રહેવાની ટેવ પડી નથી, તે આધ્યાત્મિક ક્ષેત્રમાં કેમ કરીને આધીન રહી શકવાનું છે? એટલે એવા શ્રેયાર્થી-એ તો પોતાના વડિવાને સર્વસાધારણ બાબતોમાં આધીન.

રહ્યા જ કરવુ. પણ તે પોતાના વિકાસ અથે'—જીવનયજી
અથે'—જીવના કલ્યાણ અથે' તે કર્યા કરવાનું છે—નહિ કે
વડીલોને ખુશ કરવા આતર. તેવી પાકી સાચી સમજણ
આપણા હૃદયમાં આપણે ઉતાર્યા કરવાની છે, ને તે પ્રમાણે
વર્તવાનું છે. વડીલો આપણા સુખ્ય ધ્યેયની વિરુદ્ધ તો કહે
જ નહિ; ને બીજુ બાબતોમાં તેમને આધીન રહેવાની
સૂજ દિલમાં ડોગી નીકળે તો જ આપણે બધાં લગવાનને
આધીન રહ્યી શકવાનાં ધીમે. વડીલોને આધીન રહેવાનું છે
તે આપણા પોતાના માટે જ.

એવી આધીનતાનો આધ્યાત્મિક લાલ

આવો જેને જીવનમાં અભ્યાસ પડેલો છે એવાને
શુશુમાં કે કોઈ આધ્યાત્મિક લક્ષ્યમાં આધીન રહેવાનું રહેસ્ય
આપમેળે સમજાઈ જશે; કારણું કે પેલા ક્ષેત્રમાંથી જ્ઞાનપૂર્વક
આધીન રહેવાનું કરવાને લીધે એનો જ વિકાસ થયો હશે,
તેનો અનુભવ એવા જીવને થયા વિના રહ્યી શક્યો નહિ
જ હોય. એટલે હવે તે અનુભવનું ક્ષેત્ર વિસ્તાર પામતું
નાય છે, ને એમ આપણે જ્યારે કોઈ હિન્દ્ય વિભૂતિમાં
સંપૂર્ણપણે સર્વ રીતે આધીન થઈ શક્યા તો પછી આપણાં
બધાં વાસનામૂલક કર્મ વાસના રહિત થઈ ખલાસ થઈ
જવાનાં છે, એ વાત પણ નિશ્ચિત જાણું રહ્યી. એવું
આધીનપણું કેળવાયું હશે ત્યારે આપણાં અત્યારનાં મત,
ચિત્ત, બુદ્ધિ, અહંકાર, પ્રાણ વગેરે બધાં જ રૂપાંતર
આપોઆપ પામતાં ગયાં હશે જ. એમનો વેશપલટો,

રૂપપલટો થયા વિના રહી શકે નહિ, એવી ઘૂણી-રહસ્ય
આધીન રહેવાનું કરવામાં છે. પણ એ હેતુને સમજને,
જ્ઞાનપૂર્વક, મનમાં ગમે તેવું થાય તોયે કંઠાણો આણ્યા
વિના, દુઃખ લગાડ્યા વિના, ઉમળકે, આનંદે, રસથી
આધીન રહેવાનું સરળપણે બન્યું જાય તો જ સાધકના
જીવનનો અંતરવિકાસ થયા કરે.

ને હું પત્ની હોઉં...

આ માટે ભગવાને ને મને પત્નીનું જીવન આપ્યું
હોય તો હું તો મારા પતિને જ, પતિમાં જ પ્રેમશ્રદ્ધાલાવ
વડે આધીન જ રહ્યા કરું તમારા બધાંના સંસર્ગમાં પણ
તમે જોયું હશે કે આદું નિત્ય કર્યા જ કરું છું. કોઈ કહેશે
કે આમ કરે તો આન, ને કોઈ તેમ કહે તો તેમ; કોઈ
પણ જતનો મારો આથર્હ રાખતો નથી. કોઈ વખત
આથર્હ રાખવો પડે છે, તો ત્યા દષ્ટિભિંડુ મારા પોતાના
પૂરતું હોતું નથી પણ પારકા પૂરતું હોય છે, માટે તેવું
રહેલું પડવાની કરજ મને પડે છે, ને ત્યા તેમ કરવું પડે
છે. બાકી તો સહુના કદ્યા પ્રમાણે જ કરું છું, એટલે તમને
આ કંઈ હું “પરોપહેશો યાંડિત્યમ्” ના જેવું તો કહેતો
નથી.

અભ્યાસ તો જોઈશે જ

જ્ઞાનપૂર્વક આધીન રહેવાના શુણો સૌ....બહેનના
લક્ષમાં જિતરે તો એમનો એમના પર લારે ઉપકાર થશે.

જે પોતાના પતિને આધીન ન રહી શકે, તે શુકુને આધીન કેમ કરીને રહી શકવાનાં છે ? માણુસને કંઈ તો અલયાસ જેઠ શેને ? સેવી ટેવ પડેલી હશે તો તેમ રહી શકવાનું છે. બાકી કોટિ વચ્ચેનો કદ્યે કે સાંલજ્યે તેમ થઈ શકવાનું નથી તે જાણુશો. સાચી રીતે જગૃતિપૂર્વક એના હેતુને જ્યાલમાં રાખીને જ્ઞાનપૂર્વક જે આધીન થતું જાય છે, એવાનું બધું જ લય પામતું જાય છે. એવાને પછી પોતાનું એવું કશું જ નથી રહેતું. એવો જીવ સંપૂર્ણ ખાલી થતો જાય છે. ને એ જેમ જેમ ખાલી થતો જાય છે, તેમ તેમ ત્યાં જે ચોણ્ય લરવાનું હોય છે, તે ત્યાં આપોઆપ પોતાની જગા લેતું જ જાય છે, ને એનો પ્રત્યક્ષ અનુભવ સાધકને થયા વિના રહી શકતો નથી.

આ વાત મારી જે એટી હોય તો ત્યાં તમે બધાં ખાતરી કરી લો. એવી વિનંતી છે. હવે કહાય સૌ...બહેનને આધીન થવાપણાનું રહુસ્ય ને ખૂણી સમજશો. પ્રભુ કરે ને એમને એવી સમજણું હૃદયમાં જિતરે ને એ પ્રમાણે પોતાના દર્શિ, વૃત્તિ ને વલણ રાજ્યાં કરે !

સંસ્કારનું વિજ્ઞાન

હરિઃ ઉં કુંભકોણમ, ૬-૩-૪૬

સંસ્કાર

પ્રત્યેક જીવમાં ખીલચોનાં વલણો અંગે, તેમને તે અંગે થતા આધાત-પ્રત્યાધાતો અંગે, તેમના સ્વભાવ અંગે, વર્તન અંગે, સંસ્કાર કે ધર્મગ્રેશન્સ કે ચિત્ત ઉપર છાપ આમ કે તેમ પડવા જ કરે છે. તેવા સંસ્કારો તેનાથી નિર્મૂળ થઈ શકે એમ નથી. સંસ્કારરૂપે પડેલી તે અસર અંતરમાં જાંડી જડાઈ રહે છે. કોઈ કહે કે વિચારીને ભૂલી જાઉ છું, તો તે સાચું નથી. જે કંઈ બન્ધું કે થયું, સાંલાખ્યું કે જ્ઞાયું, વંચાયું કે વિચારાયું, તે તે બધું સંસ્કારરૂપે ચિત્તમાં જડાઈ જ જાય છે. તે અંગે ભલે આપણું જ્યાલ જ ન રહે કે તે ન આવે, પણ તેથી 'તે તે બધું જરૂર રહેલું છે, ને હવે તે આપણુંમાં નથી,' એમ માનવું તે ચોણ્ય નથી.

પ્રત્યેક જીવ સાથેના વર્તાવમાં તેને વિષે આપણા ચિત્તમાં જે સંસ્કારો પડી ગયા હોય તેની સમયતાને આધારે આપણાથી તેની સાથે વર્તવાનું કરી શકતું હોય છે. કોઈ જીવ જરા વધારે તઠસ્થતાની વૃત્તિ ધારણ કરનારો હોય, તો તે તેવી જાતના વલણ અંગે વિચાર કરીને તેનાથી અલગપણે વર્તવાને શક્તિમાન થઈ શકે ખરો, પણ તેથી કંઈ તેના સંસ્કાર નિર્મૂળ થઈ જતા નથી. આપણાં

પોતાનાં જ મન, ચિત્ત, પ્રાણુ, ભત્તિ ને અહોમ્થી કે કે જ્ઞાનેં દ્રિયે। કે કર્મનિદ્રિયોથી જે કંઈ થાય, તેના તેના સંસ્કારો પણ ચિત્તમાં પડી જતા હોય છે ને તે તે બધા તેમના ચોંગ્ય કાળે ઉદ્યવર્તમાન પણ થતા હોય છે, એવું સંસ્કારનું શાખ છે. તેથી પ્રત્યેક જીવમાં બીજા જીવો સાથેના સંબંધને અંગે કંઈ ને કંઈ કશું પડી રહેલું છે જ તે નક્કે હુકીકત છે.

સમજણુનો માટો ભાગ

આ બાધતમાં એટલું જ્યાલમાં રાખવું જરૂરી છે કે જીવનવિકાસના ધોરણુમાં સમજણુ બહુ માટો ભાગ ધરાવે છે ને લજવે છે. ફરેકને ચોંગ્ય રીતે સમજવામાં ફરેકનું તેને તેને સ્થાને ને જીવનવિકાસની સમજણુની દર્શિયે ચોંગ્ય મૂલ્યાંકન કરવાની દર્શિ તેથી કરીને આપણુને સાંપડતી હોય છે. તેથી આ જીવનવિકાસના શાખની બાધતમાં તો ચોંગ્ય વિવેકયુક્ત સમજણુ વધે કે ડોગે તે ખાસ જરૂરનું હોય છે. સમજણુ મળવા માટે અનેક માર્ગમાંનો એક માર્ગ ઉત્તમ પુસ્તકનું વાચન પણ છે. કોઈ સત્યપુરુષને આપણે સમજવો હોય તો તેનાં પ્રગટ થયેલાં પુસ્તકોનો અધ્યાસ જીણુવટથી કરવો ઘટે.

માટું દિલ અને સહન કરવાપણું

તમે લખ્યું છે તેમ ‘ભૂલી જાવ ને ક્ષમા આપો,’ એ પ્રમાણે જેટલાની સાથે જ્ઞાનપૂર્વક વર્તી શકાય, તેટલું

આપણે કાળે ઉત્તમ છે. એથી ઉદારતા વધે છે એટલું જ નહિ, પણ કોઈના અવગુણ પરતે આપણી દશ્ટિ ઠરતી અટકી જવા માંડ છે. જે આવું મોટું દિલ રાખો તે જ સંપ જળવી શકે, ને સહન પણ એને જ વધારે કરવાનું આવવાનું છે તે પણ સાથેસાથે નક્કી છે. મોટું દિલ અને સહન કરવાપણું એ બંને સાથેસાથે જ રહેલાં છે. એમાંથી એકેય એકલું નથી.

આવું સમજી-સમજીને સહન કરવાપણું તે પણ તપશ્ચયા છે ને તે પ્રભુલક્ષિત છે એવો તે તે પણ આપણા મનમાં જીવતો જીવ જે રહી શક્યો, ને તેવા સહન કરવાપણામાં અંતરને બળાપો, કઠાપો, ત્રાસ, સંતાપ આહિ જે કશું ન લાગ્યું, તો તેવું સહન કરવાપણું જીવની ગતિને ધણે જાંચે લઈ જાય છે તે નક્કી છે.

જ્યાં જ્યાં મતલેંડ હોય, ત્યાં ખુલ્લા દિલથી વાતો કરીને પોતાનું દશ્ટિબિંદુ સામાને ઠસાવવું અને તે સાથે ઉદ્ઘાર દિલ રાખીને સામાને પણ તે રીતે સમજવાનું કરવું. એવી નીતિને મારો સંપૂર્ણ ટેકો છે.

પણ તેમાં પણ એક વાત લક્ષમાં રાખવાની છે. પોતાની માન્યતા ને સમજણું પર જે કોઈ જીવ ખૂબ મહત્વ ને જેર આપે, એટલે કે પોતે એકલો જ ખરો છે ને ખીલ જોટા છે એવો જડવાહ કોઈ દાખવે, તે તેવો જીવ ખીલના દશ્ટિબિંદુને સમજ જ ન શકે. તેથી એના કરતાં તો ખીલનામાં પણ કંદિક ચોણ્યપણું હોવાનો સંભવ છે, તેવો જ્યાલ રહે તે વધુ સારું છે.

આપણાથી જુદી માન્યતા ધરાવનારની સમજણુંના મૂળમાં જવાય, તો તેની માન્યતાનું પણ યથાર્થપણું પરખાય, ને કોઈ પણ જીવ બીજા કોઈને અન્યાય કરી જ શકે; કિંતુ તેવી રીતે મૂળમાં જઈ શકવા કાન્કે ચોંય ધીરજ, ચોંય સહનરીતા, ચોંય તટસ્થતા, સાક્ષીલાવ, પરસ્પરનો છુદ્ધનો વિશાળ ભાવ-એવા બધા ગુણો આપણામાં હોવા ધરે.

કટલાંક ઉત્તમ કર્મા

તમારામાં જો સફલાવપૂર્વક હાન કરવાનો શુણ છે, તો તે સાથેસાથે બીજાં ઉત્તમ કરવાનાં કર્મ પણ બાકી પડેલાં જ છે. એના પરતે હજુ ચોંય ધ્યાન કચાં પ્રકટેલું છે? ‘શ્રીલગ્નવાનની ભક્તિ એટલે ઉત્તમ પ્રકારના સાત્ત્વિક શુણુંનું’ જીવનમાં પ્રકટ થવું’ અને પ્રવર્તનું-એટલામાં જ તેનો અર્થ સમાઈ જતો નથી. તેનાથીયે લક્ષ્ય તો ધણું જોંચું છે. પરંતુ હજુ જ્યાં આપણે એકડો જ ધૂંટચો નથી, ત્યાં એવી આગળની વાત તે શી કરવી! મનમાં શાંતિ, પ્રસન્નતા આદિ પ્રકટાવવા કાન્કે નામસમરણુનો ઉપાય ઉત્તમમાં ઉત્તમ છે. તેનાથી કશું ભગડવાનું નથી. સાચા અર્થમાં સાચી રીતથી એ પ્રયોગ કરવા માટે મહાન ભગ્નિરથ પુદુષના જેવાં બળ, સાહસ, હિંમત આદિ જરૂરનાં છે. માટે તેમાં તમારી સર્વશક્તિ અને મનને પરોવી રાખો.

છાકરાંની કેળવણી

વળી છાકરાંના જીવનમાં સારા શુણો કેળવવાને ખાંત, ઉત્સાહ ને સહાનુભૂતિ ધરાવો ને તેમને તે દણિએ તે પ્રમાણે કેળવો. તેમનામાં પરાક્રમ, હિમત, સાહસ ઈત્યાદિ ગુણો કેળવાય તે ધારું જ જરૂરનું છે. તેથી તેમને એકલાંને જ નહિ પણ આજના કાળધર્મ પ્રમાણે બધાંને લાલ છે. આપણો સમાજ હજુ એવા શુણોની હિમત ને કદર ચોંઘપણે બૂજતો થયો નથી; એટલે આપણાં સ્વજનો પણ આવા હેતુને પાર પાડવામાં વચ્ચે આવે ખરાં. તેવો તેમનો વિરોધ સહીને પણ ઉપરના પ્રકાંના શુણો કેળવવાની જીવનને લગતી કેળવણીમાં સક્રિય રસ લેવો તે આપણું મુખ્ય કર્તવ્ય છે.

જીવનમાં વેપારને સ્થાન તો છે, પણ તે જીવનને સ્થાને તો નહિ જ. આજે કોઈ વેપારી જીવનને તો વિચારતો જ નથી, એવી મારી ફરિયાદ છે. પોતાનાં છાકરાંમાં પણ તે જીવતી દણિ કરી શકતો નથી. તે છાકરાંમાં તેને રસ ન હોવાથી એ વિષેની સૂજ પણ એને આખતમાં હોતી નથી. છાકરાંમાં ઉત્તમ પ્રકારના શુણું કેળવવાની ખાંખત જાગે તો એમાં તો મારે ધારું ધારું કહેવાનું છે; પણ માત્ર કહેથી કે લખ્યેથી શું વળે? કંઈ જ જ્યાં ન થતું હોય, ત્યાં ઉહાપણુંના બંડાર લર્યા હોય તોય મારે મન તે મિથ્યા છે.

વારસો

છોકરાને આપવાની રકમ અંગે મારો મત સ્પષ્ટ છે.
 હું તો સંસારવહેવારને અથેં નહિ, પણ સંતાનના કલ્યાણ
 અથેં જ તેમ કહેતો હોઉં છું. બાળક માટે જરૂરિયાત
 કરતાં વધારે મૂડી મૂડી જવી એટલે એક તો તે મેળવવા
 કાન્જેના ઉત્સાહને મંદ પાડી દેવો; ખીજું, તે જુવાનીમાં
 હોવાથી તેનો તે સહૃપચોગ કેટલો કરી શકે તે પણ
 વિચારવા જેવું તો છે. જુવાનીમાં જેટલો વૈભવ-વિલાસ
 તેટલો તેનો સ્વચ્છંદ વધવાનો. જુવાનીમાં એક પ્રકારના
 આવેશભર્યો તાનમાં તે રહે છે ને તેવી મનની ભૂમિકામાં
 જે જે વિષયો સેવાતા રહે છે તેના સંસ્કાર પણ જાંડા
 જતા હોય છે; તેથી જુવાનીમાં જેને કડીતોડ મહેનત
 એકધારી નથી કરવી પડતી, તે સહેલાણી પણ બની જવાનો
 પૂરતો સંભવ રહે છે. તેવા કારણથી તેની કને જેટલી
 આંધી મૂડી હોય તેટલું તે જીવ કાને ઉત્તમ છે. એક
 રહેવાનું ધર, થાડીક રકમ, ને પેઢીમાં કામ કરવાની તક
 મળે એટલું એને કાને પૂરતું છે.

પણ આવા વારસાને બદલે બાળકને ચોંચ કેળવણી
 ને જીવનવિકાસને કાને ચોંચ બિલવણી માબાપ સ'પડાવે,
 એને ચોંચ ને ઉત્તમ વારસો હું ગણું છું,—પણ એ
 આપવાનું આજનાં કોઈ માબાપ સમજતાં પણ નથી.

પ્રપંચના પ્રાયશ્રિત સ્વરૂપે હાન
 વળી આપણે જે કર્મ કરા ધન પેડા કર્યું છે, તે

કર્મના સંસ્કારનું પ્રાયશ્ક્રિત જીવે કરવું જ ધટે,—ને તેવા જીવને પોતાના (કે સમાજના પણ) કલ્યાણની પડી હોય તો જે કોઈ જીવને પોતાના કલ્યાણની પડી જ ન હોય, તેને કાને તો આવી વાત છે. જ નહિ. તો પછી તેવાએ ધર્મ કે ભાવના કે શાસ્ત્રની વાત કદ્દી પણ કરવી ન ધટે, ને ધર્મ, શાસ્ત્ર કે ભાવનાની વાત કરવાપણું હોય તો તેવા જીવને તો એટલો જ્યાલ હોવો જ ધટે કે આપણે જે કંઈ કમાચા છીએ તેમાં પ્રપંચ હતો, હતો ને હતો જ. પ્રપંચ વિના આજના ચુગમાં (કે કદાચ કોઈ પણ ચુગમાં) ધનનો ઢગલો થવો શક્ય નથી. એમાં માત્ર પ્રપંચના એઠાવતા પ્રમાણનો સવાર રહે છે.

કોઈ કહેશે કે ‘એ તો પ્રારખથી મહિંદુઃ’ પ્રારખ ખરું, તેની ના નથી, પરંતુ આપણાં કેવાં કેવાં કર્મથી નહું પ્રારખ આપણે જન્માવતા હોઈ એ છીએ તેનો ઊંડો વિચાર કોઈ જ કરતું હોતું નથી. તેથી હું તો માનું છું કે સમાજ કનેથી રળેહું તે સમાજને પાછું વાળવું જ નેઈ એ. કુદરતનો કમ પણ તેવો જ છે. પૃથ્વી પરનું જળ ઉપર જઈ ને તે પાછું પૃથ્વી પર જ વરસે છે, એવી રીતે સમાજ કનેથી રળેહું પ્રાયશ્ક્રિતની ભાવનાથી, લક્ષ્મિભાવનાથી, સમાજરૂપી ભગવાનની સેવા-લક્ષ્મિનો જ્યાલ તે તે પણે સમાજરૂપી ભગવાનની સેવા-લક્ષ્મિનો જ્યાલ તે અપાય જીવો ધરાવીને જેટલું દાનમાં અંતરના ઉમળકાથી અપાય તેટલું ચોણ્ય છે; તો જ આપણે તે ધનના સાચા ‘દ્રોસ્ટી’ છીએ ને તેવી ભાવના જગાડવામાં આપણે પ્રાણરૂપ પણ

નીવડી શકીએ. બાકી આજકાલ જે હાન અપાય છે તે તો કનિષ્ઠ પ્રકારનું છે. તેં તામસિક પ્રકારનું છે ને તે પણ એક વહેવાર ને ઘરેડ જેવું થઈ પડેલું છે. લોકને આપતાં કંદે પ્રાણું વધ્યાટે છે. એવા આપણાપણામાંથી કણી પણ શું શકે? ન આપનારનો શુદ્ધરવાર વળો કે ન લેનારનો.

જે-તે બધું પ્રભુનું જ છે ને પ્રભુને જ સમર્પણું કરવાનું હોય, આપણું તો કશું જ નથી. એવો માચ હૃદયમાં જીવતો કરાવવાની સાધનાને માટે પણ પોતાનું જે બધું જ હાન કરવાનું જરૂરી છે. એણું આપેલું છે તે બધું એકલા પોતાને લોગવવાને કાને નથી, એ મારે મન તો નજી વાત છે.

કઠણુાઈની જરૂર

છોકરાંને જરૂરિયાત કરતાં ધારું વધારે મળી જતાં તેમને કશું નવું પેઢા કરવાની કુદરતી પ્રેરણા—(અ. અર્જ) ગોદાઈ જાગતી નથી ને તેને કથી પેઢા કરવાની મથામણમાં ધરણા-અનિચ્છાએ પણ જીતરવું પડતું નથી. પ્રત્યેક જીવનના પ્રત્યેક તખજ્જામાં મથામણું પ્રકટની તે, તે જીવનના તે તે તખજ્જામાં વિકાસને કાને જરૂરી વિધાન કે શરત છે. તેથી મથામણ થાય, સુરક્ષકેલી લોગવે, ધારું કઠણુાઈ (અ. હાર્ડશિપ)—અનુભવે, ધારું જાતની અથડામણ થાય, તે તે બધું તેના જીવનના વિકાસને કાને જરૂરી છે ને યોગ્ય પણ છે.

તેથી કે માખાપ પોતાનાં બાળકોને અગડવા હેવા કે અગાડવા ન ધર્યાતાં હોય, તેમણે તેમનાં છોકરાંની માલિકીમાં ધનદોલત આજી તો ન જ સોંપવી. બાળકના હાથમાં તમે સાપને કે વીંધીને રમવા દઈ શકશો ખરા? ધાણાધણું જીવોમાંથી ધન, સત્તા, શક્તિને। સહૃપદોએ જુવાનીમાં લાગ્યે જ કોઈ કરી શકતો હશે. તેવા જીવો તેવા મળેલા ધનથી સ્વચ્છાંહી વધારે બને છે, તે તો નજરે અનુભવેલી હકીકત છે. કિંતુ આ સંસારમાં સધળા જીવો પડેલા ચીલે જ ચાલનારા હોય છે; પડેલી ઘરેડથી બીજી રીતે ચાલવાનું તેમને સૂઝતું જ નથી હોતું.

આ બધા સાથે દાનથી પુણ્ય મળે, ને પુણ્યથી પાછા લોગો લોગવવાનું મળે એટલે તેવા લોગોમાંથી જીવ પાપ ખાંધે; આમ, પાપપુણ્યના ફૂંડાળામાંથી જીવ કદ્દી છૂટતો જ હોતો નથી.

તેથી દાન તો આપણા પ્રાયશ્ક્રિત અથે હોય, ને પ્રભુભક્તિને કારણે હોય તેવા પ્રકારનું દાન જીવનને ઘડે છે. કેમાં સહેજ પણ અહુમ્ રહે કે કંઈક અદલાની કે અપેક્ષાની કે પુણ્યની ભાવના રહે, તો તે પુણ્ય હોવા છતાં જીવને જીવસ્વભાવમાં જકડનારું કર્મ છે. એટલે દાન તો પ્રાયશ્ક્રિતભાવ, પ્રભુની ભક્તિનો ગદ્ગદલાવ પ્રકટાવવા કાળેની એક ઉત્તમ સાધના છે. એવા જીવતા હેતુના જીવતા જ્ઞાનભાન સાથે તે થયા કરે, તો જ તેથું દાન જીવનને ફળાવી શકે છે ને આજકાલ આહું દાન કોણું કરે છે?

મનનો રંગ

હરિઃ ૩૦ કુંભકોણમ्, ૩૦-૭-૫૧

અંતરની ભાવના સ્થળને પવિત્ર કરે

આશ્રમમાં જઈને પરસ્પર સત્તસંગ થાય તે ઉત્તમ વાત છે. ત્યાં બીજુ ધર્માધરની વાતોમાં વખત ન ગળાય તે જ ચોગ્ય ગણાય. ને સ્થળ પર જતાં હોઈએ ને. ત્યાંથી કંઈક લેવાની ધર્મા હૃદયમાં હોય કે થાય, તે સ્થળ વિષેની ભાવના હૃદયમાં તીર્થ જેટલી પ્રેમલક્ષ્મિવાળી બની જાય તો તેવા સ્થળ પર ડોઈ ચલ્લું પણ ન હોય તો. પણ ત્યાંથી આપણને પ્રેરણા-સંહેશ મળી શકે છે. એવો આ જીવનો અનુસવ છે. નડિયાદમાં ને ડેકાણું મારા ગુરુ મહા-રાજ સાથે રહેવાનું બન્યું હતું તે સ્થળને હજી તેવા જ ભાવથી જેવાનું બન્યા કરે છે. અને સાધનાના ગાળામાં ત્યાં અનેક વાર જતો, તેમનું પ્રાર્થનાલાવે સમરણ કરતો અને ને કહેવાનું હોય તે કહેતો. તીર્થની પવિત્રતા અને ભાવના-આપણા હૃદયમાં તેનો ઉઠાવ આપે તેવી થઈ શકી હોય તો. ત્યાં ‘લેણુદેણુ’ (પરસ્પર ભાવસંચાર) થઈ શકે એવો પણ અનુસવ છે. એટલે તને.....આશ્રમમાં જવાનું મન થાય છે. એ તો ઉત્તમ વાત છે. પરંતુ તે સાથે ઉપર કંઈનું તેવી જ્ઞાનપૂર્વકની તે અંગેની આપણી ભાવના જીવતી થાય તે વિશેષ જરૂરનું છે. તો જ કંઈક ખરો લાલ મળી શકે.

સહયુકુ આગળ પૂરેપૂરા ઝુલ્લા થણું

મારા તરફથી તને ભય રહે છે, તેનું કારણ સમજાતું નથી. મેં જીંચા સાહે કશું કહું પણ નથી. પરંતુ ભવિષ્યમાં ન કહું સેવા નિયમ પણ નથી. જે સંસારી ભાવ જાગે છે, તેનું કારણ તેવા તેવા પ્રકારના અનુભવોની સમજણું સંસ્કાર-ઇપે પડી ગયેલી હોય છે તેથી જાગે છે. પ્રેમમાં એક પ્રકારનો ભય રહેલો છે એ ખરું છે, પરંતુ ભયની લાગણી મનમાંથી નીકળી જવી જોઈએ. તો જ વધુ નિખાલસ થઈ શકાય છે. હજુ તો કેટકેન્દ્રનું એવું પડયું હશે કે જે કહેબાનું બાકી હશે ! હૃદયના મધ્યબિંહમાં જે કંઈ છે તે છે ખરું, પરંતુ તેનું વ્યક્ત થવાપણું એમ ને એમ થતું નથી. તે તો અમુક પ્રકાસનું નિમિત્ત બને ત્યારે જ વ્યક્ત થાય છે. એક પ્રકારનો લક્ષ્ય, નિમિત્ત બનતાં કે જગતાં પ્રભુને પ્રાર્થના કરે, ને બીજા પ્રકારનો લક્ષ્ય સદ્ગ્ય પ્રભુના ભાવમાં જ રહે—નિમિત્ત હોય કે ન હોય તો પણ. મનમાં જે કંઈ ઉર્મિ પ્રકટે-પઢી ભવેને તે સારામાં સારી હોય કે નહારી હોય તો પણ—તેને તેવા ને તેવા આકારે મારી આગળ મૂકી હેવામાં કોઈ પ્રકારે તારે સંકોચ અનુભવવો નહિ. જે તું એવું કરતી થઈ જશે અને એ રીતે જે તું ઝુલ્લી થયાં જશે, ત્યારે તારે ઘણો ભાર હળવો થઈ જશે. જીવનમાં કોઈ સાચું સ્વજ્ઞ મળેલું છે, તેનો તને સાચો પૂરો અનુભવ તે વેળા થશે.

મનની ચાલખાળ

મનની રમતોને આપણે પૂરેપૂરી ઝુલ્લી પાડવાની છે. તેને આપણે સતત જેથાં કરીએ છીએ, તેના ચેનચાળા સમજ શકીએ છીએ એવું જ્યારે તેને લાગે છે, ત્યાર-પછીથી તે અનેક સૂક્ષ્મ રીતે પેંતરા રચે છે. તેની તેવી ચાલખાળ આપણે જે પૂરેપૂરા અંતરસ્થ ને તટસ્થ થયાં હોઈએ છીએ તો જ પારખી શકીએ છીએ. જીવનમાં જે સમજણુનાં ધોરણો, જીપો, માન્યતાઓ રહેલી છે તે જ માત્ર સત્ય છે અને તેના વડે જ જે-તે કંઈ સમજવાનું છે, એવું આપણે માનવાનું નથી. જે જે કંઈ છે તે તે ને તેથું તેથું બધું આપણી પોતાની દશાને લીધે તેથું છે.

પછીથી સર્વત્ર પ્રભુદર્શિન થશે

બાકી તો આપણી જીવપ્રકારની મનોમય ભૂમિકા બદ્લાતાં પ્રકૃતિને પ્રકૃતિની રીતે ભલે જોઈશું, તેમ છતાં તેની પાછળનો સંચાર શ્રીપ્રભુનો છે, એ પણ તે વેળા આપણાથી અનુભવવાનું બની શકશે. એમ હોવાથી સર્વ કોઈની પ્રકૃતિને જાણવાથી તેને તે પ્રકારે હોષ્ટમાં પરોવવાનું આપણાથી નહિ બની શકે. આમ જે આપણે આપણી પોતાની પ્રકૃતિને ચોણ્ય રીતે મહારીશું, એને એવા રીતે તેના ઉત્કટપણામાં પ્રકટાવીને પ્રત્યેક કર્મમાં તેનું જ્ઞાન રાખીશું તો તેના પ્રભુપણામાં આપણું કર્મ પાંગરવા માંડશે.

એનો આકાર-પ્રકાર લલે બદલાતો હોય. અસહુકારની ચળવળ વેળાએ ધણુા ધણુા જીવોએ જુદાં જુદાં વતો લીધેલાં આ જીવે જાણેલાં છે. તેવાં વ્રત લેવાં તે એટું છે, એવું કહેલું નથી. એવાં વ્રતને લીધે કંઈક મૂકવાનું થયું, તો તેને બહલે બીજું કશુંક પાછું પેસતું અનુભવેલું હતું. મારા કહેવાનો ભાવાર્થ ને હેતુ તો એ છે કે મન-બુદ્ધિની સમજણુથી કે નિશ્ચયથી પ્રાણું પર સારો, ટકી શકે એવો, જીવતો, ચેતનામય અને જ્ઞાનાત્મક સંયમ પ્રકારી શકતો નથી. એવા ચેતનામય ને જ્ઞાનાત્મક સંયમ કાને તો એનાથી પર જે શક્તિ છે, તે દ્વારા જ ચોણ્ય રીતે સાધી શકાય. પ્રભુની કૃપાશક્તિમાં જે જીવને શ્રદ્ધાલક્ષ્ણ પ્રકટેલાં છે, એવા જીવો જ્યારે પોતાનાં કરણેાની શુદ્ધિ કાને શ્રીહરિને હૃદયમાં હૃદયથી હૃદયનો આર્ત ને આર્ડ પોકાર પાડે છે, ત્યારે તેવા પોકારથી જે કામ બને છે, તેવા પ્રકારનાં કામ ને શક્તિ, નીતિ કે સહાચારના નિયમો માત્ર પાળવાથી બની શકતાં હોતાં નથી. નીતિ કે સહાચારના નિયમો પાળવાની જરૂર છે, તે હકીકત સાચી છે. પણ તે એટલું ને એકલું જ સાચું છે, એવો જે ઓક તે બાબતમાં હેઠાય છે, ત્યાં આ જીવ નો પ્રભુકૃપાથી સમજણુમાં ફરક છે.

મન-બુદ્ધિનાં પરાકર્મો

જેમ જેમ મન કે બુદ્ધિની એકલી કોરી કોરી મદદથી માનવી પોતાના જીવનના પ્રશ્નોને ઉકેલવા મથ્યતો હોય

છે, તેમ તેમ તે વધારે ને વધારે ગુંચવાતો હોય છે એમ અનુભવેલું છે. હુખ, યાતના, વેહનામાં ગરકાવ થલું, નીચે ગખડલું, એ બધું માનવીની બુદ્ધિની મદદ વડે કરીને એજુ સજ્ઞાવેલું છે. રાગ, દ્રોગ, ઈર્ષા, અહેણાઈ, આહિ માનવી માનવી વરચે ઘટવાને બદલે વધ્યાં છે. માનવી માનવીને ધૃત્સાન સમજવાનું મૂકીને, એકમેકને કેમ કરીને લૂંટવાં, કેમ કરીને એના પર નલલું એવી સંસ્કૃતિએ માનવીનાં મન-બુદ્ધિમાં ઘર કરેલું છે. જુદા જુદા પ્રકારની જલોમાં એકથીજા પર વર્ચસ્વ જમાવી જમાવી, તેના વડે ને તેના પર જીવવાનું લોક ધૂચે છે. ને હંમેશને માટે સામાને નથળા ને નથળા રાખવા માગે છે. માનવીની અમુક જલોની તેવી તેવી ચોક્કસપણે વિચારેલી ને ઘડી કાઢેલી ચોજનાને કુદરતે ધૂળમાં મેળવી હીધેલી છે, એવું શું આપણે આ કણમાં અનુભવ્યું નથી? જે જાપાનને અમેરિકાએ નિઃશસ્ત કર્યું, તે જ જાપાનને રશિયાના લયને લીધે પાછું સશાચ કરવાનો વારો આવ્યો છે. એવી જ રીતે જર્મનીનું.

કુદરતી બળોને કબજે તો કર્યાં પણ

માનવીએ મન-બુદ્ધિની મદદ વડે કુદરતી બળોને કબજે કર્યાં; એની શક્તિને જેતરીને એની કનેથી કામ લેવાનું કર્યું. એમાંથી બધાંનું જ સુખ થાય, બધાંનાં જીવનને શાંતિ મળે, બધાંને આસાયેશ થાય, બધાંને જીવનમાં આનંદ-સંતોષ પ્રકટે,—એવું બધું હજુ પૂરેપૂરું ચોણ શકાયું નથી; બલકે એવી જેતરેલી શક્તિથી એવા પ્રકારનું

જીવનયોગ

જીવનમાં તડકો-છાંઘડો તો આવવાનાં જ; પણ તે બને પાસાનો હેતુ તો ઘડતર થવા કાન્દેનો છે. વિષનો કડવો ધૂંટડો એવા વારે આવે તો તેને અમૃત તરીકે સ્વીકારીને જે જીવ જીવનસંચામ એલે છે, તે જીવન જીવી જાણે છે. એમાં પરાહભીની સાચી મર્દાનગી છે, સાચું પુરુષાતના તો એવા કારમા જીવનના સંચામ એલવાપણા-માંથી પ્રકટતું હોય છે. પ્રજ્ઞ શું કે વ્યક્તિ શું, કોઈ જ સમજતું નથી કે જીવન જીવવા કાન્દે છે. મુસીખતોનો, જ્ઞાનલક્ષ્મિપૂર્વક જીવનના ધ્યેયને મેળવવા કાન્દે, સામનો કરી કરીને જીવનને આનંદમય રજિયામણું બનાવવું, ને ચોાતે તેમ જીવી બીજાને પ્રેરણાત્મક બનવું ને બનાવવું, —એ કંઈ જેવું તેવું કર્મ નથી, કે જેવોતેવો યોગ નથી. તેવી રીતે જીવી જાણુનારથી તો લોક લાગે છે. પ્રજ્ઞ કે વ્યક્તિ જીવનના આદર્શની વાતો કરે છે, પરંતુ આદર્શ પ્રમાણે જીવન જીવનારમાં એક પ્રકારનું એવું તો પ્રચંડ અમીર પ્રકટતું હોય છે, કે જેનાથી સંસાર તો વેગળો વેગળો લાગતો ફરે છે. એને છંછેકીને કોઈ કશો કાંદો કાઢી શકનાર નથી, એવી પ્રતીતિ એ લોકને થઈ ગયેલી હોય છે.

તાવણી વિના જીવતાં આવડતું નથી

પરંતુ એમ થતાં પહેલાં તો એવા જીવને સંસારની આકરામાં આકરી તાવણીમાંથી પસાર થવું પડે છે. તેવી

તાવણીના પ્રસંગને, જે જીવ જીવનાઓદર્શ પ્રમાણે જીવન જીવવાને ને જીવન ઘડવાને દૃઢતાપૂર્વક હૃદયતો હોય છે, તે તો હૃદયના ઉમળકારી સ્વીકારી લેવાના હેતુના જ્ઞાનભાન સાથે આવકારી લે છે. એવો વિરલ વીર જ જીવનને ઘડી શકતો લોય છે. સુશકેલીએ, ગૂંચો, વિધનો, અકળામણુના પ્રસંગો, મૂંઝવણુના પ્રક્રો, અથડામણુ, ધર્ષણુ, અનેક પ્રકારના જુદાજુદા આધાત-પ્રત્યાધાતો વગેરે વગેરેને જે જીવ જીવનના ઘડતરની તકો સમજે છે, તેને તેમાં સામાન્ય જીવને જે પારાવાર સુશકેલ લાગવાપણું બને છે તે થતું હોતું નથી. એનો તો દસ્તિકાણ જ બહલાઈ જતો હોય છે.

ફેરફારને ગુરુ ગુણો

જીવનમાં, સંસારમાં ફેરફાર કોઈ હૃદયે કે ન ધૂચે તો પણ જિપન્યા જ કરવાના. તેને કોઈ પણ રોકી શકે તેમ નથી. તો એવા પ્રકટેલા ફેરફારને જીવનના ઘડવૈયા તરીકે, સદ્ગુરુ તરીકે સ્વીકારવાની હૃદયની નેમ જે જીવની જગ્યા કરે છે, તે જ જીવનવીર છે. તેથી કોઈ પણ જીવે જીવનાઓદર્શ પ્રમાણે જીવવાનું સ્વીકાર્યું છે કે કેમ, તે એના જીવનમાં આવતા પ્રસંગોને તે કેવા ભાવથી સ્વીકારે છે, તેના પરથી અમે તો તેવા જીવને પરખી લેવાનું કરી લેતા હોઈએ છીએ. આપણે તો તેવા જીવનનો એવો સમૂહો ફેરફાર માગીએ છીએ કે જેનાથી આપણા સંસારના ગતિકારક ને પ્રેરણાત્મક મૂળમાં જે ખળ છે, તેને ખરેખરું

અનુભવી શકીએ, ને એ દ્વારા જે-તે બધું કરી શકીએ. અને તો કચાયે આપણુંને કશું આડુંસેડું લાગવાનો અવકાશ રહેતો નથી. એવા પ્રકારનો જીવનને આમૂલાચ પલટાવી નાખનારો ફેરફાર, તે તો કાળ અને સ્થળ, બંનેની પેદી પાર જોઈ શકનારો બની શકે છે. એમાં કોઈ પણ જાતના ઘડી રાખેલાં કે ચોલેલાં, સુકરર કરેલાં ચોક્કાં નથી; તેમ ત્યાં નથી અસુક ચોક્કસ પ્રકારનાં ધારાધીરણું, માપ, સમજણું ટેવ, આદિ.

મારગ—મરણવાનો

હિરઃ ઉં કુંલકોણમ्, ૧૧-૫-૫૩

એક સહારો રામ

જીવનમાં ડેટલીયે એવી લયંકર નિરશાની પણો. પ્રકટેલી કે જ્યારે કચાયે કોઈ મદદગાર મળે જ નહીં કે કોઈનાયે સાથ ન હતો, ન હતી કોઈનીયે જરાક જેટલી સહાનુભૂતિ કે ન હતો. કોઈ હુદયનો ખરો સાથી કે જે ખરી હુંક હે. કોઈ પણ નજરે પડતું ન હતું કે જેના ધશારાથી કંઈ પણ જરાતરા આસાએશ મળે. જીવનમાં બસ બધું જ સુમસામ હતું.

તેવી વેળાએ પણ શ્રીભગવાનના નામના મહુર પ્રિય સમરણનો એક એવો સાચો સથવારો હૃદયમાં હતો, કે જેની એથે લયંકરમાં લયંકર અંધારાને એની કૃપાથી વટાવવાનું બની શક્યું છે. એવી અપાર સુશકેલીના ગાળામાં હૃદયમાં એનું નામ લીધાં કરી, એના પર જે-તે બધું નાખ્યાં કરી, એની એથની બાંધ પડી, બસ હોય તેટલું બજ કરી, હિંમત-સાહસને ધારણ કરી તે વેળાએ જે એની કૃપાથી ચાહોમ કરીને જુકાવે રાખવાનું બની શક્યું, તેથી જ આજે એની કૃપાથી ઉલ્લંઘન રહી શકવાનું બની શકેલું છે.

કસોઈ એરલે તર્ક

ખરી મરહાનગી દાખવવાનો અવસર જીવનમાં એવે જ કાળે હોય છે. એવી કારમી પળોમાં જે ટકીને ઉલ્લો રહી શકે છે, તે જ મરફ છે. આ માર્ગમાં કાચાપોચાનું કામ નથી. અધવચ્ચે ભાગી ધૂટનારનું પણ કામ નથી. મરણુંતે પણ સાથ ન ધૂઠી શકે એવી હૃદયમાં જેને અદ્ભુત પ્રેરણું પ્રકટેલી હોય, એક માત્ર તેવાનું જ આ માર્ગમાં કામ છે. તેવા પ્રકારના જીવો જ આમાં ટકી શકે છે. તેવાએને જ એવી કારમી પળો હાનિ કરી શકતી નથી અને ઉલટો અસાધારણ લાભ આપતી જાય છે.

ભગવાનની કૃપા ત્યારે થાય

શ્રીપરમકૃપાળુ પ્રલુ એની કૃપા કંઈ આપણા પર એમની એમ તો કહી પણ વરસાવી હેતો હોતો નથી. એ

પણ આપણું શ્રદ્ધાવિશ્વાસલક્ષ્મિની કારમામાં કારમી કસોટી પણ કરી બેતો હોય છે. કે જીવની શ્રદ્ધાલક્ષ્મિ, ચોતાનું ગમે તે થતાંથી પણ એના પર ટકી રહે છે. તેની વહારે ચઠવાને શ્રી ભગવાન ‘ગરુડે ચઢીને’ આવતા હોય છે. આ હુકીકત જીવનમાં એક બે વાર નહિ પણ કેટલીયે વાર અનુભવી છે. એ સહાયે આપણી પડખે જ રહેતો હોય છે. પણ તે આપણી શરતોએ નહિ, એની શરતોએ-તે ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. જીવનની ઘણી એવી કટોકટીની પગોમાં-ને તે પણ આહુની વેળાએ-એણે મને છેક છાડી દીધો હોય, એહું કદ્દી પણ અનુભવ્યું નથી. છેક અંત સુધી એણે આંધ્રાડિયાં મરાવ્યાં કર્યાં હોય છે ને હવે જણે કે નથી ઝવાતું ને તેમ છતાં હિંમત, સાહસ, ધીરજ, બળ-બધુયે એની કૃપાથી તેવી દશામાં પણ વાપર્યા કરવાનું સૂજયા કરે, પણ નિવેડો તો કેમયે કરી હાથ લાગે જ શેનો! ને એક આજુ અંતરમાં હૃદયથી હૃદયની પ્રાર્થનાનો સાદ તો ચાકુ રહ્યા કરેલો હોય; ત્યારે ન જણે કચાંથીયે એની આંધ્રિતી કૃપામદ્દ કૂટી નીકળતી! એવી ધન્ય વેળાએ આ જીવ તો એના પર કૃતજ્ઞતાભર્યો ગફગદ થઈ જતો ને એના પર બસ, વારી જતો, એ જ મારું સર્વસ્વ હતો ને હજુયે છે.

વાંક કેનો?

એના લક્તાને જવાબ વાળવામાં શ્રીપ્રભુજીએ કદી પણ ચાંદી પાની કરી હોય એહું અનુભવમાં તો નથી. હુંખ

જ એ છે કે આપણું એનાં થઈ ગયેલાં હોતાં નથી, ને ખાલી ખાલી બરાડા પાડતાં હોઈએ છીએ. આપણું એનું કશું જ લાગેલું તો હોતું નથી, આપણું એની કશી જ પડેલી તો હોતી નથી, ને ઉપરથી અજ્ઞાનથી ને સાવ મૂર્ખતાથી આપણું આપણું એના' કહેવવાનવા માગતાં હોઈ એ છીએ! આ એક વીસમી ચઢીની નવાઈ જ છેને? કંઈ જ કશું કરવું—કરવવાનું નહિ ને કહેવવાનું છે 'વરની મા' એવા હાલ આપણું બધાના છે.

હાર એટલે પણ જીત

જેણું જીવનનું ધ્યેય નક્કી કર્યું છે, તેવા જીવની દિશિ મથતાં મથતાં કરી, અથડાતાં—કુટાતાંએ, પડતાં—આખડતાંએ ધ્યેય લણ્ણી જ રહ્યાં કરવાની. એવા જીવને પડવાનું થતાં ધ્યેય પરતવેની દિલ્લિની ચોટ કંઈ એછી થતી નથી. ધ્યેય પરતવેની એની ગતિમાં એના પડવાથી કરીને કચાંક મંદતા પ્રકટી જાય છે ખરી, પરંતુ એના અંતરને ઉત્સાહ તો અહંકર જ રહે છે. એને તો તે સંકોરી સંકોરી પ્રજ્વલિત કર્યા કરે છે. એ હારતો ભલે હેખાય, પણ એની ધ્યેય પરતવેની શ્રદ્ધા તો અણુનમ જ રહ્યા કરે છે. તેથી તો વારંવાર પડતાં—પછડાતાં છતાં, એનેક વાર તે પાછો તેવી હશામાંથી ઉનત મસ્તકે જિલ્લો થાય છે, ને ઝીવાર જીવન-સંચામમાં બમણુા, ત્રમણુા, ચોગણુા બળથી એની કૃપાથી જગ્નુમબામાં મંડચો રહે છે. એવાને તો હાર પણ બળ મેળવવાનું એક સાધન બની જાય છે. એને કાને હાર તે

હાર નથી પણ નહું ડગલું કેમ ભરવું તે શીખવાની કળા તેને એમાંથી પ્રાપ્ત થાય છે. આગળપાછળના જોનારા ભલે તેની હાર થઈ એમ ગણે, પણ સાધક પોતે એવી એનેક પ્રકારની હારમાંથી પોતાને એની કૃપાથી ચઢતો અનુભવે છે. તે વધારે બળ, પ્રેરણા વગેરે મેળવતો મેળવતો તે બસ આગળ ધર્યો જ જતો હોય છે. એને અટકાવવા કેંદ્ર પણ સમર્થ નથી, એવી ખુમારી એનામાં પ્રકટેલી હોય છે. એવા જીવનને ભસ્તપણે જીવવાથી જીવનમાં તે પ્રકારના જીવનનો નશો એવો તો પ્રકટે છે, કે જેથી તેવો જીવ જીવનમાં ને કંઈ આડુંતેડું પ્રકટતું હોય છે, તેને કચાંચે ઝગાવી ઢઈ શકે છે-છે જેમ પ્રચંડ વંટોળિયામાં ગમે તેલું બધું જીવી જાય છે તેમ અરે! પ્રચંડ વંટોળિયામાં તો અણુનમ, અડીખમ ભારે વૃદ્ધો પણ મૂળિયાં સાથે કચાંચ જીણડી પડે છે કે જેથી આપણને ભારે અચંદ્રો થાય. સાધક એની કૃપાથી પ્રત્યેક ડગલે બળ મેળવતો જ જાય છે. એ સંબળ કરે છે અરો, પણ એનો સંબળ એ કંઈ જીવપ્રકારનો સંબળ નથી. એ સંબળ, નિરાસકૃત સંબળ, નિરાયહી, નિષ્કામ સંબળ કહી શકાય. એવા સંબળનો ઉપયોગ તે જીવનને મેળવવામાં જ કર્યા કરે છે, ને તે પણ શ્રીભગવાનને હૃદયમાં હૃદયથી પોકારી પોકારીને.

એની એકાથતા ને એકરાર

ને જીવ સાચી રીતે ભરનાર છે, એવાને કંઈ આંધીની પળો નથી જ આવતી, એલું તો કંઈ થોડું જ હોય છે?

પણ એવી પળોમાં તેની જગૃતિ રહેતી હોય છે. એ હારે
તો પણ એનો આશાવાહ મરી પરવારતો નથી. એ ફરીથી
હિંમતલેર ભેડ છે, ધૂળ અંગેરી નાખે છે, ને ફરીથી નવાં
ડગલાં ભરવા માંડે છે. એનાં ઉત્સાહ, શ્રદ્ધા, ધીરજ જરા
પણ ખૂટચાં ખૂટી શકતાં નથી. એ પડતો હોવા છતાં સહાય
એની કૃપાથી આણુનમ રહ્યા કરે છે. એ સહાય જાંખે છે,
ધ્યેયને સાકાર કરવાને. એના મન, દિલ, પ્રાણ, અહુમુ
આદિની એકમાત્ર જાંખના હોય છે એના ધ્યેયના ચિત્તન-
મનનની જ. એ સહાય તેના ધ્યેયના કોયડાના ઉકેલના
ચિત્તનમાં જ રમમાણ રહ્યા કરે છે. એની દષ્ટિ ને સૃષ્ટિ
કોઈ અનોખા પ્રકારની બની જતી હોય છે. એવો જીવ કઢી
પણ માથે હાથ દઈને બેસી રહેતો નથી અથવા તો
પરિસ્થિતિનો હોષ કાઢતો નથી. પોતાની અશક્તિ હોય,
નણળાઈ હોય, કે ગમે તેવું હોય, તો પણ તેનો અચાવ
કર્યા વિના તેને તે રૂપે જ સ્વીકારે છે. તેમાં તે કોઈ પણ
જાતનાં ગલ્લાંતલ્લાં કરતો નથી. ‘અસુક થયું તેથી તેમ
થયું ને આમ હતું તેથી આમ બન્યું,’ તેવું તે કઢી કહેતો
કે માનતો નથી. તે તો સ્પષ્ટ, ખુલ્લો હુદયનો. એકરાર
કરી હે છે. જે જીવ પરિસ્થિતિને લીધે લાયાર બન્યો. એમ
જણુાવે છે, તેવો જીવ પોતાની લાયારીને પરિસ્થિતિને
નિમિત્તો સંતાડે છે એમ નક્કી જાણુવાનું છે. એટલે જે જીવ
સાવ ખુલ્લો નથી. જે કશા નિમિત્તો પાછળ ઊસો રહેવા
માગે છે, તેવો જીવ કચાંક ને કચાંક જરૂર અગુવાઈ
પણ પડે.

એકનિષ્ઠા

હરિઃ ઉં કુંલકોણમ्, ૧૧-૭-૫૩

સાચ્ચા સંયાસ

તને કે પત્ર લઈયે તેનો અર્થ તને પૂરેપૂરો સમજાયો નથી. મળેલી પરિસ્થિતિ અને મળેલો ધર્મ એ જીવન-વિકાસ કાનેની ચોંગ લૂભિકા છે. મળેલા ધર્મને છાડીને ઓને કે 'ધર્મ' શાધે છે, તે બધાં મિથ્યા કાંકાં છે. શાશ્વતોમાં વર્ણવાયેલો સંન્યાસીનો ધર્મ ને હમણું સંસારમાં આચરાતો સંન્યસ્ત ધર્મ એ બનેના પ્રકારમાં આસમાન-જમીનનો ફરક છે. ગીતાનો સંન્યાસ તે વૃત્તિનો સંન્યાસ છે. ગીતાનો ધર્મ મળેલી પરિસ્થિતિ અને મળેલા ધર્મથી ભાગવાની ના પાડે છે. તેને તે કાચરતા ગણે છે. કે કંટાળીને, વ્રાસીને ભાગે તે ધર્મના છુદ્ધયને પામી શકતો નથી.

સ્વ-ધર્મપાલનમાંથી પ્રકટતી એકનિષ્ઠા

આ જીવને અનેક પ્રકારની પારાવાર લાચારીમાં જીવન જીવબાનું બનેલું છે, પરંતુ તેમાંથી તેણે જીવનવિકાસ કાનેનો લાલ મેળવ્યો છે. પ્રત્યેક પરિસ્થિતિ, પ્રત્યેક સંજ્ઞા, પ્રત્યેક પ્રસંગ, પ્રત્યેક વ્યક્તિના સંબંધે અને સંપર્કો—એ બધાં પરત્વેની જવાબદારી, વક્ષાદારી, પ્રમાણિકતા, સરચાઈ, સાહુદ્ધયતા વગેરે શુણ્ણોને લીધે તેમાંથી કે એકનિષ્ઠા જન્મે

છે, તે એકનિષ્ઠા જીવનને સર્વ પ્રકારના આડાઅવળા, ઓલા કે વાંકા વળાંકેમાંથી, ચઢાણોમાંથી, ખીણુમાંથી, વાંકીચૂંકી થતી ને જાડીમાંથી પસાર થતી ડેડિઓમાંથી (જીવનને) પસાર કરાવીને તેને સાંગોપાંગ પાર ઉત્તરાવે છે.

પ્રભુકૃપાથી જીવનમાં જ્યારે સાધનામાં પડવાનું બનેલું, ત્યારે વૃત્તિ, લાગણી, ભાવના, ભાવ, વિચાર, પ્રેરણું વગેરેના મૂળમાં જીવાની એક પ્રકારની સમતાચુક્ત તટસ્થતા-ભરી આદત કેળવાયલી પડી હતી, ને તેથી એકનિષ્ઠાનું મૂળ શેમાં હોઈ શકે તે વિચારતાં વિચારતાં ઉપરનો અનુભવ લાઘેલો.

સાધનાનું ઝૂફ્ફ્ય

અને સાચે જ એકનિષ્ઠ થવાયા વિના કથાના હાઈમાં કોઈ પ્રવેશી શકતું નથી. એટલા માટે જ અને સાધનાનું હાઈ પ્રભુકૃપાથી અનુભવાયાથી જ ફરેકને લક્ષ્ણ વડે જ આપણાની ટેવ પડેલી છે. જે આપણાથી (સાધનામાં) એકનિષ્ઠ ન થવાયું હોય તો જરૂર સમજુ લેવું કે આપણને હજુ ધ્યેય પ્રત્યેની વજાદારી, સર્વચાઈ, સહૃદયતા વગેરે ખરા પ્રમાણમાં પ્રકટેલાં નથી. તો તે પ્રકટાવવાં તે આપણું કામ છે. એકનિષ્ઠા પ્રકટયા વિના આપણા પુરુષાર્થમાં નવચેતન કે પ્રાણું પ્રકટી શકવાના નથી. જે ઉદ્ય આદર્શ-વાળું જીવન જીવું જ હોય, તો તે પરત્યેની એકનિષ્ઠા કાવેરી મૈયાનાં વહેતાં પાણીની ચેહે આપણા જીવનમાં

જીવતી થઈ ગયેલી હોવી જોઈ એ. એકનિષ્ઠા વિના સાધના-
ના એકડાનું પણ મંડાણું થઈ શકવાનું નથી તે જાણુંનો.
એકનિષ્ઠા વિના ધ્યેયના માર્ગ પરત્વેના ઉત્સાહ, ખંત,
હિંમત, સાહસ, ધીરજ વગેરે ગુણો ટકી પણ શકતા નથી.
આરે ! સાધનાની વાત જ જવા હો, પરંતુ સંસાર-
વ્યવહારના માર્ગમાંચે સક્રણ થવાને કાને એકનિષ્ઠાની તેટલી
જ જરૂર રહે છે. એકનિષ્ઠા વિના એકાચ્યતા અને કેંદ્રિતતા
જારી જ ન શકે. સાધનાનું ઝૂદ્ય એકનિષ્ઠામાં રહેલું છે.

સૂચિ

વિષય	પૃષ્ઠ	વિષય	પૃષ્ઠ
અધકચરાનો ભરો	૪૬	ખંતમાંથા દિવ્ય પ્રાપ્તિ	૬
અર્થાસ અનિવાર્ય	૭૬	ગૂંચ બિડેલવાની સમજ	૫
અજુન અને સાધક	૫૫	અતે સુધરી ખંતને સુધારો	૩૨
અજુનનો મોહ	૫૬	અવન એટલે યુદ્ધપરંપરા	૫૭
અસાત્ત્વિક વૃત્તિઓથી હાનિ	૮	અવનનોંગ	૮૬
અંતરની ભાવના	૧૭	ગ્રાનપૂર્વક લડનાર	૫૮
અંતરનો ફેરફાર અનિવાર્ય	૬૫	તપશ્ચયનો ભાવ	૬૧
અધીનતા	૭૪	તાવણી : અવનોપયોગી	૬૬
આધીનતાનો આધ્યાત્મિક લાભાભ્ય		ત્યાગ કે દમન	૧૮
આપણી પ્રવૃત્તિ જ કસોઈ કરે	૪૮	દાખાયેલાં ઉપર આવશે	૩૬
આપણું સર્વસ્વ	૧૦૪	દુઃખની લાગણીનો ઉપાય	૮
આપણો ધર્મ	૨	નારીઅવનના સવિશેષ ગુણો	૬૫
ઉત્તમ કર્મો	૮૧	નારી : મહાશક્તિ	૬૬
એક અનુભવ	૪૩	નિર્ભય સ્વીકાર	૨૧
એક જ સંતની ભક્તિ	૪૩	પઢી પ્રલુદ્ધરિન	૮૮
એક તે જ અનંત	૪૪	પત્ની પર દાખાણુ	૩૪
એક પાછળ ઇના	૪૫	પત્ની સાથેનો વર્તાવ	૩૭
એકરતનું અલોહિકપણું	૪૪	પત્ની હોછ તો	૭૬
એક સહારો : રામ	૬૮	પુરુષોનું અયોગ્ય વર્તન	૩૩
એકાથતા અને એકરાર	૧૦૨	પ્રકૃતિ જ સૌને યુદ્ધમાં જોડે છે.	૫૮
એ તો ટટાર જ રહે	૪૬	પ્રત્યક્ષ અને તારણુહાર	૧૦૪
એદાન કશું ન ભે	૪	પ્રત્યેક પ્રસંગ : ગુરુ	૫૩
કચડાએલી લી	૩૫	પ્રથમ સદ્ગુરુ : ભક્તિ	૪૩
કઠણુંદી જરૂર	૮૫	પ્રપંચનું પ્રાયશ્ચિત : દાન	૮૩
કસોઈ એટલે તક	૬૬	પ્રસંગનો સહુપયોગ	૫૧
કેળવણી : છાકરાંઘાની	૮૨	પ્રાણ પર કાખુ	૮૧
ખંતથી જન્મતા ગુણ	૫	પ્રાર્થનાની શક્તિ	૫૦

પ્રેમાંગોનાં સમરણનો લાભાવો	૪૨	અદ્ધાની અંખ	૧૪
કૃષ્ણાર એ જ યુદ્ધ	૬૭	અદ્ધાની દિદ્ય શક્તિ	૧૫
અદ્ધાન જ ક્રાવરો	૬૮	સત્સંગની એકતા	૨૩
ભગવાનની રૂપા થાય	૬૯	સહદ્યુ આગળ ઘુંઠા થાવ	૮૮
ભગવાનનું ધંત્ર બનો	૭૦	સમજણું	૭૬
ભગવાન સાધના હાથમાં લે	૭૭	સર્વ-અર્થ-રસનો સ્વાદ	૩
ભગવાન સારથી	૭૯	સહજ, સુલભ સાધન	૪૧
ભાવનાનું ભારે બળ	૭	સહન ડરવા પણું	૭૬
ભાવનાશુક્રિનાં લક્ષ્યણો	૧૦	સહિષ્ણુતાના લાભ	૧
ભાવનાનું સતત રટણ	૮	સંયમ એટલે	૨૫
ભાવાનું પાંગળા પણું	૨૧	સંયમની સીમા	૨૪
ભોગપ્રધાન સંપ્રદાયો	૨૦	સંયમની સ્તર	૨૪
મનની ચાલથાણ	૮૬	સંયમનું કૃષ્ણ	૨૪
મન-યુદ્ધિથી ઉફેલ અથડચ	૬૦	સંયમનું કાર્ય	૨૬
મન-યુદ્ધિનાં પરાક્રમો	૬૨	સંયમ : લાગણીઓ	૨૭
માનવીની લાયારી	૬૨	સંસાર જ કુલેને	૬૩
‘મા’ની ભક્તિ	૬૬	સંસ્કાર	૭૮
રાઈનો પર્વત	૭૧	સાચી અદ્ધા	૧૪
લાગણી દારા સમાધિ	૨૮	સાચો સંન્યાસ	૧૦૬
લાગણીમાંથી ભાવના	૨૮	સાચો સંયમ શ્રોતો જ હોય	૨૬
લાગણીમાંથી સંયમ	૩૦	સાધકુલુવનની પારાશાશી	૫૫
વારસો	૮૩	સાધકની વાટખણી	૧૩
વાંક ડોનો ?	૧૦૦	સાધનાનું હંદ્ય	૧૦૧
વીરતાની અગટ્ય	૨૨	લી-પુરુષની એકતા	૩૨
શાખોમાં ખીની નિંદા	૬૧	સ્વ-અર્થમાં જ સર્વ-અર્થ	૩
શુલદર્શી બનો	૧	સ્વધર્મપાલનમાંથી એકનિધા	૧૦૧
અદ્ધા અને નિધા	૧૦	હાર એટલે પણ જીત	૧૦૧
અદ્ધા : જીવનઉદ્ધારક	૧૧	હંદ્યના ગુણોનું પ્રાગટ્ય	૬૫
અદ્ધાના પ્રકાર	૧૧		

साधनामम्

- १ मुख्यी के भनमां जगृतपणे ज्य; साथेसाथे हृदयप्रदेशे ध्यान तथा चेतनना चिंतन सह भावात्मक भावनुं रटण.
- २ प्रत्येक पणे सतत समर्पणः सारुं तेम ज नरसुं, बन्नेनुं.
- ३ साक्षीभाव, जगृति; विचारोनी सांकण न ज्ञेऽ।
- ४ अने तेट्खुं वधु वाचिक अने मानसिक भौन राख्या, क्लेषो; अने खूब खूब शरणुभाव श्रवनमां चेतनापूर्वकनी जगृतिथा क्लेष्यां करो.
- ५ आयहो — प्रलुचिंतन सिवायना सर्व आश्रहो — छोडो; नभ्रता क्लेषो; श्वन्य थवानुं धेय राख्या.
- ६ खूब भावपूर्वक हृदयस्थ रहीने आर्द्ध ने आर्तभावथी प्रार्थना करो; उगवानने सर्व सुखदुःख ज्ञानवता रहो; तेनी साथे आत्मनिवेदन द्वारा अंगत खूब गाढो संख्य वाधो; भनमां कशुंये दोषावा न हो, खाली रहो.
- ७ आवीं पउतां कामो प्रभुनां समजे; जराये क्लयवाट विना ते खूब प्रेमपूर्वक करो. अत्येक प्रसंग — भनाव आपणा कल्याण अर्थे ज छे अने प्रत्येक प्रवृत्ति आपणा पोताना ज विकासाये थवी धटे. प्रत्येक प्रसंग पाठण प्रलुतो गृह, शुल संडेल रहेलो। छे
- ८ आत्मलक्षी-अंतर्मुखी थाए, भाव पोतानी हुनियामां वसो. जाणीज्ञेईने जातने संडेलावा न हो.
- ९ पर(पारकाती)सेवा प्रलुनी सेवा समजे; सेवा लेनार, सेवा द्वेनार उपर सेवा करवानी तक आपीने उपकार करे छे. रामे.

આર્થુ છે ને રામને દઈએ છીએ, ત્યાં “મારુ” મારુ” કચાં
રહ્યું ? તારું આ જગતમાં છે શું ?

- ૧૦ પ્રત્યેક કાર્ય, પ્રત્યેક વાતઅનિ-વ્યવહાર આપણા ધોયને
વેગ આપે એવા ખાસ હેતુસર, હેતુનું લક્ષ જીવંત રાખીને
કરવો. વાંચતી-લખતી વખતે ને પ્રત્યેક કર્મ કરતી પણ
ભાવની સમરણ-ધારણાને! અભ્યાસ ડેળવ્યા કરો.
- ૧૧ વૃત્તિનું મૂળ શાધ્યા, તેનું પૃથક્કરણ કરો; તેમાં ભેરવાયા વિના
તેને તદ્દસ્થતાપૂર્વક ને સ્વસ્થતાપૂર્વક નિહાળો.
- ૧૨ પ્રભુની પ્રત્યેક કળા, સૌંહર્ય, રમ્યતા, વિશુદ્ધતા આદિ
પ્રસાદીઓમાં રહેલા ભાવનું, તેને તેને અનુરૂપ ભાવનું આપણામાં
ત્યારે અવતરણ થવા પ્રાર્થના કરવી.
- ૧૩ બર્મિ, આવેશ, લાગળુંને એમ ને એમ વર્ડી જવા ન દો;
તેમજ તેમાં ભેરવાઈ પણ ન જાઓ. તેનો સાધનામાં ઉપયોગ
કરો; તાર્યસ્થ ડેળવો.
- ૧૪ જમતી વખતે, પાણી પીતી વખતે જીવનમાં ચેતનશક્તિની
અવતરણભાવની પ્રાર્થના કરવી. શૌચ, પેશાય આદિ
ક્રિયાઓ સભ્યે વિકારો, નાગાર્થાઓ ધ્યાદિની વિસર્જન-
ભાવની પ્રાર્થના કરવી.
- ૧૫ સ્થૂળનો જ્યાલ ત્યળને સૂક્ષ્મ તરત્વને નજર સામે રાખો;
વૃત્તિની શુદ્ધિ કરો; ભાવની વૃદ્ધિ કરો.
- ૧૬ પ્રભુ સચ્યરાચયર છે. ‘આત્મવત્ત સર્વભૂતેષુ’ની ભાવના ડેળવો.
- ૧૭ પ્રત્યેક વ્યક્તિ અને વસ્તુની ડિજળી બાજુ જુઓ. ડેઈનાય
કાળ ન થાઓ; કશાય ઉપર ઝડ અલિપ્રાય ન આપો.
વાદવિવાદ ના કરો, પોતાનો આગડ ના રાખો. બીજાઓમાં
શુભ હેતુઓનું આરોપણ કરો; માનસિક અને સાર્વચિક

ઉદ્ઘરતા જીવનમાં પ્રગટાવો; ખૂબુ પ્રેમભાવ કેળવો. પ્રકૃતિનું
ઝપાંતર કરવાનું છે તે લક્ષમાં રાખીને પ્રકૃતિવશ થતાં
કર્માંતી ઉપરવટ વર્તો; ફળની આસક્તિ છોડો. પોતાને થતા
અન્યાયો, આવી પડતાં હુઃખો આહિનું મૂળ પોતામાં જ છે
એમ દાખલો; ગુરુમાં પ્રેમભાવના દઢતર કર્યો કરો;
અભીસા, ધનદાર અને સમર્પણનો વિવેણીસંગમ ઉદ્ભલવાવો;
સદાય પ્રસન્નતા પ્રવર્તાવો. કૃપા અને પુરુષાર્થના ખુગલને
જીવનમાં ઉતારો; પ્રત્યેક કર્મના આદિ, મધ્ય અને અંતમાં
પ્રલુની સમૃતિ પ્રગટાવો; મન નિઃસ્પંહ કરો. રાગદ્વિષ નિર્મણ
કરવા જગૃતિ રાખો; થયેલા આધ્યાત્મિક અનુભવો પ્રત્યક્ષ
રોન્દિદા વ્યવહારમાં જીવતા કરો. કચાંયે કશામાંથી ભાગવાનું
ન હોય, યદ્યાથ ને આવી મળે તે પ્રલુપ્રસાદી ગણ્ણીને
તેને વધાવી લો. કચાંયે હોઈની સરખામણી ના કરો; અનુરૂપ—
પ્રતિરૂપ પરિસ્થિતિ એ મનમાં ભ્રમણા છે; જીવનસાધના
સારુ સર્વકંઈ સાનુરૂપ જ હોય છે. પ્રલુભય — તેના મૂડ
યંત્ર — થવાની જ બસ એક ઉરોજના હવે જીવનમાં રાખો.
૧૮ કર્મમાં, કર્મનું મહત્વ નથી, પરંતુ જીવનના ભાવનું સતત
એકધારું, જીવતું ચિત્તન રહ્યા કરે એ સવિશેષપણે મહત્વનું
છે; તેવો જીવતો અભ્યાસ કર્મ કરતી પળે કેળવવો.

—શ્રીમાય

હરિઃ ઊં આશ્રમ પ્રકાશન, નડિયાદ

પૂ. શ્રી મોદાલિભિત પુસ્તકો

અનુ. નં.	પુસ્તકનું નામ	વિષય	પાનાં	વેચાણું	રાહત રૂ. કિમત
૧	જ્ઞાનધર્થન	પત્રો—ગદી	૪૫૦	૨૦-૦૦	૧૦-૦૦
૨	જ્ઞાનમંથન	„	૩૮૪	૧૭-૦૦	૧૦-૦૦
૩	જ્ઞાનપ્રવેશ	„	૩૮૪	૧૭-૦૦	૬-૦૦
૪	જ્ઞાનસંહેશ	„	૩૪૬	૧૭-૦૦	૬-૦૦
૫	જ્ઞાનસોધન	„	૩૩૬	૧૬-૦૦	૬-૦૦
૬	જ્ઞાનસંશોધન	„	૪૦૪	૧૬-૦૦	૬-૦૦
૭	જ્ઞાનપોકાર	„	૪૪૮	૨૦-૦૦	૧૨-૦૦
૮	જ્ઞાનપગથી	„	૨૭૨	૧૪-૦૦	૮-૦૦
૯	જ્ઞાનમંડાળુ	„	૨૩૬	૧૬-૦૦	૧૦-૦૦
૧૦	જ્ઞાનપગરણ	„	૨૫૪	૧૨-૦૦	૬-૦૦
૧૧	જ્ઞાનપ્રેરણું	„	૧૮૦	૧૦-૦૦	૬-૦૦
૧૨	જ્ઞાનપાથ્યે	„	૧૮૪	૧૦-૦૦	૬-૦૦
૧૩	જ્ઞાનપરાગ (પૂર્વધી)	„	૨૪૪	૧૨-૦૦	૭-૦૦
૧૪	દ્વારપત્રભાવના	„	૧૫૪	૨૦-૦૦	૨૦-૦૦
૧૫	લગ્ને હન્ને મંગલમ् (દ્વારપત્રભાવના પત્રો)	„	૨૭૬	૧૫-૦૦	૧૦-૦૦
૧૬	હરિજન સંતો	„	૫૨	૨-૦૦	૨-૦૦
મૌન પૂર્ણાઙ્કુરિત વેળાનાં પ્રવચનો : (પૂ. મોદા)					
૧૭ (૧)	મૌન એકાતની ઝડીએ	„	૧૭૨	૮-૦૦	૬-૦૦
૧૮ (૨)	મૌનમંદિરનું હરિદ્વાર	„	૧૫૫	૮-૦૦	૬-૦૦
૧૯ (૩)	મૌનમંદિરનો ભર્મ	„	૧૨૦	૭-૦૦	૫-૦૦
૨૦ (૪)	મૌનમંદિરમાં પ્રખ્ય	„	૧૧૪	૭-૦૦	૫-૦૦
૨૧ (૫)	મૌનમંદિરમાં પ્રાણપ્રતિષ્ઠા	„	૧૧૬	૮-૦૦	૬-૦૦
પૂ. મોદા સાથે પ્રક્રિયાતરી					
૨૨	પૂ. મોદા સાથે વાતાવાપ	„	૨૬૦	૧૨-૦૦	૮-૦૦

અ. નં.	પુસ્તકનું નામ	વિષય	પાનાં	રે. ટિ.	રાહેત દર
૨૩	પૂ. મોટાના પત્રો	પત્રો	૬૪	૪-૦૦	૩-૦૦
૨૪	જીવનગીતા	કાચ્ચય	૧૮૬	૧૦-૦૦	૫-૦૦
૨૫	હૃદયપોકાર	"	૭૧	૪-૦૦	૩-૦૦
૨૬	જિજ્ઞાસા	"		૧૪-૦૦	૮-૦૦
૨૭	મનને	"	૬૪	૧-૫૦	૧-૫૦
૨૮	નર્મદાપટે	"	૬૪	૧-૫૦	૧-૫૦
૨૯	તુજુ ચરણે	"	૪૮	૧-૦૦	૧-૦૦
૩૦	ભાવ	"	૨૮	૦-૫૦	૦-૫૦
૩૧	ગંગાચરણે	"	૩૨	૨-૦૦	૨-૦૦
૩૨	પ્રણામ પ્રલાપ	"	૧૪૩	૮-૦૦	૫-૦૦
૩૩	હૃદાધના	"	૨૪	૧-૦૦	૧-૦૦
૩૪	જીવનકંશામ	"	૪૮	૪-૦૦	૩-૦૦
૩૫	રાગદ્વા	"	૮૮	૬-૦૦	૪-૦૦
૩૬	Fragrance of a Saint Mota's Life	-	૬૦	૧૦-૦૦	૧૦-૦૦
૩૭	LIFE'S STRUGGLE	-	૮૦	૩-૬૦	૩-૬૦
૩૮	AT THY LOTUS FEET	-	૫૦	૪-૦૦	૪-૦૦
૩૯	TO THE MIND	-	૪૦	૨-૫૦	૨-૫૦
૪૦	હરિ: અનામસ્મરણ લેખનપોથી		૬૦	૨-૦૦	૨-૦૦
૪૧	પૂ. મોટાની સચિત્ર ચિત્રાવલી		૧૬	૧૪-૦૦	૧૦-૦૦
૪૨	તરણામાંથી મેરુ (પૂ. મોટાનું જીવનચરિત્ર)		૩૨૪	૧૪-૦૦	૧૦-૦૦
૪૩	પારસ્પરીલા	"	૧૧૨	૪-૨૫	૪-૦૦
૪૪	પૂ. મોટાની મહાનતા	"			૫-૦૦
૪૫	બાળકોના મોટા		૭૮	૩-૦૦	૩-૦૦
૪૬	ધ્યાન	"		૨-૦૦	૨-૦૦
૪૭	આશ્રમની અટારીએ	ગદ્ય	૨૧૫	૧૨-૦૦	૮-૦૦
૪૮	પદ્મરજનો પ્રતાપ	ગદ્ય	૬૪	૩-૫૦	૩-૫૦

॥ હરિઃ અં ॥

ॐ શરણ ચરણ લેજે !

ॐ શરણ ચરણ લેજે, પ્રભુ શરણ ચરણ લેજે, (૨)
 પતિત ઉગારી લેજે, (૨) કર અહી ઉર લેજે. અં શરણો
 મન, વાણીના ભાવો, કમ્ વિશો ઉતરો,—પ્રભુ૦
 મન, વાણી ને દિલને, (૨) કૃપાથી એક કરો.—અં શરણો
 સર્વ મળેલાં સાથે, દિલ સફ્લભાવ જિગો,—પ્રભુ૦
 છો અપમાન થયાં હો, (૨) ત્યાંથે ભાવ બઢો.—અં શરણો
 નિમન પ્રકારની વૃત્તિ, ઉર્ધ્વર્ગમન કરવા,—પ્રભુ૦
 પ્રભુકૃપાથી મથાજે (૨) ચરણ-શરણ થહુવા.—અં શરણો
 મનના સકળ વિકારો, પ્રાણ તણી વૃત્તિ,—પ્રભુ૦
 ખુદ્ધિ તણી સૌ શંકા, (૨) ચરણકમળ ગળજે.—અં શરણો
 જેવા હોઈએ પ્રભુ, તેવા હેખાવા,—પ્રભુ૦
 મતિ સુજ ખુલ્લી કરજે, (૨) સ્પષ્ટ જ પરખાવા.—અં શરણો
 દિલમાં કંઈક લયું હો, તે થકી બીજું જીલદું,—પ્રભુ૦
 કદી પણ સુજથી ન બનજે, (૨) એવી મતિ હેજે.—અં શરણો
 જ્યાં જ્યાં શુણ ને ભાવ, દિલ ત્યાં સુજ ઠરજે,—પ્રભુ૦
 શુણ ને ભાવની ભક્તિ, (૨) દિલ સુજ સંચરજે.—અં શરણો
 મન, મતિ, પ્રાણ પ્રભુ! તુજ ભાવ મહીં ગળજે,—પ્રભુ૦
 દિલમાં તુજ ભક્તિની, (૨) છાળો ઉધળજે—અં શરણો

—શ્રીમાટા

હરિ: ઝુ

સાવનાપથના પથિકનું એક સાચું વલણુ

આપણું અહુમ અમથું અમથું જરાક પણ ધવાતાં એની કિયા શર થઈ જતી હોય છે. તેમ થતાં આપણું મન, બુદ્ધિ, પ્રાણ ને અહુમ હજી પૂરી સમતામાં, તટસ્થતામાં, શાંતિયુક્ત દશામાં પ્રગટ્યાં નથી, એમ જણું. ભથ્તા સાધકમાં તો જ્ઞાનપૂર્વકની સહનશીલતા ડેળવાધ હોય છે. આથી તેનો ઉદ્દેગ કચાંય જાડી જર્ઝને પ્રસન્નતા રાખી શકે છે.

પ્રકૃતિમાં રહેલું ચેતન અનેક પ્રકારનું રૂપ, નવાં નવાં રૂપો પણ, ધારણું કરે છે. વિસંવાદ હેખાય છે ખરો, પરંતુ ચેતનનો અનુભવ કરવા સારુ વિસંવાદમાં સંવાદની દિશિ હૃદયમાં જીવતી રાખીને વર્તવાનું છે. ગમે તેવો આધાત આવી મળે ત્યારે તેનો બદલો કુવા પ્રકારે વાળવો, તેના પરિણામે કુવી મનોવૃત્તિ જિઠવા હેવી, એ સાધકના પોતાના કાણૂની વાત બની જવી જોઈએ. આધાત આપનાર વ્યક્તિ પ્રત્યે પ્રેમ રાખીને તેનું કલ્યાણ જ થાય તેલું તેનું વર્તન હોવું જોઈએ.

-શ્રીમાટા

અન્ય ડોઈ ને કંઈ વિચારે, બોલે કે કરે તેનાથી માદું લગાડવું, (ધવાવું) એ નભળાધની નિશાની છે. અને (આપણો) સમય આધાર સંપૂર્ણ તથા દિવ્યતા (Divine) તરફ અભિભૂત થયો નથી. કુ એક માત્ર દ્વારા અસર નાચે નથી તેની સાબિતી છે. એ તો જિલ્લું પોતાની સાથે પ્રેમ, સહનશીલતા, સમજ, ધૈર્ય વગેરેથી સભર વાતાવરણુને લઈ આવવાને બધાલે ભીજના અહુમના પ્રતિભાવ રૂપે પોતાના અહુમને અકુડ અને ધવાયેલી લાગણી સહિત ખાંડ ઝેંકવા જેવું છે; અને વિસંવાદિતા વધારનારું છે. દિવ્યતા વિવિધ લોડામાં વિવિધ રીતે કામ કરે છે, એ અહુમથી કદાપિ સમજ શકતું નથી. એટલે પોતાના અહુમકુન્નિત દિશિબિંદુથી વસ્તુને મૂલવવું એ અવશ્ય ગુંચવણું વધારનારી જળરજસ્ત ભૂલ છે. જેશાલી લાગણી કે અક્ષમતા દ્વારા આપણો ને કંઈ કરીએ છીએ, એ હિંય નથી જ; કારણ કે દિવ્યતા તો શાંતિ અને સંવાદિતામાં જ કામ કરે છે.

-શ્રી માતાજી (પોંડિચેરી) ૧૩-૪-૩૪